

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

Katedra historie

Třebíč jako památka UNESCO v didaktické aplikaci pro ZŠ a SŠ
DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Roman Bence

Učitelství dějepisu pro střední školy

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jan Kilián Ph. D.

PLZEŇ 2022

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

Plzeň, 25. dubna 2022

.....

vlastnoruční podpis

Poděkování

Děkuji panu doc. PhDr. Janu Kiliánovi Ph.D. za odborné vedení, užitečné rady a připomínky. Děkuji TIC Zadní synagoga a TIC Bazilika za poskytnutí statistik návštěvnosti. Děkuji své přítelkyni Vlastě Malé za pomoc s estetickou stránkou vytvořených materiálů.

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá historií třebíčských památek UNESCO, která je spojená s vzájemným soužitím křesťanského a židovského obyvatelstva. Cílem práce je detailně představit židovskou čtvrť se hřbitovem a bazilikou sv. Prokopa se zámkem jako jedinečný soubor památek s mimořádně univerzální hodnotou dalece přesahující národní hranice a ukázat možné využití těchto objektů v didaktické aplikaci. Jádrem práce začíná historií soužití Židů a křesťanů v Podklášteří, které dostalo Třebíč na Seznam UNESCO. Tato kapitola je psána pohledem židovské menšiny od samotného počátku jejich přítomnosti v Třebíči. Příběh vzájemného soužití dnes připomínají zmíněné objekty, jejichž historie tvoří nejobsáhlejší část práce. Teoretická část je zakončena statistikou návštěvnosti těchto objektů z posledních deseti let. V praktické části se věnuji tomu, jak lze s třebíčskými památkami UNESCO pracovat didakticky v hodinách dějepisu. Součástí práce jsou metodické listy a didaktické materiály pro žáky ZŠ i SŠ.

Abstract

The topic of this graduate thesis is the history of UNESCO monuments in Trebic that are connected to the relationship between Jewish and Christian inhabitation. The main goal is to represent the Jewish district in detail with its cemetery and basilica of saint Prokop as a unique collection of national heritage which influence goes beyond the borders of Czech Republic. The core of the work begins with the history of Jews and Christians in Podklášteří, which has gotten Trebic to the UNESCO list. This chapter is written from the point of view of the Jewish minority from the start of their inhabitation of Trebic. The story of mutual living is being reminded by the two objects mentioned and their history takes the majority in this work. Theoretic part ends with the statistics of the number of visitors of these subjects in last ten years. In the practical part of the work I elaborate on concrete usage of monuments in Trebic in history lessons. Didactic materials such as methodic lists for elementary and high schools are also included in the work.

Klíčová slova

Třebíč; Seznam UNESCO; Židé; židovská čtvrť; židovský hřbitov; bazilika sv. Prokopa; třebíčský zámek; didaktická aplikace; projektové vyučování; exkurze.

Keywords

Třebíč; UNESCO List; Jews; Jewish Quarter; Jewish Cemetery; St. Procopius Basilica; Třebíč Castle; didactic application; project teaching; excursion.

Obsah

Úvod.....	1
1 UNESCO.....	6
1. 1 Světové kulturní dědictví	6
1. 2 Kritéria pro zapsání památek na Seznam světového dědictví	7
1. 3 Židovské památky na Seznamu světového dědictví ve světě.....	9
1. 4 Památky světového kulturního dědictví v ČR.....	13
2 Historie města.....	18
2. 1 Středověká Třebíč	18
2. 2 Raně novověká Třebíč.....	19
2. 3 Novověká barokní Třebíč.....	20
2. 3. 1 17. století.....	20
2. 3. 2 18. století	22
2. 4 Třebíč v moderní době	23
2. 4. 1 19. století.....	23
2. 4. 2 20. století.....	24
3 Soužití křesťanské a židovské kultury od středověku do 20. století	26
3. 1 Židé na okraji společnosti	26
3. 2 Nejasnost příchodu Židů do Třebíče	28
3. 3 V nově vybudovaném městě na prahu novověku.....	29
3. 4 Soužití pod správou barokních Valdštejnů.....	30
3. 5 Židé oddělení v ghettu.....	33
3. 6 Od zrovnoprávnění po holocaust.....	36
3. 7 Ohlédnutí za historií soužití	38
4 Třebíčské památky UNESCO	40
4. 1 Židovská čtvrť	40
4. 1. 1 Přední synagoga	42
4. 1. 2 Zadní synagoga	44
4. 1. 3 Rabínský dům.....	46
4. 1. 4 Židovská radnice	47
4. 1. 5 Židovská nemocnice.....	48
4. 1. 6 Židovská škola.....	49
4. 2 Židovský hřbitov	50
4. 3 Bazilika svatého Prokopa a zámek.....	53

4. 3. 1 Benediktinské opatství	53
4. 3. 2 Stavba baziliky	54
4. 3. 3 Barokní přestavba baziliky	56
4. 3. 4 Cesta baziliky k současné podobě	58
4. 3. 5 Jednotlivé části baziliky	59
4. 3. 6 Osud kláštera a jeho přeměna na zámek	61
4. 4 Zhodnocení a výhled do budoucna.....	64
4. 5 Oslava památek UNESCO v Třebíči.....	65
5 Statistika návštěvnosti památek UNESCO v Třebíči.....	67
5. 1 Statistika návštěvnosti v židovské čtvrti z let 2012–2021.....	68
5. 1. 1 Návštěvnost TIC Zadní synagoga	68
5. 1. 2 Podíl českých a zahraničních turistů	70
5. 2 Statistika návštěvnosti baziliky sv. Prokopa z let 2012–2021.....	72
5. 2. 1 Návštěvnost TIC Bazilika	72
5. 2. 2 Podíl českých a zahraničních turistů	74
5. 3 Srovnání návštěvnosti s ostatními památkami UNESCO na Vysočině.....	76
6 Židovská čtvrť se hřbitovem v didaktické aplikaci	78
6. 1 Didaktická aplikace pro ZŠ	79
6. 1. 1 Metodika.....	79
6. 1. 2 Úkoly pro žáky	85
6. 1. 3 Vyhodnocení	90
6. 2 Didaktická aplikace pro SŠ	92
6. 2. 1 Metodika.....	92
6. 2. 2 Úkoly pro žáky	97
6. 2. 3 Vyhodnocení	107
6. 3 Propojení obou didaktických aplikací	108
7 Bazilika sv. Prokopa a zámek v didaktické aplikaci	109
7. 1 Didaktická aplikace pro ZŠ	110
7. 1. 1 Metodika.....	110
7. 1. 2 Úkoly pro žáky	114
7. 1. 3 Vyhodnocení	121
7. 2 Didaktická aplikace pro SŠ	121
7. 2. 1 Metodika.....	121
7. 2. 2 Úkoly pro žáky	126
7. 2. 3 Vyhodnocení	131
Závěr	132

Summary	137
Bibliografie	138
Obrazové přílohy.....	145

Úvod

Na světě se nachází mnoho fascinujících kulturních památek, jejichž architektura a pompéznost nám vyráží dech. Když se za některou z nich vydáme, hodně často se setkáme s davy turistů obdivujících její minulost, ať už se jedná o starodávné hrady, noblesní zámky, okázalé paláce, tajemné kostely a kláštery, vynikající sochy či obrazy a spoustu dalších historických skvostů. Téměř 900 těchto kulturních památek lidstva se nachází na Seznamu světového kulturního dědictví UNESCO. Jedná se o díla, která svým kulturním významem dalece přesahují regionální či národní hranice.

Na tomto prestižním Seznamu se již 19 let nacházejí některé památky města Třebíče. Židovská čtvrť, židovský hřbitov a bazilika sv. Prokopa se zámkem tvoří dohromady jedinečný komplex památek s mimořádně univerzální hodnotou podílejících se na utváření celkového charakteru města. Zpracování historie těchto památek, příběh soužití dvou různých etnik a využití objektů v didaktické aplikaci tvoří téma této diplomové práce, které jsem si vybral ze dvou důvodů. V Třebíči jsem se narodil, prožil v ní své dětství a dospívání a nespočetněkrát jsem procházel přes židovskou čtvrť nebo kolem baziliky. Prvním důvodem je tedy můj velice osobní a blízký vztah k městu Třebíči. Druhou příčinou výběru tématu je mé budoucí zaměstnání učitele dějepisu. Z toho důvodu tato práce obsahuje možnosti didaktického využití objektů, jimiž se v práci podrobně zabývám.

Psaním této práce sleduji čtyři cíle. Tím prvním je představení historie jednotlivých objektů a jejich postupný vývoj do současnosti s výhledem k budoucím plánům. Druhým cílem je analýza soužití dvou odlišných etnik, dvou různých náboženství, tedy Židů a křesťanů, v Podklášteří, tehdy samostatné obce a dnes části města Třebíče zvané Zámostí, v období pozdního středověku a novověku. Třetím cílem je prostřednictvím komparace s českými památkami a židovskými památkami ve světě zhodnotit, v čem jsou trebičské památky UNESCO na světě výjimečné. Mým posledním cílem, realizovaném v praktické části, je vytvoření didaktických aplikací na židovskou čtvrť s hřbitovem, baziliku sv. Prokopa a zámek pro žáky základních a středních škol.

Nejvíce odborných publikací o Třebíči napsal PhDr. Rudolf Fišer. Jsou to především jeho knihy, ze kterých jsem čerpal informace o židovské čtvrti, bazilice a vzájemnému soužití křesťanského a židovského obyvatelstva. Vynikajícím zdrojem je kniha *Třebíč: osudy židovských domů*, ve které Fišer čtenářům předkládá dlouhotrvající postup budování židovského sídliště. Jádrem jeho práce spočívá ve výkladu o stavebním vývoji jednotlivých

domů v židovské čtvrti. K tomuto tématu se Fišer vrací také ve své novější knize *Třebíč: příběhy židovských familiantů*. Před historií domů zde mají ale přednost jednotliví obyvatelé dřívějšího ghetta. Fišer je také autorem knihy věnující se všem trebičským památkám UNESCO s výjimkou zámku, který byl na Seznam dopsán později. Publikace nese název *Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči*. Toto dílo s bohatou fotodokumentací představuje historický vývoj výše zmíněných památek. Hlavním zdrojem při zpracování historie baziliky a zámku mi však byla Fišerova kniha *Třebíč: z historie benediktinského opatství*, která reflektuje vývoj benediktinského kláštera, jehož objekty se později přeměnily na renesanční zámek.

Otázkou židovských památek na území Moravy a Slezska se zabývá architekt a památkář z Brna Jaroslav Klenovský. Jeho stručná kniha *Židovské památky Třebíče* poskytuje historický přehled o židovské čtvrti a hřbitovu v Třebíči.

Třebíčský rodák Jiří Joura napsal šestidílnou sérii *Procházkou starou Třebíčí* náležící do edice „Historická Třebíč“. Jedná se o sbírku zaměřenou na dobové pohlednice Třebíče. Druhý díl této série obsahuje spoustu malých kapitol týkajících se baziliky, jejích konkrétních částí a dále židovské čtvrti, hřbitova a významných objektů dřívějšího ghetta. Všechny kapitoly doprovází sbírka fotografií z 20. století.

Problematikou soužití křesťanů s židovskými komunitami v Třebíči během 16. a 17. století se zabývala Eva Nováčková, spoluautorka díla *Třebíč: Dějiny města I.*, na kterém se podílela s Rudolfem Fišerem. Její článek na toto téma vyšel v roce 2004 ve sborníku *Židé a Morava VII.*

Knih mapujících památky UNESCO je celá řada a v práci jich je využito velké množství. Věra Kučová je autorkou knihy *Světové kulturní a přírodní dědictví UNESCO*. Tato odborná publikace představuje souhrn základních informací o struktuře, fungování a smyslu UNESCO. Z publikací zabývajících se přímo konkrétními památkami zapsanými na Seznamu světového kulturního dědictví je v práci nejčastěji citováno z těch nejnovějších. Kniha *České klenoty UNESCO* z roku 2018, jejíž autorem je Jozef Petro, je turistickým průvodcem po dvanácti českých nehmotných památkách zapsaných na Seznamu UNESCO. Obsáhlejším dílem je pak kniha *Světové klenoty UNESCO* od Jana Pohunka z roku 2020, která v sobě skrývá krátké medailonky památek UNESCO z celého světa.

Při zpracování diplomové práce vycházím zejména ze sekundárních pramenů. Ty jsou doplněny o tři digitalizované primární zdroje uložené v Moravském zemském archivu

v Brně. V práci cituji zejména z odborné literatury, která je dostupná v Městské knihovně v Třebíči a také ve Studijní a vědecké knihovně Plzeňského kraje. Citováno je také ze dvou periodik a spoustu informací jsem čerpal také z internetových zdrojů, konkrétně především z oficiálních stránek UNESCO. Práce je sepsána kombinací těchto několika zdrojů a strukturována do sedmi kapitol, z nichž prvních pět tvoří teoretickou část a zbylé dvě část praktickou. Kapitoly jsou dále členěny do několika podkapitol, které se v některých případech skládají ještě z dalších několika částí.

Teoretická část práce je zahájena kapitolou věnující se problematice UNESCO. Nejdříve se zabývám tím, co to je světové kulturní dědictví, jaký je jeho smysl a také uvádím aktuální počet památek, které jsou pod ochranou UNESCO. Ve druhé části představuji jednotlivá kritéria pro zapsání statku na Seznam světového kulturního dědictví. Ve třetí podkapitole se věnuji komparaci všech židovských pamětihodností UNESCO ve světě. V poslední části první kapitoly pak představuji všechny české památky, které se v současnosti na Seznamu nachází. Přes obecné informace o smyslu kulturního dědictví, kritéria, některé světové a všechny české statky se dostávám k Třebíči a vysvětlení, čím jsou její památky jedinečné a čím si tak zaslouží pobývat na Seznamu světového kulturního dědictví.

Ve druhé kapitole velice stručně představuji historii města Třebíče od jejího vzniku do konce druhé světové války. Jedná se o přehled především politických dějin, přičemž poukazují na ty nejzásadnější momenty. Kapitoly jsou členěné podle názvů jednotlivých historických období na čtyři části: Středověká Třebíč, Raně novověká Třebíč, Novověká barokní Třebíč, Třebíč v moderní době. Poslední dvě podkapitoly jsou ještě kvůli přehlednosti rozděleny na staletí.

Po představení historie města se dostávám ke kapitole s názvem Soužití křesťanské a židovské kultury od středověku do 20. století. Právě zde začíná jádro celé teoretické části této práce. V kapitole rozčleněné do sedmi částí analyzuji soužití dvou zcela odlišných etnik v dnešní trebičské části města Podklášteří, které až do počátku 30. let minulého století existovalo jako samostatná obec. Celá kapitola je psána z pohledu židovské menšiny. V první podkapitole stručně představuji historii židovského obyvatelstva v Čechách a na Moravě, ve zbylých částech se pak věnuji už pouze trebičským, respektive podklášterským Židům. Jedná se o historického průvodce vzájemného soužití křesťanů a Židů od jejich nejasného příchodu ve středověku přes novověk a moderní dobu až po holocaust ve 20.

století. Velká pozornost je věnována dějinám třebíčských Židů a jejich soužití s křesťany v době, kdy Třebíč byla pod správou Valdštejnů a kdy z nařízení vrchnosti Židé museli být od svých křesťanských sousedů odděleni v ghettu. V poslední části kapitoly se za historií vzájemného soužití ohlížím a hodnotím ji.

Kostru této práce tvoří velice obsáhlá čtvrtá kapitola skládající se z pěti podkapitol, ve které představuji minulost jednotlivých objektů. V první z nich se věnuji postupnému utváření židovské čtvrti a historii nejvýznamnějších objektů z celkového počtu dochovaných 123 domů. Těmi objekty jsou Přední synagoga, Zadní synagoga, Rabínský dům, židovská radnice, nemocnice a škola. V rámci každého objektu představuji původní i současný vzhled, uspořádání domu a stručnou informaci o židovské kultuře vztahující se k danému objektu. Židovský hřbitov tvoří samostatnou podkapitulu, jelikož se nachází až dál od židovské čtvrti a také v odborné literatuře je představován jako samostatná část komplexu tvořícího třebíčské kulturní dědictví. Také zde popisuji jeho postupné utváření doplněné informacemi o způsobu židovského pohřbívání.

Historií baziliky sv. Prokopa a zámku se zabývám ve třetí podkapitole. Obě památky mají společnou historii, neboť se vztahují k původnímu benediktinskému klášteru, který dal vzniknout dnešnímu městu Třebíč. Právě dějinami benediktinského opatství začínám. Následně se věnuji samotným počátkům baziliky původně s patrocinielem Nanebevzetí Panny Marie, přičemž pozornost je věnována především stavbě tohoto románsko-gotického kostela. Podrobněji se v práci věnuji také přestavbám v dalších letech, nejprve té barokní, která byla zničena po dobytí města Matyášem Korvínem v roce 1468, a následně také její velké rekonstrukci v meziválečném období, která dala kostelu současný vzhled. Pozornost věnuji v práci také popisu jednotlivých částí baziliky. Podkapitola je zakončena návratem k benediktinskému klášteru, který po roce 1468 zanikl a jeho objekty byly přestavěny na renesanční zámek. Právě jeho postupné utváření do současnosti zakončuje třetí podkapitulu.

Čtvrtá kapitola je zakončena zhodnocením jednotlivých objektů, jejich výhledem do dalších let a představením třebíčské kulturní akce, která zápis památek na Seznam UNESCO oslavuje. V neposlední řadě zde poukazuji na neskutečnou píli několika lidí, díky kterým se Třebíč může pyšnit svojí přítomností mezi památkami světového kulturního dědictví. Tato kapitola zároveň ukončuje historické bádání v této práci.

Teoretická část práce je však ukončena až pátou kapitolou, ve které se věnuji statistice návštěvnosti židovské čtvrti a baziliky sv. Prokopa z posledních deseti let, tedy

2012–2021. Kapitola je zpracovaná prostřednictvím grafů vytvořených na základě dat poskytnutých TIC Zadní synagoga a TIC Bazilika. Kromě celkové návštěvnosti z posledních deseti let se v práci zabývám tím, jaký podíl na návštěvnosti tvoří zahraniční turisté a u kterých národností jsou třebíčské památky UNESCO nejčastěji v hledáčku. V závěru kapitoly návštěvnost Třebíče srovnávám s dalšími dvěma památkami UNESCO na Vysočině, Státním zámekem v Telči a poutním kostelem sv. Jana Nepomuckého na Zelené hoře u Žďáru nad Sázavou.

Poslední dvě kapitoly tvoří praktickou část této práce. Jedná se o představení čtyř vytvořených didaktických aplikací, které může učitel využít ve své pedagogické praxi. Dle toho, pro koho jsou aplikace vytvořeny, jsou jednotlivé kapitoly rozděleny. V šesté kapitole se zabývám možným využitím židovské čtvrti ve výuce. Jedna aplikace je vytvořena pro žáky ZŠ a jedna pro žáky SŠ. V závěru této kapitoly se zamýšlím také nad možným propojením obou vytvořených aplikací do jedné společné. Stejně rozdělení je také u kapitoly sedmé, ve které však místo židovské čtvrti představuji v didaktické aplikaci pro žáky ZŠ baziliku sv. Prokopa a pro žáky SŠ třebíčský zámek.

Každá ze čtyř aplikací se skládá ze tří částí. Tou první je metodický list, ve kterém celou aplikaci představuji, definuji edukační cíle, klíčové kompetence, uvádím mezipředmětové vztahy, didaktické prostředky, doporučenou formu a časovou náročnost. S výjimkou jedné aplikace se vždy jedná o projektové vyučování s výukou v terénu. Ve druhé části prezentuji úkoly pro žáky, tedy témata zpracování referátu, vytvořené pracovní listy, příklady ztvárnění jednotlivých projektů a kartičky s popisy osobností. V samotném závěru pak navrhuji, jak by se mohly jednotlivé práce žáků vyhodnotit.

1 UNESCO

1. 1 Světové kulturní dědictví

Už v období starověku se objevila potřeba lidí poznat, obdivovat a chránit ta nejvzácnější díla, která byl člověk schopen vytvořit. Celými dějinami se táhlo vědomí toho, že se na světě vyskytují díla, která svým kulturním významem a hodnotou přesahují rámec jen jedné země, jednoho etnika, jednoho náboženství, jedné civilizace či jednoho kulturního okruhu.¹ Tohle vědomí vyústilo ve 20. století v to, že v současnosti máme Seznam světového přírodního a kulturního dědictví, do kterého náleží významná díla malířů, sochařů a architektů, jedinečná technická zařízení, celá historická jádra měst a také výjimečné krásy přírody. Najdeme zde také společné výtvořiny člověka a přírody.² Jestliže se nějaká památka ocitne na tomto Seznamu, znamená to, že se jedná o světově výjimečný výtvořin lidí překračující hranice, který musíme chránit a uchovat pro následující generace.³

Naléhavost světové pomoci pro ochranu kulturního dědictví vyplynula z poválečné situace v Evropě.⁴ Už v roce 1945 byla založena jako zvláštní agentura Organizace spojených národů mezinárodní organizace UNESCO. Jedná se o zkratku těchto anglických slov: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, v překladu Naučná, vědecká a kulturní organizace Spojených národů.⁵ Jedná se tedy o mezinárodní organizaci, jejíž součástí je dnes 193 členských států. Právo na členství v UNESCO s sebou nese členství v Organizaci spojených národů.⁶ Smyslem organizace je přispívat k lepšímu porozumění mezi lidmi různých etnik a národů tak, že spolu budou spolupracovat v oblasti výchovy, vědy a kultury. Ústava UNESCO, která je zakládající smlouvou, stanovuje, že jedním z úkolů je i mezinárodní spolupráce v péči o kulturní dědictví.⁷

Na Seznamu světového přírodního a kulturního dědictví je dnes celkem 1 154 položek. Z tohoto počtu jich 897 patří do kulturního dědictví, 218 do přírodního dědictví a 39 náleží ke smíšenému dědictví. Památky UNESCO můžeme nalézt celkem ve 167 zemích

---

¹ KUČERA, Jaroslav a Dobroslav LÍBAL. *Z mapy UNESCO*. Praha: Akropolis, 1997, s. 10.

² BLAŽKOVÁ, Milena. *12 pokladů Čech a Moravy*. 2., rozš. vyd. Ilustroval Petr URBAN. Praha: Albatros, 2004, s. 6.

³ ELIÁŠEK, Jan. *Česká republika: UNESCO*. Český Krumlov: Vydavatelství MCU, 2013. VisitBohemia guide, s. 4.

⁴ TEPLÝ, Libor. *České dědictví: památky v České republice zapsané do Seznamu světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO = Czech heritage: UNESCO world cultural and natural heritage sites in the Czech Republic*. [Brno]: FOTEP, 2008, s. 8.

⁵ POHUNEK, Jan. *Světové klenoty UNESCO*. V Brně: CPress, 2020, s. 5.

⁶ Countries | UNESCO. UNESCO | Building peace in the minds of men and women [online]. Copyright © UNESCO 2021 [cit. 03.11.2021]. Dostupné z: <https://en.unesco.org/countries/u>.

⁷ KUČERA, Jaroslav a Dobroslav LÍBAL. *Z mapy UNESCO*. Praha: Akropolis, 1997, s. 9.

světa. Nejvíce se jich nachází v Itálii (58). Česká republika jich má celkem 16 (15 kulturních).⁸

Od vzniku UNESCO bylo v oblasti kultury a kulturního dědictví přijato celkem sedm úmluv, z nichž nejdůležitější je Úmluva o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví, která byla přijata 16. listopadu roku 1972 na generální konferenci UNESCO v Paříži.⁹ Jejím hlavním cílem je získat přehled o památkách a přírodních celcích, jejichž hodnota je velká tak moc, že si zaslouží být pod ochranou celého lidstva.¹⁰ Úkolem signatářských států je světové dědictví chránit, uchovat, zachovat a předat následujícím generacím. Právě na základě této Úmluvy je postupně vytvářen Seznam světového dědictví, na který se zapisují kulturní a přírodní statky, jimž byla přiznána mimořádná univerzální hodnota.¹¹

1. 2 Kritéria pro zapsání památek na Seznam světového dědictví

Mimořádná univerzální hodnota je základním principem pro výběr památek na Seznam světového dědictví. Jde o to, že daný statek má takový mimořádný význam, že přesahuje národní hranice. Tato hodnota je stejně cenná jak pro současnou populaci, tak pro budoucí generaci lidstva jako celku. Vynikající univerzální hodnota statku je definována výhradně podle kritérií, podle kterých byla v procesu hodnocení nominace uznána jako důvod pro zapsání na Seznam světového dědictví. Kulturní památka musí splňovat alespoň jedno ze šesti kritérií, aby mohla být na listinu zapsaná.

Prvním kritériem je, že by památka měla představovat mistrovské dílo lidského tvůrčího génia.¹² V České republice byly na základě tohoto kritéria zapsány na Seznam světového dědictví historické centrum Telče a sloup Nejsvětější Trojice v Olomouci.¹³

---

⁸ UNESCO World Heritage Centre – World Heritage List. UNESCO World Heritage Centre [online]. Copyright © UNESCO World Heritage Centre 1992 [cit. 06.11.2021]. Dostupné z: <http://whc.unesco.org/en/list>.

⁹ KUČOVÁ, Věra. *Světové kulturní a přírodní dědictví UNESCO*. Praha: Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, 2009. Odborné a metodické publikace (Národní památkový ústav), s. 25.

¹⁰ VESER, Thomas. *Kulturní poklady: kulturní památky a přírodní ráje pod záštitou UNESCO*. Praha: Euromedia Group, 1997, s. 7.

¹¹ ŠREJBEROVÁ, Jitka. *Ústecký kraj na cestě ke světovému dědictví*. Ústí nad Labem: Ústecký kraj, 2015, s. 11–13.

¹² KUČOVÁ, Věra. *Světové kulturní a přírodní dědictví UNESCO*. Praha: Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, 2009. Odborné a metodické publikace (Národní památkový ústav), s. 57–61.

¹³ UNESCO World Heritage Centre – World Heritage List. UNESCO World Heritage Centre [online]. Copyright © UNESCO World Heritage Centre 1992 [cit. 06.11.2021]. Dostupné z: <http://whc.unesco.org/en/list>.

Podle druhého kritéria by měl statek vykazovat významnou vzájemnou výměnu lidských hodnot během určitého časového období nebo v určité kulturní oblasti světa, tedy v oblasti rozvoje architektury nebo techniky, monumentálního umění, urbanismu nebo vytváření krajiny.¹⁴ Tohle hledisko v České republice splňuje hned deset památek zapsaných na Seznamu světového dědictví. Konkrétně jde o historické centrum Prahy, historické centrum s chrámem svaté Barbory v Kutné Hoře, zámek se zahradami v Kroměříži, Lednicko-valtický areál, vesnickou památkovou rezervaci v Holašovicích, zámek Litomyšl, vilu Tugendhat v Brně, hornickou krajinu Krušnohoří, lázeňský trojúhelník (Karlovy Vary, Mariánské Lázně, Františkovy Lázně) a židovskou čtvrť, židovský hřbitov a baziliku sv. Prokopa v Třebíči.¹⁵

Třetí kritérium je takové, že dílo musí představovat jedinečné nebo alespoň mimořádné svědectví o kulturních tradicích či civilizaci stále existující nebo již zaniklé.¹⁶ Na základě tohoto hlediska byly na Seznam světového dědictví zapsány hornická krajina v Krušnohoří, lázeňský trojúhelník a památky v Třebíči.¹⁷

Čtvrtým kritériem je, že památka musí být vynikajícím příkladem určitého typu budovy nebo architektonického či technologického souboru či krajiny, které zobrazuje určité významné období historie lidstva.¹⁸ Tohle hledisko splňují skoro všechny naše památky UNESCO. Výjimkou je lázeňský trojúhelník a památky v Třebíči.

Páté kritérium je, že kulturní dílo musí být vynikajícím příkladem tradičního lidského osidlování nebo využívání půdy, typického pro určitou kulturu či kultury, a to zejména v případě, kdy by tyto prvky mohly být narušeny důsledkem vzniku nevratných změn. Na základě tohoto kritéria byl z českých statků zapsán na Seznam světového dědictví pouze Národní hřebčín Kladruby nad Labem.¹⁹

---

¹⁴ KUČOVÁ, Věra. *Světové kulturní a přírodní dědictví UNESCO*. Praha: Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, 2009. Odborné a metodické publikace (Národní památkový ústav), s. 61.

¹⁵ UNESCO World Heritage Centre – World Heritage List. UNESCO World Heritage Centre [online]. Copyright © UNESCO World Heritage Centre 1992 [cit. 06.11.2021]. Dostupné z: <http://whc.unesco.org/en/list>.

¹⁶ KUČOVÁ, Věra. *Světové kulturní a přírodní dědictví UNESCO*. Praha: Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, 2009. Odborné a metodické publikace (Národní památkový ústav), s. 61.

¹⁷ UNESCO World Heritage Centre – World Heritage List. UNESCO World Heritage Centre [online]. Copyright © UNESCO World Heritage Centre 1992 [cit. 06.11.2021]. Dostupné z: <http://whc.unesco.org/en/list>.

¹⁸ KUČOVÁ, Věra. *Světové kulturní a přírodní dědictví UNESCO*. Praha: Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, 2009. Odborné a metodické publikace (Národní památkový ústav), s. 61.

¹⁹ UNESCO World Heritage Centre – World Heritage List. UNESCO World Heritage Centre [online]. Copyright © UNESCO World Heritage Centre 1992 [cit. 06.11.2021]. Dostupné z: <http://whc.unesco.org/en/list>.

Posledním šestým kritériem je, že statek musí být přímo či okrajově spojen událostmi nebo živými tradicemi, myšlenkami či vírou, uměleckými a literárními výtvoři ojedinělého univerzálního charakteru. Toto hledisko by mělo být důvodem pro začlenění pouze za výjimečných okolností a ve spojení s dalšími kritérii.²⁰ Jedinou českou památkou zařazenou na Seznam světového dědictví na základě tohoto hlediska je historické centrum Prahy.

Všechny české památky na Seznamu světového dědictví splňují druhé nebo čtvrté kritérium. Větší polovina (8 z 15) pak splňuje ještě alespoň jedno z ostatních kritérií. Třebíč byla výjimečná v tom, že jako památka UNESCO dlouhou dobu (16 let) jako jediná splňovala třetí kritérium, protože lázeňský komplex a hornická krajina Krušnohoří byly na Seznam zapsány až v posledních třech letech. Až do roku 2021 byla Třebíč jedinou českou památkou nenaplňující čtvrté kritérium.²¹

1.3 Židovské památky na Seznamu světového dědictví ve světě

Když se podíváme na oficiální stránky Světového dědictví UNESCO, zjistíme, že na jeho Seznamu se židovské památky moc často nenachází. Při zadání slova jewish (židovský) do vyhledávače této stránky dospějeme k 22 výsledkům. Zde ale musíme pečlivě roztrdit, zda se jedná přímo o památky nebo pouhou zmínku o Židech. O druhý případ šlo hned v deseti případech. Jedná se o místa, kde je doložena přítomnost židovského obyvatelstva, avšak bez zanechání konkrétní památky.²²

Kdyby měli lidé na celém světě odpovědět na otázku, kde by čekali, že se bude nacházet židovská památka UNESCO, dost pravděpodobně by je jako první napadl Jeruzalém. A nemýlili by se. Starý Jeruzalém a jeho zdi se na Seznamu nacházejí od roku 1981. Jedná se o komplex celkem 220 historických křesťanských, muslimských a židovských památek. Část Starého města tvoří židovská čtvrť, ve které se nachází spousta synagog a především Zed' nářků.²³ Jeruzalém je posvátným městem tří světových náboženství – judaismu, křesťanství a islámu. Vzhledem k jeho politicky spornému postavení, ale jeho jasnému kulturnímu a historickému významu, se toto město dostalo na

---

²⁰ KUČOVÁ, Věra. *Světové kulturní a přírodní dědictví UNESCO*. Praha: Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, 2009. Odborné a metodické publikace (Národní památkový ústav), s. 61.

²¹ UNESCO World Heritage Centre – World Heritage List. UNESCO World Heritage Centre [online]. Copyright © UNESCO World Heritage Centre 1992 [cit. 06.11.2021]. Dostupné z: <http://whc.unesco.org/en/list>.

²² UNESCO World Heritage Centre – World Heritage List. UNESCO World Heritage Centre [online]. Copyright © UNESCO World Heritage Centre 1992 [cit. 30.03.2022]. Dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/list/?search=jewish&order=country>.

²³ Old City of Jerusalem and its Walls – UNESCO World Heritage Centre. *UNESCO World Heritage Centre* [online]. Copyright © UNESCO [cit. 30.03.2022]. Dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/list/148>.

Seznam na návrh Jordánska samostatně. Nenajdeme ho tedy mezi památkami UNESCO Izraele, jak bychom očekávali.²⁴ Už v roce 1982 byla tato památka na Seznam světového dědictví v ohrožení.²⁵

Další dvě židovské památky zapsané na Seznamu UNESCO se nachází v Izraeli. Tou první z nich je pevnost Masada, která se nachází nedaleko Mrtvého moře. Proslula jako místo posledního odporu vzbouřenců proti římské nadvládě v závěru první židovské války. Toto opevnění sloužilo dříve jako palác hasmojenských králů Judska a Heroda Velikého. Obránci pevnosti si raději vzali život, než aby padli do zajetí. Masada je dnes nejen významnou historickou památkou, ale především pak symbolem usilování o existenci a udržení židovského státu.²⁶ Místo zůstalo nedotčeno více než 13 století.²⁷ Druhou památkou jsou katakomby v Bejt Še'arim. Toto město se stalo centrem židovského duchovního a společenského života poté, kdy byl po neúspěšné vzpouře proti Římanům v roce 70 zničen Druhý chrám. Postupně ve městě vznikl systém pohřebních katakomb, často ornamentálně zdobených a opatřených nápisy v několika jazycích, které připomínají dobu, kdy se židovské společenství v Judeji znovu pokoušelo postavit na nohy.²⁸ Katakomby, zachované in-situ, jsou autentické z hlediska umístění, prostředí, formy a materiálů.²⁹

Jednu židovskou památku UNESCO můžeme spatřit i na africkém kontinentu, konkrétně v Maroku. Jedná se o židovský hřbitov, který je skrytý v kсарu Ait Ben Haddou mezi dalšími stavbami.³⁰ Židovský hřbitov, vůbec nejstarší v Jižní Americe, se nachází také ve Venezuele ve městě Coro. Právě toto město i s přístavem je zapsáno na UNESCO. V tomto starobylém městě se nachází celkem 602 historických staveb. Těžko však můžeme Ait Ben Haddou a Coro brát jako židovské památky. Tvoří pouze zanedbatelnou část celého komplexu.³¹

---

²⁴ POHUNEK, Jan. *Světové klenoty UNESCO*. V Brně: CPress, 2020, s. 316.

²⁵ Old City of Jerusalem and its Walls – UNESCO World Heritage Centre. *UNESCO World Heritage Centre* [online]. Copyright © UNESCO [cit. 30.03.2022]. Dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/list/148>.

²⁶ POHUNEK, Jan. *Světové klenoty UNESCO*. V Brně: CPress, 2020, s. 309.

²⁷ Masada – UNESCO World Heritage Centre. *UNESCO World Heritage Centre* [online]. Copyright © UNESCO [cit. 30.03.2022]. Dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/list/1040>.

²⁸ POHUNEK, Jan. *Světové klenoty UNESCO*. V Brně: CPress, 2020, s. 305.

²⁹ Necropolis of Bet She'arim: A Landmark of Jewish Renewal – UNESCO World Heritage Centre. *UNESCO World Heritage Centre* [online]. Copyright © Tsvika Tsuk [cit. 30.03.2022]. Dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/list/1471>.

³⁰ Ksar of Ait-Ben-Haddou – UNESCO World Heritage Centre. *UNESCO World Heritage Centre* [online]. Copyright © Yvon Fruneau [cit. 30.03.2022]. Dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/list/444>.

³¹ POHUNEK, Jan. *Světové klenoty UNESCO*. V Brně: CPress, 2020, s. 451.

Hned dvě města nacházející se na Seznamu, jejíž součástí jsou v malé míře židovské památky, se nachází ve Španělsku. Jedna z nich, židovská čtvrť, je součástí Starého města v Segovii. Město je však známé především díky římskému akvaduktu.³² Židovskou čtvrť můžeme spatřit také v historické části rodného městě Miguella de Cervantese. Město, známé především svojí univerzitou, se jmenuje Alcalá de Henares.³³ K těmto památkám můžeme zařadit také město Toledo, součástí jehož historického centra jsou dvě synagogy. Město bylo proslulé střetáváním židovského, křesťanského i islámského náboženství.³⁴ Kvůli nepřilíš obsáhlému zpracování na oficiálních stránkách UNESCO se mi tento kulturní statek nezobrazil mezi výsledky mého hledání. Ve všech třech případech se opět jedná o zlomek celého komplexu.³⁵

Židovskou památku UNESCO můžeme vidět také na Slovensku ve městě Bardejově, protože součástí statku s názvem Bardejovská městská památková rezervace jsou rovněž židovské památky.³⁶ Konkrétně se jedná o malou židovskou čtvrť, která se rozprostírá kolem synagogy pocházející z 18. století. Dochovaný stavební fond města představuje rozvinutou mešťanskou kulturu a židovskou komunitu. Židovské předměstí si navíc zachovalo vysokou autenticitu. Ve městě se dodnes nachází malá část židovské populace. Město se však mezi elitu dostalo díky tomu, že poskytuje mimořádně dochovaný doklad hospodářské a sociální struktury obchodnických měst ve středověké střední Evropě. Židovské památky zde tedy ústřední nejsou.³⁷

S dalšími židovskými památkami UNESCO se můžeme setkat v Polsku ve městě Krakově, jehož historické centrum se na Seznamu nachází. Součástí starého jádra města je také středověká čtvrť Kazimierz, česky Kaziměř, s řadou židovských památek, zejména starobylých synagog.³⁸ Krakov a Kaziměř byla původně dvě samostatná města. Po mnoho staletí se v Kaziměři prolínaly židovská a křesťanská kultura, jejichž tradice se dodnes ve

---

³² Old Town of Segovia and its Aqueduct – UNESCO World Heritage Centre. *UNESCO World Heritage Centre* [online]. Copyright © UNESCO [cit. 31.03.2022]. Dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/list/311>.

³³ University and Historic Precinct of Alcalá de Henares – UNESCO World Heritage Centre. *UNESCO World Heritage Centre* [online]. Copyright © UNESCO [cit. 31.03.2022]. Dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/list/876>.

³⁴ POHUNEK, Jan. *Světové klenoty UNESCO*. V Brně: CPress, 2020, s. 174.

³⁵ Historic City of Toledo – UNESCO World Heritage Centre. *UNESCO World Heritage Centre* [online]. Copyright © UNESCO [cit. 31.03.2022]. Dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/list/379>.

³⁶ POHUNEK, Jan. *Světové klenoty UNESCO*. V Brně: CPress, 2020, s. 131.

³⁷ Bardejov Town Conservation Reserve – UNESCO World Heritage Centre. *UNESCO World Heritage Centre* [online]. Copyright © UNESCO World Heritage Centre 1992 [cit. 31.03.2022]. Dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/list/973>.

³⁸ POHUNEK, Jan. *Světové klenoty UNESCO*. V Brně: CPress, 2020, s. 98.

městě prolínají. Křesťanská a židovská část města musely být kvůli pogromu v roce 1494 odděleny zdí. Stavebně se tedy Kaziměř dělila na dvě kulturní části. V té židovské byl postaven hřbitov, četné židovské modlitebny a obytné domy. V Kaziměři dnes můžeme spatřit celkem sedm synagog. Četnost stylů a kultur ukazuje rozmanitost vlivů na rozvoj Krakova jako městského komplexu. Důležitou roli v tomto procesu hrály různé národy. Jedná se tedy o urbanistický architektonický soubor vynikající kvality, a to jak z hlediska panoráma města, tak z hlediska jednotlivých památek. Historické jádro města obdivuhodně ilustruje proces nepřetržitého městského růstu od středověku až po současnost. Závěr můžeme udělat takový, že v rámci tohoto statku Židé již sehráli větší roli, přesto je však otázkou, zda jejich příběh je důležitý pro přítomnost na Seznamu UNESCO. Židovské památky v Krakově nejsou na Seznamu zapsány samostatně.³⁹

Poslední mimočeskou památkou, kterou je třeba zde uvést, je tzv. ŠUM. Jedná se o sdružení tří německých měst (Špýr, Worms, Mohuč), jejichž židovské památky byly zapsány na Seznam UNESCO teprve loni, tedy v roce 2021. Název ŠUM je odvozen od počátečních písmen měst v hebrejštině. Tato tři města poskytují jedinečné a výjimečné svědectví o formování židovské kulturní tradice a identity. Lokality ŠUM ve Špýru, Wormsu a Mohuči jsou přímo a hmatatelně spojeny s hlavní skupinou židovské diaspory, která se usadila v Evropě ve vrcholném středověku. Na základě toho poté vznikaly další židovské diaspory v Evropě. Neexistuje žádné jiné místo se srovnatelnou škálou židovských komunitních center a hřbitovů, které by svědčily o kulturních úspěších aškenázských Židů. V lokalitě ŠUM se nachází Židovský dvůr (Judenhof) ve Špýru, čtvrť synagog ve Wormsu a staré židovské hřbitovy ve Wormsu a Mohuči. Historie těchto měst odráží židovský život v průběhu staletí, od mírumilovného soužití s křesťanskými obcemi, pronásledování, zničení a genocidu až po dnešní pěstování víry a tradic v židovských obcích.⁴⁰

Zbylé dva kulturní statky s židovskou stopou jsou k vidění v České republice. Židovské město Josefov je součástí komplexu aglomerací historického centra Prahy. Z původního ghetta se podařilo zachovat pouze radnice, židovský hřbitov a šest synagog.⁴¹

---

³⁹ Historic Centre of Kraków – UNESCO World Heritage Centre. UNESCO World Heritage Centre [online]. Copyright © Silvan Rehfeld [cit. 31.03.2022]. Dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/list/29>.

⁴⁰ ShUM Sites of Speyer, Worms and Mainz – UNESCO World Heritage Centre. UNESCO World Heritage Centre [online]. Copyright © Generaldirektion Kulturelles Erbe Rheinland [cit. 01.04.2022]. Dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/list/1636>.

⁴¹ Historic Centre of Prague – UNESCO World Heritage Centre. UNESCO World Heritage Centre [online]. Copyright © OUR PLACE The World Heritage Collection [cit. 01.04.2022]. Dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/list/616>.

Podstatně zachovalejší je židovská čtvrť v Třebíči, která je navíc na Seznamu UNESCO zapsána samostatně společně ještě s románsko-gotickou bazilikou sv. Prokopa. Název třebíčského kulturního dědictví zní Židovská čtvrť a bazilika sv. Prokopa v Třebíči.⁴²

Na stránkách města Třebíče se píše, že třebíčské židovské památky jsou spolu s těmi na území Izraele jediným dokladem židovství zapsaným na Seznamu UNESCO. Je více než pravděpodobné, že nedošlo k aktualizaci, protože židovské památky ve třech zmíněných německých městech (Špýr, Worms, Mohuč) nepochybně dokladem židovské kultury jsou.⁴³

Výše uvedené památky můžeme rozdělit na ty, které by se bez židovského vlivu na Seznam nedostaly, a na ty, které ano. V tomto rozdělení nám pomáhají kritéria pro zapsání památky na UNESCO uvedená na oficiálních stránkách světového dědictví. Velká část z nich je skryta pod historickými centry, starými městy atd. Neznamená to však, že by kvůli tomu měly být méně cenné. Přítomnost Židů je důležitá a nepostradatelná pro Jeruzalém, obě izraelské památky, trojici německých měst (Špýr, Worms, Mohuč) a samozřejmě Třebíč.

Sporná zde může být otázka Kaziměře v Krakově, která tvoří třetí část starého jádra města. Nelze úplně jednoznačně říct, zda by se bez ní Krakov na Seznam dostal či nikoli. Můžeme zde však spatřit velkou podobnost mezi třebíčským Podklášteřím a Kaziměří. Obě původní vesnice jsou dnes součástí dříve sousedních měst. V obou těchto čtvrtích, dříve vesnicích, se prolínala židovská kultura s křesťanskou a lidé dvou odlišných kultur a náboženského vyznání žili hned vedle sebe. V obou případech byli Židé od svých křesťanských sousedů na čas odděleni, i když v Kaziměři to oddělení začalo mnohem dříve. Oproti Kaziměři v třebíčském Podklášteří ale nikdy nedošlo k žádnému pogromu. Zatímco Kaziměř je dnes předměstím Krakova, Podklášteří se nachází v samotném srdci Třebíče. Role Židů v Třebíči je pro zapsání města na Seznam nezpochybnitelná, kdežto v případě Krakova to tak zřejmé není. Příběh židovské komunity v Třebíči bude postupně v této práci odhalován.

1. 4 Památky světového kulturního dědictví v ČR

Bývalé Československo se k Úmluvě o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví připojilo až v roce 1990, tedy po pádu komunistického režimu. Osamostatněná

---

⁴² Jewish Quarter and St Procopius' Basilica in Třebíč – UNESCO World Heritage Centre. UNESCO World Heritage Centre [online]. Copyright © UNESCO World Heritage Centre 1992 [cit. 01.04.2022]. Dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/list/1078>.

⁴³ Židovská čtvrť v Třebíči | Visit Třebíč. *Turistický portál města Třebíče* | Visit Třebíč [online]. Copyright © Visit Třebíč 2017 [cit. 01.04.2022]. Dostupné z: <https://www.visittrebic.eu/pamatky/zidovska-ctvrt/>.

Česká republika pak všechny své závazky z ní převzala ihned při svém vzniku v roce 1993.⁴⁴ Vzhledem k rozloze státu patří koncentrace památek UNESCO v České republice k nejvyšším na světě.⁴⁵

Z českých památek se na Seznam světového dědictví jako první dostala historická centra v Praze, Českém Krumlově a Telči.⁴⁶ Zapsána byla v roce 1992. Historické jádro Prahy představuje unikátní celek historických pražských měst.⁴⁷ Zároveň také dokumentuje růst města od středověku po dnešek. Oceněná byla také role Prahy při rozvoji křesťanství ve středověku a začátkem 14. století také při rozvoji architektonických a uměleckých tradic sloužících jako model pro další města ve střední a východní Evropě. V roce 2010 byl na Seznam dopsán Průhonický park.⁴⁸ Český Krumlov se na listinu dostal jako jedinečný příklad malého středověkého města, které si vzhledem k mírovému vývoji zachovalo svou původní zástavbu dokumentující vývoj města od období gotického přes dobu renesance až po baroko.⁴⁹ Telč je příkladem středověkého města, které vzniklo podle jednotného plánu a které si zachovalo svoji původní podobu. Z uměleckých slohů zde dominuje renesance.⁵⁰

Čtvrtou českou památkou zapsanou na Seznam světového dědictví se stal poutní kostel sv. Jana Nepomuckého na Zelené hoře nacházející se poblíž města Žďáru nad Sázavou. Zapsán byl v roce 1994. Kostel je vynikajícím příkladem architektonického stylu, který propojuje gotiku s barokem (hovoříme o tzv. barokní gotice či gotizujícím baroku).⁵¹

Historické jádro Kutné Hory spolu s chrámem sv. Barbory a s katedrálou Nanebevzetí Panny Marie v Sedlci je pátou českou památkou zapsanou na UNESCO. K jejímu zapsání došlo v roce 1995. Jedná se o výborný příklad středověké architektury ve městě, jehož prosperita a bohatství byly založeny na stříbře. Z uměleckých slohů zde převládá gotika.⁵²

Šestou památkou zapsanou na Seznam je Lednicko-valtický areál. Dlouho se jednalo o jedinou památku UNESCO v České republice patřící do kategorie, která zahrnuje společné

---

⁴⁴ KUČERA, Jaroslav a Dobroslav LÍBAL. *Z mapy UNESCO*. Praha: Akropolis, 1997, s. 9–10.

⁴⁵ KUČOVÁ, Věra. *Světové kulturní a přírodní dědictví UNESCO*. Praha: Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, 2009. Odborné a metodické publikace (Národní památkový ústav), s. 116.

⁴⁶ PETRO, Jozef. *České klenoty UNESCO*. Brno: CPress, 2018, s. 4.

⁴⁷ KUČOVÁ, Věra. *Světové kulturní a přírodní dědictví UNESCO*. Praha: Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, 2009. Odborné a metodické publikace (Národní památkový ústav), s. 117.

⁴⁸ PETRO, Jozef. *České klenoty UNESCO*. Brno: CPress, 2018, s. 54

⁴⁹ Tamtéž, s. 12.

⁵⁰ Tamtéž, s. 80.

⁵¹ Tamtéž, s. 90.

⁵² Tamtéž, s. 32.

výtvořeny člověkem a přírodou.⁵³ Jedná se o kulturní krajinu vytvořenou jediným rodem v období osvícenství a romantismu. K zápisu došlo v roce 1996.⁵⁴

Jihočeská vesnice Holašovice se zachovalým lidovým selským barokem se stala sedmou českou památkou zapsanou na Seznam světového dědictví, k jejímuž zápisu došlo v roce 1998.⁵⁵ Holašovice jsou nejlépe zachovalou jihočeskou vesnicí s původními selskými statky z 18. a 19. století.⁵⁶

Osmou českou památkou na listině kulturního dědictví jsou zahrady a zámek v Kroměříži zapsané též v roce 1998. Zámek je perfektně zachovalý příklad barokní šlechtické rezidence a květná zahrada s původním barokním vzhledem sloužila jako vzor pro vznik dalších barokních zahrad v oblasti střední Evropy.⁵⁷

Devátou českou památkou, zapsanou na Seznamu v roce 1999, je zámek a zámecký areál v Litomyšli. Důvodem zapsání je výjimečná celistvost renesančního zámku představujícího dokonalý příklad šlechtické rezidence období renesance v českých zemích.⁵⁸

Desátá česká památka UNESCO, zapsaná v roce 2000, pochází z Olomouce.⁵⁹ Sloup Nejsvětější Trojice, který byl postaven v první polovině 18. století, patří k nejvýznamnějším barokním sloupům stavěným ve střední Evropě. Na Seznam byl zapsán, protože z hlediska monumentality, výšky a sochařské výzdoby nemá v rámci střední Evropy konkurenta.⁶⁰

Jedenáctou českou památkou na listině kulturního dědictví se stala vila Tugendhat v Brně. Památka je ojedinělým příkladem moderního architektonického stylu, který se v Evropě vyvinul ve 20. letech 20. století. Základní myšlenkou konceptu vily byl dům postavený z ocele a tabulového skla. Památka byla zapsaná v roce 2001.⁶¹

Dvanáctým českým pokladem na Seznamu kulturního světového dědictví je komplex někdejší židovské čtvrti, židovského hřbitova a baziliky sv. Prokopa v Třebíči. Tyto památky

---

⁵³ BLAŽKOVÁ, Milena. *12 pokladů Čech a Moravy*. 2., rozš. vyd. Ilustroval Petr URBAN. Praha: Albatros, 2004, s. 132.

⁵⁴ PETRO, Jozef. *České klenoty UNESCO*. Brno: CPress, 2018, s. 40.

⁵⁵ BLAŽKOVÁ, Milena. *12 pokladů Čech a Moravy*. 2., rozš. vyd. Ilustroval Petr URBAN. Praha: Albatros, 2004, s. 26.

⁵⁶ PETRO, Jozef. *České klenoty UNESCO*. Brno: CPress, 2018, s. 20.

⁵⁷ Tamtéž, s. 24.

⁵⁸ Tamtéž, s. 46.

⁵⁹ BLAŽKOVÁ, Milena. *12 pokladů Čech a Moravy*. 2., rozš. vyd. Ilustroval Petr URBAN. Praha: Albatros, 2004, s. 99.

⁶⁰ PETRO, Jozef. *České klenoty UNESCO*. Brno: CPress, 2018, s. 50–51.

⁶¹ Tamtéž, s. 8.

byly zapsány v roce 2003. Jsou připomínkou koexistence křesťanské a židovské kultury a vzájemné výměny kulturních hodnot od středověku až po 20. století.⁶² V roce 2018 byl do komplexu UNESCO zahrnut také třebíčský renesanční zámek, ve kterém dnes sídlí krajské Muzeum Vysočiny Třebíč.⁶³

K dalšímu rozšíření českých památek UNESCO došlo až v roce 2019, kdy byly na listinu kulturního dědictví zapsány hornický region Krušnohoří a Národní hřebčín Kladruby nad Labem. Hornický region dokládá obrovský vliv, který měla těžba a zpracování rud na obou stranách pohorí na rozvoj hornictví a hutnictví po celém světě. Hřebčín je vynikajícím spojením díla přírody a člověka. Po staletí slouží k chovu starokladrubských běloušů, kteří představují unikátní podobu barokního koně, který se v žádném dalším hřebčíně světa nevyskytuje.⁶⁴

V roce 2021 se na Seznam UNESCO dostalo 11 evropských lázeňských měst. Do této jedenáctky náleží i česká města Mariánské Lázně, Františkovy Lázně a Karlovy Vary a dohromady tvoří tzv. západočeský lázeňský trojúhelník. Města společně podávají svědectví o fenoménu evropského lázeňství vzkvétajícího od 18. století do první třetiny 20. století.⁶⁵

Každý z 15 českých klenotů na Seznamu UNESCO je vskutku unikátní. Asi nepřekvapí, že nejvíce zastoupení má umělecký sloh baroko. Své zastoupení ale mají také románský sloh, gotika, renesance, barokní gotika, selské baroko, historizující slohy a funkcionalismus. Dokonalá je rovněž pestrost těchto památek. Seznam světového dědictví je z českého prostředí posílen o historická jádra měst, vesnickou lidovou architekturu, kulturní krajiny, nádherné zámky, překrásné zahrady, morový sloup, technickou památku, moderní architektonickou památku, památku lázeňství, baziliku a židovskou čtvrť.⁶⁶

Čím jsou však výjimečné památky v Třebíči? Někdejší židovská čtvrť nám umožňuje nahlédnout do způsobu každodenního života střeoevropských Židů. Třebíč měla jednu z největších židovských obcí na Moravě, přičemž koncem 18. století dokonce Židé tvořili

---

⁶² Tamtéž, s. 84.

⁶³ Pod ochranu UNESCO patří nově také zámek v Třebíči: Třebíč. Třebíč: Titulní stránka [online]. [cit. 06.11.2021]. Dostupné z: <https://www.trebic.cz/pod-ochranu-unesco-patri-nove-take-zamek-v-trebeci/d-40007>.

⁶⁴ Čtrnáct českých divů světa – České dědictví UNESCO. Čtrnáct českých divů světa – České dědictví UNESCO [online]. České dědictví UNESCO [cit. 07.11.2021]. Dostupné z: <https://www.unesco-czech.cz/>.

⁶⁵ Západočeský lázeňský trojúhelník se dostal na seznam UNESCO — ČT24 — Česká televize. ČT24 — Nejdůvěryhodnější zpravodajský web v ČR — Česká televize [online]. [cit. 07.11.2021]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/3345468-zapadocesky-lazensky-trojuhelnik-se-dostal-na-seznam-unesco>.

⁶⁶ PETRO, Jozef. *České klenoty UNESCO*. Brno: CPress, 2018.

přibližně 60 % obyvatel města. Třebíčská židovská čtvrť je jedinečná v tom, že se jedná o jedinou původem středověkou židovskou čtvrť, kterou se podařilo zachovat do dnešních dnů.⁶⁷ Dochovaný je původní historický půdorys a 123 domů stavěných v různých staveních slozích a židovský hřbitov. Jinou židovskou čtvrť, kterou by se podařilo zachovat půdorysně i s kompletními budovami, v Evropě nenajdeme.

Bazilika sv. Prokopa je výborným příkladem stavby doznívajícího románského slohu s prvky nového slohu gotického. Vzácnost baziliky tedy spočívá v tom, že reprezentuje přechod mezi románským stylem a gotikou. Jde také o míšení domácí a porýnské stavební tradice. Celkově můžeme říct, že stavba je úctyhodnou tečkou za moravským románským stavitelstvím. S bazilikou sv. Prokopa je spojen renesanční zámek, který vznikl přestavbou původního benediktinského kláštera.⁶⁸

V Třebíči vedle sebe žila dvě odlišná etnika, dvě různé náboženské komunity, dvě různé jazykové skupiny. Přes veškerou rozdílnost dokázali představitelé obou kultur žít vedle sebe v míru a být dobrými sousedy, kteří si dokázali vzájemně pomoci. Je to právě příběh společného soužití křesťanů a Židů, který dostal Třebíč na Seznam UNESCO.⁶⁹

---

⁶⁷ PETRO, Jozef. *České klenoty UNESCO*. Brno: CPress, 2018., s. 85.

⁶⁸ DVOŘÁČEK, Petr. *České památky UNESCO*. Praha: Fragment, 2008, s. 147.

⁶⁹ BLAŽKOVÁ, Milena. *12 pokladů Čech a Moravy*. 2., rozš. vyd. Ilustroval Petr URBAN. Praha: Albatros, 2004, s. 293.

2 Historie města

První písemné dějiny Třebíče se vážou k roku 1101, kdy byl v blízkosti hradu nebo hrádku Třebeč dvěma přemyslovskými bratry, Oldřichem Brněnským a Litoldem Znojemským, založen benediktinský klášter.⁷⁰

2.1 Středověká Třebíč

Třebíčský klášter, který patřil původem k nejstarším v zemi, náležel k řeholi „černých mnichů“. Jelikož patřil klášter mezi ty s přísnější řeholí, museli mniši nosit kapuci, která se později stala součástí městského znaku. Po vzoru ostatních klášterů začalo třebíčské opatství kolonizovat území, která dostávala darem, a stalo se tak majitelem rozsáhlého pozemkového vlastnictví. V polovině 12. století náleželo k třebíčskému benediktinskému klášteru 76 vesnic. Obyvatelé pobývající na klášterní půdě žili ve feudálních vztazích.⁷¹

Kolem kláštera došlo k velkému rozvoji řemeslné výroby a začaly vznikat první tržní osady, které předcházely předměstím. Rostoucí hospodářský a politický vliv je doložen tím, že ještě před polovinou 13. století mohlo třebíčské opatství přistoupit k rozsáhlé přestavbě kláštera a brzy poté založit nové kolonizační město Třebíč. První písemná zmínka o Třebíči jako městu je obsažena v listině opata Martina z roku 1277. Za zakladatele poddanského města Třebíče je pokládán lokátor Heřman. Nejvyšší funkci ve městě měl rychtář.⁷²

Pro město se stala velmi důležitou listina vydaná roku 1335 moravským markrabětem Karlem IV. Podle této listiny mělo být město do tří let obeháno hradbami a spravováno stejným právem jako město Znojmo.⁷³ To znamenalo, že základem městské správy se stala dvanáctičlenná městská rada, jejíž členové se po čtyřech týdnech střídali ve funkci purkmistra. Purkmistrovy pravomoci se v dalších letech rozšiřovaly na úkor úřadu městského rychtáře.⁷⁴

Po dobytí kláštera husitským vojskem v roce 1425 se do města dostaly myšlenky husitství, a na dalších deset let se tak Třebíč stala oporou táboritů na Moravě. Husitská posádka se ve městě udržela nejspíše až do roku 1435.⁷⁵ Pro město i klášter byla přítomnost táboritů obrovskou přítěží. Po husitských válkách došlo k velkému hospodářskému úpadku

⁷⁰ FIŠER, Rudolf, Emanuel RANNÝ a Libor TEPLÝ. *Třebíč: město a čas*. Třebíč: FiBox, 1996, s. 7.

⁷¹ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 17–20.

⁷² Tamtéž, s. 24–28.

⁷³ KELLER, Karel. *Třebíč: dějiny města v datech*. V Třebíči: Prirecmont, 1997, s. 13.

⁷⁴ KUBEŠ, Adolf. *Dějepis města Třebíče*. Třebíč: J.F. Kubeš, 1874, s. 71–78.

⁷⁵ KELLER, Karel. *Třebíč: dějiny města v datech*. V Třebíči: Prirecmont, 1997, s. 14.

třebíčského kláštera, přičemž město naopak vzkvétalo. Po válkách se zaměřilo na opravu a rozšíření svého opevnění.⁷⁶

Doba temna nastala pro město po roce 1468, kdy se Třebíč stala obětí války Jiřího z Poděbrad s Matyášem Korvínem. Konvent třebíčského kláštera stál na straně českého krále.⁷⁷ Po nerozhodných bojích u města Znojma se Jiřího syn Viktorin z Poděbrad stáhl do Třebíče, odkud pozoroval pohyby vojsk uherského krále. Posádka Matyáše Korvína dorazila k městu 12. května 1468 a začala ho obléhat. Viktorinovi, který vzdoroval v opevněném klášteře, se podařilo přibližně po měsíci obléhání uniknout. Třebíč byla dobyta, vydrancována, vypálena a zničena.

2. 2 Raně novověká Třebíč

Po dobytí města se hojně diskutovalo o tom, zda by nebylo výhodnější budovat město v lepší strategické poloze, kterou mělo návrší Hrádku. Z ekonomických důvodů, kterými byly blízkost řeky a možnost stavebního využití zcela neshořelých domů, však bylo město obnoveno ve svém původním půdorysu.⁷⁸

Král Vladislav II. Jagellonský zastavil v prosinci roku 1490 třebíčský klášter Vilémovi z Pernštejna. Ten si počínal jako výborný hospodář. Rekonstruoval zničený klášter a cílevědomě zavedl ve městě rybníkářství. V roce 1536 obdržel zástavní list na město Jan Jetřich, který se ženil s Vilémovou vnučkou. Jan Jetřich Černoorský patřil k luteránům a v Třebíči udělal spoustu zásahů v neprospěch katolictví. V roce 1546 se město opět vrátilo Pernštejnům. O rok později Třebíč od vrchnosti získala právo mílové. Ve stejné době však vrchnost často zasahovala do vnitřní správy.⁷⁹ V polovině 16. století se klášter postupně změnil na renesanční zámek. V roce 1556 éra Pernštejnů ve městě skončila, protože třebíčské panství koupil Burian Osovský z Doubravice.⁸⁰

Nejvýznamnějším představitelem pánů z Doubravice byl Smil Osovský, typický představitel moravské šlechty doby předbělohorské, pod jehož vedením třebíčské panství vzkvétalo. V čele panství stál v letech 1568–1613.⁸¹ Spolu s Osovskými přišla do Třebíče vrchnost, která se hlásila k Jednotě bratrské. Všechny evangelické církve měly ve městě

⁷⁶ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 52–53.

⁷⁷ KUBEŠ, Adolf. *Dějepis města Třebíče*. Třebíč: J.F. Kubeš, 1874, s. 168.

⁷⁸ KELLER, Karel. *Třebíč: dějiny města v datech*. V Třebíči: Prirecmont, 1997, s. 15–17.

⁷⁹ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 61–66.

⁸⁰ KELLER, Karel. *Třebíč: dějiny města v datech*. V Třebíči: Prirecmont, 1997, s. 17.

⁸¹ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 77–78.

v průběhu druhé poloviny 16. století a na počátku 17. století svobodu. V roce 1607 udělil Smil Osovský svým poddaným náboženskou svobodu podle augšpurské konfese.⁸²

Druhá polovina 16. století se nesla v duchu hospodářského a uměleckého rozvoje. V rámci hospodářství se především rozvíjely cechovní organizace. Nejpočetnější cech s nejdokonalejší organizací měli soukeníci.⁸³ Umění bylo ve městě spojeno s renesancí. V tomto období došlo k postavení Františkovského (Malovaného) domu a Černého domu, ve kterých bydleli bohatí měšťané. Kromě společenské prestiže poskytovaly domy prostor pro řemeslo.⁸⁴

2. 3 Novověká barokní Třebíč

Krátce před smrtí Smil Osovský ustanovil dědičkou třebíčského panství svoji manželku Kateřinu z Valdštejna. Zemřel 13. února roku 1613. Tímto dnem se Třebíč až do roku 1945 stala majetkem rodu Valdštejnů.⁸⁵

2. 3. 1 17. století

V roce 1614 se Kateřina z Valdštejna provdala za moravského zemského hejtmana Karla staršího ze Žerotína. Sňatkem s Kateřinou se třebíčský zámek často stával dějištěm hejtmanových politických jednání. Žerotín nikdy nevznesl nárok na třebíčské statky své manželky. O chod třebíčského panství se však intenzivně zajímal a oba si s řízením svých statků vzájemně pomáhali.⁸⁶

V roce 1618 vypukla třicetiletá válka. Morava pod vedením Karla staršího ze Žerotína se nepřipojila k českému stavovskému povstání. Přesto se však duch odboje na Moravu postupně rozšířil a názor Žerotína se stal menšinovým.⁸⁷ Pro Třebíč byl ale postoj moravského zemského hejtmana výhodný, protože 9. prosince 1620 císař Ferdinand II. udělil Žerotínovi ochranný list na všechny jeho statky včetně Třebíče, přestože ve městě převažovali nekatolíci.⁸⁸ Třebíčské panství se tak vyhnulo stavovské i císařské konfiskaci, nikoli však ale vojenským tažením. Pobyt císařských vojsk byl pro město velmi nákladný.

---

⁸² FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jirí UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 95.

⁸³ Tamtéž, s. 81–84.

⁸⁴ FIŠER, Rudolf, Emanuel RANNÝ a Libor TEPLÝ. *Třebíč: město a čas*. Třebíč: FiBox, 1996. s. 97–99.

⁸⁵ BEČKOVÁ, Jana. *Erby na třebíčském zámku: katalog erbovních znamení a šlechtických rodin na třebíčském zámku*. Třebíč: Muzeum Vysočiny Třebíč, 2004, s. 13.

⁸⁶ BEČKOVÁ, Jana. *Valdštejnové a Třebíč 1613–1945: historie starobylého českého rodu na třebíčském panství*. Třebíč: Muzeum Vysočiny Třebíč, 2008. Edice Vysočiny, s. 19.

⁸⁷ ODLOŽILÍK, Otakar. *Karel Starší ze Žerotína: 1564–1636*. V Praze: Melantrich, 1936. Historica (Melantrich), s. 153.

⁸⁸ BEČKOVÁ, Jana. *Valdštejnové a Třebíč 1613–1945: historie starobylého českého rodu na třebíčském panství*. Třebíč: Muzeum Vysočiny Třebíč, 2008. Edice Vysočiny, s. 20–21.

Válečné strasti trápily Třebíč celá dvacátá léta, přičemž nejhorší byly roky 1622, 1623 a 1626.⁸⁹

V letech 1622 a 1625 byly vydány reformační patenty. V první fázi došlo k odchodu bratrských a evangelických kazatelů, v druhé fázi pak k emigraci celého nekatolického obyvatelstva. Do emigrace v roce 1629 odešli i manželé Žerotínovi, přestože nijak ohrožení nebyli.⁹⁰ Na základě závěti Kateřiny z Valdštejna, pořízené 6. února 1637, se třebíčské panství stalo seniorátním fideikomisem mužských potomků jejího bratra Adama z Valdštejna.⁹¹

Třicátá léta byla pro moravská města celkem klidná, postižena byla až ve čtyřicátých letech. V Třebíči byl zřízen jeden ze tří ústředních vojenských skladů na Moravě. Město bylo několikrát napadeno švédskými oddíly a obyvatelé museli často vyjednávat o příměří a výši výpalného. Na sklonku války se v Třebíči ubytovaly císařské jednotky. Ať už zde byli Švédové nebo císařská vojska, město bylo těmito pobyty velice vyčerpané.⁹²

Druhá polovina 17. století se nesla v duchu rekatolizace, která v Třebíči oproti jiným městům probíhala opožděně. Kvůli činnosti reformační komise musela řada obyvatel emigrovat do Uher. Počátkem 60. let začali Turci plenit Moravu včetně Třebíče. Město sice zůstalo od tatarského oddílu uchráněno, avšak Podklášteří bylo částečně vyrabováno.⁹³ Počátkem 80. let byla ve městě ukončena rekatolizace, a tak Třebíč trvale změnila náboženskou tvář a stala se městem katolickým.⁹⁴ V 80. letech se začal ve městě rozmáhat žebrový řád kapucínů, který se stal konkurentem třebíčského světského duchovenstva.⁹⁵ Během druhé poloviny 17. století byla obnovena společenská prestiž městských cechů.⁹⁶

V barokním slohu byly postaveny tyto stavby: kapucínský kostel a klášter na Jejkově, Stará synagoga, Nová synagoga a kaple Jana Nepomuckého (lidově nazývána Kostelíček).⁹⁷

---

⁸⁹ KNOZ, Tomáš. *Državy Karla staršího ze Žerotína po Bílé hoře: osoby, příběhy, struktury*. Brno: Masarykova univerzita, 2001. Knižnice Matice moravské, s. 121–122.

⁹⁰ KELLER, Karel. *Třebíč: dějiny města v datech*. V Třebíči: Prirecmont, 1997, s. 20.

⁹¹ BEČKOVÁ, Jana. *Valdštejnové a Třebíč 1613–1945: historie starobylého českého rodu na třebíčském panství*. Třebíč: Muzeum Vysočiny Třebíč, 2008. Edice Vysočiny, s. 21.

⁹² RYPÁČEK, František Jaroslav. *Kronika Eliáše Střelky a pokračovatelů*. Programm c. k. státního gymnasia v Třebíči vydaný ředitelstvím ústavu na konci školního roku 1891–1892, Třebíč, 1892, s. 28–31.

⁹³ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 126–132.

⁹⁴ BEČKOVÁ, Jana. *Valdštejnové a Třebíč 1613–1945: historie starobylého českého rodu na třebíčském panství*. Třebíč: Muzeum Vysočiny Třebíč, 2008. Edice Vysočiny, s. 34.

⁹⁵ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 134.

⁹⁶ Tamtéž, s. 146.

⁹⁷ KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku VII*. Praha: Libri, 2008, s. 675–676.

2. 3. 2 18. století

V první polovině 18. století docházelo v Třebíči k častým a dlouhotrvajícím soudním sporům mezi vrchností a městem. První velký spor se týkal zemských berní, kdy městu bylo nařízeno odvádět dvě třetiny celkové sumy. Příčinou druhého sporu byly zásahy vrchnosti do kompetence městské rady. Z obou rozepří vyšlo město vítězně a koncem 20. let se začalo postupně emancipovat. Různé soudní spory však nadále pokračovaly.⁹⁸

Města byla ovlivněna zásadami osvícenského absolutismu Marie Terezie a Josefa II. V roce 1755 byla Třebíč spolu s dalšími moravskými městy zbavena hrdelního práva. Za Josefa II. probíhaly zásahy do krajské, městské a vrchnostenské správy. Městské rady se rušily a nahrazovaly je magistráty. V roce 1787 skončil v Třebíči starší systém dvou rad a správu města převzal nově zřízený magistrát. Spory města s vrchností neustaly ani poté.⁹⁹

Ve 40. letech se Třebíč stala obětí probíhající války o rakouské dědictví. V únoru 1742 dorazila do města pruská armáda Fridricha II. Velikého a po odchodu pruských vojsk se ve městě ubytovali Sasové. Další válečné události 18. století se Třebíče negativně nedotkly.¹⁰⁰

Pro většinu měšťanů zůstalo hlavním zdrojem obživy cechovní řemeslo. V polovině století se ve městě objevilo osm případů toho, že někteří bohatí soukeničtí mistři přestali s výrobou sukna a začali s ním raději obchodovat.¹⁰¹ Ve srovnání s jinými městy však byla obchodnická profese slabá a příliš se nerozvíjela. Hlavní příčinou byla obrovská konkurence židovských obchodníků v Podklášteří.¹⁰²

Během 18. století probíhaly rozsáhlé přestavby. V letech 1715–1720 došlo ke spojení kostela sv. Martina s věží.¹⁰³ Ve dvacátých letech probíhala úplná přestavba baziliky sv. Prokopa do současné podoby pod vedením Františka Maxmiliána Kaňky.¹⁰⁴

---

⁹⁸ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 156–162.

⁹⁹ JANÁK, Jan. *Třebíč: dějiny města II*. V Brně: Blok, 1981, s. 35–37.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 38.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 17–19.

¹⁰² FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 143.

¹⁰³ JOURA, Jiří. *Procházky starou Třebíčí počtvrté*. Třebíč: Amaprint Kerndl, 2010, s. 9.

¹⁰⁴ FIŠER, Rudolf. *Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči*. Praha: Foibos, 2009. Světové památky UNESCO, s. 40.

2. 4 Třebíč v moderní době

2. 4. 1 19. století

V souvislosti s napoleonskými válkami se v Třebíči na počátku nového století výrazně zhoršila hospodářská situace. V listopadu roku 1805 prošel městem francouzský sbor vedený maršálem Bernadottem. O měsíc později byly ve městě ubytovány dvě francouzské divize, které zde ležely po bitvě u Slavkova. V roce 1809 po bitvě u Znojma tábořilo francouzské vojsko 42 dní na polích v blízkosti města, protože Třebíčí procházela demarkační linie oddělující rakouskou armádu od francouzské. Tím byl na podzim ochromen obchod a městu vznikla obrovská finanční škoda.

Počátek 20. let se nesl v duchu katastrofálních požárů. Jednak je měli na svědomí vzbuřenci proti robotě a jednak také příroda. Přírodní katastrofy pokračovaly také ve 30. a 40. letech a také v průběhu druhé poloviny 19. století. Ve městě řádily povodeň, cholera a další požáry.¹⁰⁵ Cholera byla do Třebíče zavlečená např. v roce 1866 za prusko-rakouské války, kdy bylo město okupováno pruským vojskem. Podlehlo jí 241 měšťanů.¹⁰⁶

V roce 1850 zastavil svou činnost třebíčský magistrát. Novým orgánem se stal volený dvacetičlenný obecní výbor, který pak dále volil sedmičlennou městskou radu složenou ze starosty a ze šesti radních.¹⁰⁷

Třebíč byla známá především vysokým počtem obuvníků. To vedlo k zavedení tovární výroby obuvi. Jako první ji začala provozovat koželužská firma Karel Budischowsky a od 80. let i ostatní třebíčské podniky. Firma K. B. jako první v celém Rakousku zavedla v roce 1853 ve svém závodě stroje na štípání kůže. V roce 1862 pak firma zavedla první parní stroj v Třebíči. Podnik dodával kožené výrobky včetně bot rakouské armádě.¹⁰⁸

V 19. století vznikaly v Třebíči významné instituce a spolky. Po pádu bachovského absolutismu vznikla ve městě v roce 1861 Měšťanská beseda jako jeden z prvních českých kulturních spolků na Moravě.¹⁰⁹ V roce 1871 došlo k otevření Národního domu, který se stal centrem českého života v Třebíči. Ve stejném roce bylo ve městě zřízeno české gymnázium. V roce 1883 se na třetí pokus podařilo založit jednotu Sokola. V roce 1893 byl založen

---

¹⁰⁵ JANÁK, Jan. *Třebíč: dějiny města II.* V Brně: Blok, 1981, s. 38–43.

¹⁰⁶ KELLER, Karel. *Třebíč: dějiny města v datech.* V Třebíči: Priremont, 1997, s. 25.

¹⁰⁷ JANÁK, Jan. *Třebíč: dějiny města II.* V Brně: Blok, 1981, s. 75.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 60–61.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 74.

Spolek obuvnického dělnictva pro Moravu a Třebíč se také stala významným střediskem dělnického hnutí.

Během druhé poloviny 19. století se stavěly železnice a roku 1886 došlo k zahájení jízdy na železniční trati, která spojila Třebíč se světem. Koncem 19. století bylo postupně zřizováno elektrické osvětlení ulic a elektrický proud začal být zaváděn i do domácností.¹¹⁰

V roce 1885 došlo v Třebíči k slavnostnímu odhalení sousoší Cyrila a Metoděje. Bylo postaveno na počest tisícího výročí příchodu dvou věrozvěstů na Velkou Moravu. Sousoší vytvořil podle návrhu L. Šimka sochař Bernard Seeling.¹¹¹

2. 4. 2 20. století

Na počátku nového století se budovala nemocnice a v roce 1903 došlo k jejímu otevření.¹¹² V prvním desetiletí se rozvinula největší výstavba nových domů. Háček byl ale v tom, že šlo o převážně malé domy, a tak Třebíč až do války trpěla nedostatkem bytů. Kromě toho trebičské občany trápila vzrůstající drahota potravin.¹¹³

V průběhu první světové války vstupovali trebičští vojáci do tvořících se dobrovolnických jednotek, zejména do České družiny na východní frontě. Z trebičských obyvatel ve válce proslavili Jan Syrový a Jiří Švec. Továrny v Třebíči naopak rozšířily vojenskou výrobu a po celou dobu války pracovaly naplno pro potřeby rakousko-uherské armády.

Po válce došlo k ekonomickému kolapsu nejsilnější trebičské továrny – firmy Budischovsky. Zvýšila se nezaměstnanost v celém regionu.¹¹⁴ Ve dvacátých letech se koželužství v Třebíči dostalo do permanentní krize a v důsledku konkurence Tomáše Bati se i obuvnická výroba stala nevydělavající.¹¹⁵ V roce 1930 byl provoz největší trebičské firmy zaměstnávající 2514 zaměstnanců zastaven. O rok později koupil podnik Tomáš Baťa a tím skončila dlouhotrvající rivalita mezi oběma firmami.

V průběhu meziválečného období navštívili Třebíč oba prezidenti. Roku 1926 město v doprovodu armádního generála Jana Syrového navštívil prezident T. G. Masaryk. O čtyři

---

¹¹⁰ KELLER, Karel. *Třebíč: dějiny města v datech*. V Třebíči: Prirecmont, 1997, s. 25–29.

¹¹¹ JANÁK, Jan. *Třebíč: dějiny města II*. V Brně: Blok, 1981, s. 95.

¹¹² KELLER, Karel. *Třebíč: dějiny města v datech*. V Třebíči: Prirecmont, 1997, s. 29.

¹¹³ JANÁK, Jan. *Třebíč: dějiny města II*. V Brně: Blok, 1981, s. 111–112; 125.

¹¹⁴ KELLER, Karel. *Třebíč: dějiny města v datech*. V Třebíči: Prirecmont, 1997, s. 30–32.

¹¹⁵ JANÁK, Jan. *Třebíč: dějiny města II*. V Brně: Blok, 1981, s. 127.

roky později byl na Hrádku odhalen Masarykův pomník. V roce 1936 město navštívil také Edvard Beneš, který byl jmenován čestným občanem města.

V září 1938 se třebíčský rodák Jan Syrový stal předsedou úřednické vlády. Po Mnichovu poskytla Třebíč azyl občanům, kteří nechtěli zůstat na územích, jež měla připadnout nacistickému Německu. V důsledku toho došlo k velkému nárůstu obyvatel.¹¹⁶ Dne 15. března 1939 v 6 hodin ráno vstoupily do Třebíče první jednotky nacistického wehrmachtu.

Od května 1939 pobývala ve městě pouze stanice gestapa, přítomnost německé armády byla spíše ojedinělá. V roce 1944 došlo na Třebíčsku k několika leteckým soubojům. Největší letecká bitva se odehrála 28. srpna, kdy sestřelený německý letoun dopadl poblíž rybníku Kuchyňka.¹¹⁷ Obava z příchodu fronty a bojů ve městě panovala i v Třebíči, nebyly zde totiž žádné protiletecké kryty. Pro tento účel sloužily sklepní prostory domů. Jediným větším úkrytem byly sklepy třebíčského pivovaru. Konec války měl však ve městě klidný průběh. Rudá armáda vstoupila do města v noci z 8. na 9. května a z Třebíče se zběsile daly na útěk poslední zbytky německých vojáků. O den později došlo k zatýkání třebíčských Němců. Byli to většinou občané, kteří se k německé národnosti přihlásili ze zjištěných důvodů. Občanů skutečné německé národnosti v Třebíči příliš nežilo. Nejznámější německou rodinou byli Waldsteinové-Wartenbergové žijící na třebíčském zámku a zámečku v Borovině.¹¹⁸

Na základě zákona o zrušení seniorátů byl třebíčský velkostatek v roce 1925 rozdělen na dvě poloviny, větev svatoslavskou a třebíčskou, která se pak v roce 1929 rozdělila na dvě části. První vlastnila třebíčský zámek se zámeckým dvorem a druhá sídlila na zámečku v Borovině. V roce 1945 byly obě rodiny nuceny město opustit, když jim byl zkonfiskován majetek. Tak skončila více jak 300 let trvající éra Valdštejnů v Třebíči. Po roce 1989 byla restituována pouze třetina majetku svatoslavské části. Dnes žije ve Vídni Anna Marie Waldstein-Wartenberg, poslední potomek třebíčské linie rodu Valdštejnů. Ve svých pamětech říká, že většinu svého života prožila v Rakousku, ale jejím domovem je stále Třebíč.¹¹⁹

---

¹¹⁶ KELLER, Karel. *Třebíč: dějiny města v datech*. V Třebíči: Pirecomont, 1997, s. 33–35.

¹¹⁷ PRUKNER, Zdeněk. *Konec války na Třebíčsku*. Třebíč: Akcent, 2019, s. 5–9.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 123–137.

¹¹⁹ BEČKOVÁ, Jana. *Valdštejnové a Třebíč 1613–1945: historie starobylého českého rodu na třebíčském panství*. Třebíč: Muzeum Vysočiny Třebíč, 2008. Edice Vysočiny, s. 93–94.

3 Soužití křesťanské a židovské kultury od středověku do 20. století

Nejnápadnějšími a zároveň i nejpodstatnějšími architektonickými symboly dvou odlišných náboženství jsou bazilika a synagoga. Jedná se rovněž o symboly hodně vzdálených etnik, jazyků i kultur. V prostoru třebíčského Podklášteří však nemají k sobě vůbec daleko a dnes třebíčským občanům připomínají dávné soužití křesťanských a židovských předků. Obě památky byly svědky nevraživosti a ponižování menšiny většinou, ale také pokojné spolupráce v nejrozmanitějších oblastech každodenního života. K toleranci, vzájemnému respektu a ochoty překračovat náboženské, etnické či jazykové bariéry vedla dlouhá rozmanitá cesta.¹²⁰

3.1 Židé na okraji společnosti

Historie Židů v historických českých zemích se začala psát už před více než tisíci lety. Písemně je jejich přítomnost doložena zprávou arabsko-židovského kupce Ibrahima ibn Jakuba, který navštívil Prahu v roce 965. Právní postavení židovského obyvatelstva v českých zemích bylo až do konce 11. století, kdy proběhla první křížová výprava, poměrně příznivé. V roce 1096 došlo v Praze k velkému pogromu. Židé byli nuceni ke křtu a ti, kteří ho odmítli, byli křížáky zabiti. Židé byli vražděni a nuceni ke křtu i v průběhu dalších křížových výprav.¹²¹

Soužití křesťanů a Židů bylo silně narušeno po zasedání IV. lateránského koncilu v roce 1215, kde bylo kodifikováno, že Židé musí bydlet odděleně od křesťanů, musí nosit zvláštní označení, nesmí se živit zemědělstvím a většinou řemesel. Obživu si tak zajišťovali obchodem a půjčováním peněz na úrok, což křesťané považovali za lichvu.¹²²

Během 15. a na počátku 16. století byli Židé vypovězeni ze všech královských měst. Odcházeli do měst poddanských a jedním z nich byla také Třebíč. Druhá polovina 16. a počátek 17. století naopak znamenal pro židovské obyvatelstvo dobu rozkvětu. Renesanční rudolfínská Praha je spojena s řadou významných osobností. V dobách třicetileté války se Židé podíleli na zásobování císařských armád. Během této války došlo k migraci Židů, kteří se začali usazovat v nových městech. Kolem poloviny 18. století se na českém území začali usazovat Židé přecházející z okolních zemí. Obrovským zásahem do soužití křesťanů a Židů byl císařský translokační reskript, který Židy izoloval do zvláštních ulic a čtvrtí. Dalším

---

¹²⁰ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: osudy židovských domů (1724-1850)*. Třebíč: Pro KVIZ Třebíč vydalo vydavatelství FIBOX, 2005. Edice Vysočiny, s. 9.

¹²¹ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 1993. Judaika, s. 13–19.

¹²² Tamtéž, s. 20.

výrazným omezením byl tzv. familiantský zákon, který sloužil k úřednímu omezení židovských rodin. Situace se uvolnila až díky reformám Josefa II. Židům byla např. zrušena povinnost nosit zvláštní označení, dále získali možnost přihlásit se na všechny typy škol včetně univerzit. Zároveň bylo v důsledku germanizace Židům nařízeno přijmout nová německá příjmení a nadále zůstávala v platnosti existence ghett. Revoluční rok 1848 přinesl Židům zlepšení jejich postavení a v roce 1867 pak získali rovnoprávnost včetně volebního práva. Židovské rodiny se pak postupně stěhovaly z ghett do větších měst, která jim dříve byla zapovězena. Klidné období pak bylo narušeno terorem druhé světové války.¹²³

Myšlenkové schéma, které ukazovalo Židy jako vrahy Ježíše Krista a zaryté nepřátele křesťanů, se na dlouhý čas stalo ideovým východiskem ospravedlňujícím různé formy útlaku, ponižování či dokonce fyzické likvidace příslušníků židovské minority křesťanskou většinou. Stalo se zdrojem předsudků pěstovaných, které od středověku přežívaly hluboko do moderní doby. Odlišnost křesťanů od Židů spočívala v jiném způsobu obživy, oblékání, bydlení, stylu života, vztahu ke vzdělanosti, vztahu k ženám a způsobu uctívání Boha. Tyto bariéry byly obtížněji překročitelné než sami odlišnosti etnické.¹²⁴

Židé byli považováni za riziko pro vnitřní skladbu a řádné fungování celé společnosti. Proto byly vytlačováni až na okraj společnosti, kde se ocitali s dalšími opovrhovanými menšinami v podobě těžce nemocných lidí či kriminálních. Toto vyvržení na okraj se promítlo také do organizace prostoru, ve kterém společnost žila. Židovská sídliště se tak ocitala na okraji křesťanských měst či vesnic a dostala charakteristickou podobu zvláštních židovských ulic či uzavřených ghett.¹²⁵ Prostředí třebíčského Podklášteří je výjimečné v tom, že se zde židovská komunita s měšťanskou kulturou nacházela přímo uvnitř křesťanské vesnice a dlouhý čas byla nucena přijímat tento venkovský způsob života spojený např. s robotní povinností po třicetileté válce.¹²⁶

Na historii soužití křesťanů a Židů však nelze nahlížet pouze jako na intoleranci a perzekuci. Většinová společnost Židy potřebovala. Spoléhalo na jejich obchodní zdatnost, zkušenosti i široké mezinárodní kontakty. Z pragmatických důvodů chránily později jednotlivé vrchnosti Židy jako velký zdroj příjmů a věřitele. Separace židovského

---

¹²³ VEČEŘOVÁ, Petra. *Židovské památky v Čechách, na Moravě, ve Slezsku*. Praha: Olympia, 2009, s. 5–6.

¹²⁴ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: osudy židovských domů (1724-1850)*. Třebíč: Pro KVIZ Třebíč vydalo vydavatelství FIBOX, 2005. Edice Vysočiny, s. 9.

¹²⁵ VEČEŘOVÁ, Petra. *Židovské památky v Čechách, na Moravě, ve Slezsku*. Praha: Olympia, 2009, s. 7.

¹²⁶ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: osudy židovských domů (1724-1850)*. Třebíč: Pro KVIZ Třebíč vydalo vydavatelství FIBOX, 2005. Edice Vysočiny, s. 9.

obyvatelstva byla vyvažována řadou kontaktů s majoritní křesťanskou společností. Všechny základní rysy postavení židovského etnika vůči křesťanské společnosti v českých zemích se dají krásně pozorovat při sledování vývoje židovského sídliště v Podklášteří, které je od centra Třebíče oddělené jen řekou Jihlavou.¹²⁷

3. 2 Nejasnost příchodu Židů do Třebíče

Jak moc hluboko do dějin západomoravského města zasahují kořeny křesťansko-židovského soužití? Zdroje se zde rozcházejí. Podle Jiřího Fiedlera pochází první spolehlivý doklad o židovském osídlení z roku 1433, tedy až z doby pozdního středověku.¹²⁸ První písemná zmínka o pobytu Židů v Třebíči pochází dle Jaroslava Klenovského z roku 1410. V tomto roce bylo nechráněné Podklášteří s židovským městem přepadeno a vypáleno. Znamená to tedy, že historie Židů v Třebíči musí být ještě starší.¹²⁹ To potvrzuje Rudolf Fišer, dle kterého je prvním spolehlivým časovým mezníkem pro určení nesporné přítomnosti židovského obyvatelstva v Třebíči rok 1338. V témže roce docházelo v českých zemích k pronásledování a zabíjení Židů. Město je spojeno s touto událostí historickým pramenem, tzv. Martyrologiem z norimberské židovské pamětní knihy, kde je Třebíč jmenována např. po boku Znojma či Jemnice. Rok 1410 označuje Fišer za druhý spolehlivý chronologický údaj o přítomnosti Židů v Třebíči.

Je velice pravděpodobné, že kořeny Židů v Třebíči jsou však mnohem starší. V některé odborné literatuře se objevuje rok 1238. Přestože není potvrzen žádným písemným svědectvím, jistou logiku by měl. Právě kolem tohoto roku se rozbíhala rozsáhlá a nákladná přestavba budov třebíčského kláštera do kamenné podoby a ještě finančně náročnější stavba klášterního kostela Nanebevzetí Panny Marie, dnešní baziliky sv. Prokopa. Několikaletá přítomnost mezinárodní stavitelské huti mohla přitahovat pozornost židovských obchodníků. Jedná se však pouze o domněnku.¹³⁰

Některá tvrzení zasahují dokonce až do 12. století, nemají však žádnou oporu v historických faktech ani archeologických nálezích. Tvrzení je založené na pouhé spekulaci s názvem pozdější vesnice Týn a přeceňováním důležitosti cesty ve směru jih-sever. Vesnice Týn je ale spolehlivě doložena až mnohem později a předpokládaná komunikace mohla mít

---

¹²⁷ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: osudy židovských domů (1724-1850)*. Třebíč: Pro KVIZ Třebíč vydalo vydavatelství FIBOX, 2005. Edice Vysočiny, s. 9–10.

¹²⁸ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 1992, s. 163.

¹²⁹ KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské památky Třebíče*. Třebíč: Městský úřad, 1991, s. 3.

¹³⁰ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: příběhy židovských familiantů*. Třebíč: Pro Městské kulturní středisko Třebíč vydalo vydavatelství FiBox, 2012, s. 21.

nanejvýš místní význam. Jelikož se ale počátky židovského obyvatelstva posouvají čím dál víc do minulosti, zůstává tedy otázkou, kdy přesně se Židé v Třebíči začali usazovat.¹³¹

Zprávy z 15. století jsou stejně nejasné jako ty o příchodu Židů. Klenovský píše o tom, že Židé spolu s trebičskými měšťany prožili zničení města vojsky uherského krále Matyáše Korvína v roce 1468.¹³² Oproti tomu Fišer tvrdí, že o přítomnosti Židů v Třebíči za husitských válek a v době vypálení města nejsou k dispozici žádné údaje. Jeden názor dokonce říká, že v tomto období židovské komunity na našem území z různých příčin prakticky zanikly. Tato představa však není ničím podložena.¹³³ Je ale logické, že mohli v době husitských válek a kritického roku 1468 odejít do bezpečnějších míst. Až do 16. století máme pouze omezené množství pramenů pro to, abychom pobyt Židů v Třebíči blíže charakterizovali.¹³⁴

3. 3 V nově vybudovaném městě na prahu novověku

Důležitým dokumentem, který nám podává svědectví o přítomnosti židovského etnika v Třebíči, je listina Jana z Pernštejna, zástavního držitele majetku trebičského kláštera, sepsaná v roce 1547. Z této listiny vyplývá, že už ve dvacátých letech byli Židé vypovězeni z města Janem Jetřichem Černoorským z Boskovic, předchozím majitelem panství. Na žádost trebičského měšťanstva, které vidělo v Židech nepohodlné obchodní konkurenty, potvrdil Jan z Pernštejna onou listinou platnost staršího vypovězení Židů nejen z města, ale i celého trebičského panství. Jedná se o jeden z mála dokladů o přítomnosti Židů na Podklášteří před polovinou 16. století.¹³⁵

Starší generace regionálních historiků předpokládala, že pokud se Židé sami vyplatili, tak směli zůstat. Moc jich ale nebylo. Podle Viléma Nikodéma existovalo v roce 1556 na Podklášteří 18 židovských domů.¹³⁶ Rudolf Fišer však toto tvrzení vyvrací

---

¹³¹ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: osudy židovských domů (1724-1850)*. Třebíč: Pro KVIZ Třebíč vydalo vydavatelství FIBOX, 2005. Edice Vysočiny, s. 21–22.

¹³² KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské památky Třebíče*. Třebíč: Městský úřad, 1991, s. 3.

¹³³ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: osudy židovských domů (1724-1850)*. Třebíč: Pro KVIZ Třebíč vydalo vydavatelství FIBOX, 2005. Edice Vysočiny, s. 23.

¹³⁴ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: příběhy židovských familiantů*. Třebíč: Pro Městské kulturní středisko Třebíč vydalo vydavatelství FiBox, 2012, s. 22.

¹³⁵ NOVÁČKOVÁ, Eva. Soužití křesťanů s židovskými komunitami v Třebíči, Moravských Budějovicích a Jemnici v 16. a 17. století. *Židé a Morava VII.*, Kroměříž, 2001, s. 5–6.

¹³⁶ NIKODÉM, Vilém. *Dějiny města Třebíče*. Třebíč: J. Lorenz, 1931, s. 90.

prostřednictvím urbáře z roku 1556, který obsahoval soupis všech hospodářů a jejich povinností k vrchnosti. Žádní Židé se v urbáři neobjevili, dokonce ani v Podklášteří.¹³⁷

Přítomnost židovských rodin v Třebíči po vypovězení z poloviny 16. století dokládá až urbář pořízený za Osovských z Doubravice v roce 1573. Šest židovských rodin žilo mezi křesťany v Podklášteří a dvě rodiny pobývaly na stařečském předměstí. Od této doby počet židovských rodin v Třebíči narůstal.¹³⁸

Počátkem 17. století žili židovští příslušníci se svými rodinami rozptýleně mezi křesťanskými obyvateli. Nejvíce jich žilo v Podklášteří. V této době nebyla křesťanská majorita nijak zvlášť zvýhodňována. Celé 17. století se neslo v duchu rozrůstání židovské komunity v Třebíči.¹³⁹ Na konci předbělohorského období, v roce 1617, vlastnilo domy v Podklášteří už 18 židovských hospodářů, kteří tvořili celkem 30 % osedlých. Židovské domy ještě nebyly odděleny od těch křesťanských, ale vytvářely několik menších seskupení uvnitř křesťanské zástavby. Už v této době tedy vznikaly zárodky půdorysu pozdějšího ghetta.¹⁴⁰

Historické prameny z konce 16. a počátku 17. století potvrzují dobré sousedské vztahy mezi Židy a křesťany v Podklášteří.¹⁴¹ Poskytovali si vzájemně jako ručitelé záruku na splacení kupní ceny gruntů. Podklášteřští hospodáři za souhlasu vrchnosti prodávali židovským zájemcům buď celé grunty, nebo alespoň části pozemků. Podobné transakce pak probíhaly i mezi podklášteřskou obcí a židovskou obcí jako právními objekty. Židé byli chápáni jako rovnocenný obchodní partner. Jejich přítomnost v Podklášteří třebíčským křesťanům nijak nevadila.¹⁴²

3. 4 Soužití pod správou barokních Valdštejnů

Židé se před třicetiletou válkou těšili ochraně ze strany vrchnosti. Majitelkou třebíčského panství byla v této době Kateřina z Valdštejna, která byla známá svojí vstřícností ke svým poddaným. Významný obchodník a představitel židovské správy, Mojžíš Bauer,

---

¹³⁷ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: osudy židovských domů (1724-1850)*. Třebíč: Pro KVIZ Třebíč vydalo vydavatelství FIBOX, 2005. Edice Vysočiny, s. 23.

¹³⁸ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: příběhy židovských familiantů*. Třebíč: Pro Městské kulturní středisko Třebíč vydalo vydavatelství FiBox, 2012, s. 22.

¹³⁹ NOVÁČKOVÁ, Eva. Soužití křesťanů s židovskými komunitami v Třebíči, Moravských Budějovicích a Jemnici v 16. a 17. století. *Židé a Morava VII.*, Kroměříž, 2001, s. 15–16.

¹⁴⁰ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: osudy židovských domů (1724-1850)*. Třebíč: Pro KVIZ Třebíč vydalo vydavatelství FIBOX, 2005. Edice Vysočiny, s. 24–25.

¹⁴¹ NOVÁČKOVÁ, Eva. Soužití křesťanů s židovskými komunitami v Třebíči, Moravských Budějovicích a Jemnici v 16. a 17. století. *Židé a Morava VII.*, Kroměříž, 2001, s. 7.

¹⁴² MZA Brno, fond F 200 Velkostatek Třebíč, i. č. 127, fol. 33r.

byl dokonce jejím obchodním partnerem. Po celé období třicetileté války žili Židé rozptýleni mezi zbývajícím obyvatelstvem a plnili povinnosti vesnických poddaných.¹⁴³

Od roku 1629 na třebíčském panství působil Rudolf z Valdštejna, pod jehož správou došlo k poklesu počtu židovských domů. Po odchodu tolerantní vrchnosti a nástupu tvrdého katolíka Rudolfa byly v průběhu 30. let 17. století zavedeny nové povinnosti pro židovské obyvatelstvo. První nařízení se týkalo Židů vařících med, za nějž museli nově platit vrchnosti speciální částku. Vzápětí došlo k zákazu odchodu židovských dětí mimo třebíčské panství. Nesměli se dokonce ženit či vdávat s partnery z jiných panství bez souhlasu vrchnosti nebo hejtmana. Za porušení tohoto pravidla hrozila pokuta ve výši 100 kop moravských. Vrchnost přišla také se zákazem pohřbívání cizích Židů na židovském hřbitově v případě, že by v Třebíči náhle zemřeli. Pohřeb musel být ohlášen předem v zámecké kanceláři a musel být zaplacen jeden dukát. Od roku 1648 pak měli Židé také povinnost robotovat na panské půdě.¹⁴⁴

V roce 1654, šest let od konce třicetileté války, vlastnilo domy v Podklášteří už 36 Židů a představovali tak více než polovinu všech osedlých.¹⁴⁵ V této době se začaly stále častěji objevovat tzv. přístavní domy. To znamená, že židovský občan si mohl postavit dům na zahradě svého příbuzného. Do roku 1654 bylo takto postaveno 12 domů. K významnému posílení židovské komunity došlo na konci války a v prvních poválečných letech. Nelze vyloučit, že nárůst souvisel se zřízením vojenského zásobovacího skladu v Třebíči na počátku 40. let.

Za rozhodující etapu pro vznik ghetta a zformování jeho půdorysu je považováno období druhé poloviny 17. století, protože do roku 1680 přibylo dalších 30 domů.¹⁴⁶ Příchod nových židovských rodin zesílil po událostech spojených s povstáním kozáckého hejtmana Bohdana Chmelnyckého na Ukrajině v roce 1648 a také po vypovězení Židů z Vídně v roce 1670. Maximální počet obyvatel v Podklášteří dosáhl až počtu 1700 osob.¹⁴⁷

---

¹⁴³ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: příběhy židovských familiantů*. Třebíč: Pro Městské kulturní středisko Třebíč vydalo vydavatelství FiBox, 2012, s. 22.

¹⁴⁴ FIŠER, Rudolf. *Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči*. Praha: Foibos, 2009. Světové památky UNESCO, s. 58.

¹⁴⁵ MZA Brno, fond F 200 Velkostatek Třebíč, i. č. 134.

¹⁴⁶ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: osudy židovských domů (1724-1850)*. Třebíč: Pro KVIZ Třebíč vydalo vydavatelství FIBOX, 2005. Edice Vysočiny, s. 25.

¹⁴⁷ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: příběhy židovských familiantů*. Třebíč: Pro Městské kulturní středisko Třebíč vydalo vydavatelství FiBox, 2012, s. 23.

Ve druhé polovině 17. století se radikálně měnila pozice Židů vůči křesťanskému obyvatelstvu Podklášteří. Židé se v roce 1669 dohodli s Františkem Augustinem z Valdštejna, majitelem panství, o přeměně robotních povinností Židů za každoroční peněžitý plat. Bylo dohodnuto, že když Židé zaplatí každoročně 100 zlatých, nemusí pak chodit robotovat či vykonávat další zemědělské práce. Své polnosti poté pronajímali sousedům z blízkých vesnic nebo třebíčským měšťanům, kteří se živili zemědělstvím. Tato dohoda především ovlivnila sousedské vztahy s křesťanskými obyvateli, protože ti roboty zbaveni nebyli. Židé se tak oddělili od zbytku vesničanů Podklášteří. Jedná se tedy o významný krok od židovského vesnického sídliště směrem k židovskému městu neboli ghettu.¹⁴⁸

Lánový rejstřík třebíčského panství z roku 1678 potvrzuje úplné oddělení židovského obyvatelstva od zemědělství. Přestože tehdy bylo v Podklášteří židovských domů třikrát více než křesťanských, měli Židé v držení přibližně pouze jednu třetinu půdy patřící k Podklášteří. Většinu svých polí však pronajímali podklášterským křesťanským hospodářům.¹⁴⁹

Řada křesťanských občanů si na Židy stěžovala zámeckému hejtmanovi. Důvodem stížnosti bylo, že židovští obchodníci měli údajně prodávat neúměrně předraženou mouku. Hejtman celou záležitost nechal na podklášterských konšelech. Křesťanské obyvatelstvo postupně nabývalo dojmu, že představenstvo obce Židům nadržuje. Křesťané se obávali toho, že budou z Podklášteří zcela vytlačeni a z celé obce se stane židovské město. Prosili vrchnost, aby už nedopustila další rozšiřování židovských svobod.

Pro celé 17. a 18. století existuje řada materiálů o vzájemných hospodářských kontaktech třebíčských měšťanů a Židů. Často si měšťané od Židů pronajímali gruntovní pozemky, půjčovali jim peníze, nebo jim je naopak dlužili. Židovští obchodníci a třebíčští řemeslníci společně spolupracovali. Židé pravděpodobně vyváželi na rakouské trhy v Kremži a Linci výrobky třebíčských soukeníků. Silná pozice židovské komunity v oblasti obchodu měla za následek stagnaci obchodnické profese uvnitř města.¹⁵⁰ Celkově však

---

¹⁴⁸ NOVÁČKOVÁ, Eva. Soužití křesťanů s židovskými komunitami v Třebíči, Moravských Budějovicích a Jemnici v 16. a 17. století. *Židé a Morava VII.*, Kroměříž, 2001, s. 15–16.

¹⁴⁹ MZA Brno, fond D1 Lánový rejstřík, i. č. 365.

¹⁵⁰ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: osudy židovských domů (1724-1850)*. Třebíč: Pro KVIZ Třebíč vydalo vydavatelství FIBOX, 2005. Edice Vysočiny, s. 39–41.

můžeme říct, že před vznikem ghetta dokázali žít Židé společně se svými křesťanskými sousedy v relativní shodě bez větších nenávisných konfliktů.¹⁵¹

3. 5 Židé oddělení v ghettu

Důležitým mezníkem v historii židovské obce a vůbec celého soužití křesťanského obyvatelstva s židovským se stal rok 1723. Jan Josef z Valdštejna, nový majitel třebíčského panství, se rozhodl urychlit přirozený proces seskupování Židů v jižní části Podklášteří při řece Jihlavě. Jakožto vysoký státní úředník, který předsedal komerčnímu kolegiu, znal nejbližší protižidovské záměry vídeňského dvora. S tříletým předstihem realizoval na třebíčském panství umělé oddělení židovského obyvatelstva od křesťanské majority. Přesně takto to o tři roky později nařizoval tzv. translokační patent.¹⁵² Židé žili odděleně od křesťanských obyvatel ve většině moravských měst s židovským osídlením ještě před vydáním dekretů císaře Karla VI. z let 1726–1727.¹⁵³ V roce 1723 došlo tedy ke vzniku třebíčského ghetta. Židé se nesměli usazovat jinde než v prostoru, který jim určila vrchnost. Ta napříště povolovala stavbu nových obydlí jen výjimečně.¹⁵⁴

Záměrné oddělování Židů od křesťanů a jejich separace do uzavřených sídlištních útvarů nebyla na počátku 18. století ojedinělým případem. Celá řada evropských měst měla již od středověku zvláštní Židovskou ulici. Později začala vznikat izolovaná židovská sídliště zvaná ghetta. Ta Židy separovala od většinové společnosti, zároveň však částečně chránila před možnými útoky. Největším ghettem v českých zemích se stal Josefov v Praze. Třebíč patřila vedle Boskovic a Mikulova k největším židovským komunitám na Moravě.¹⁵⁵

Dlouhé období po roce 1723 přineslo už jenom dokončení židovské separace ve vlastním sídlišti. Na přelomu let 1723 a 1724 vrchnostenská kancelář zahájila na třebíčském zámku pořizování samotných židovských pozemkových knih, aby tak formálně došlo k právnímu oddělení nemovitého majetku Židů od křesťanského, přestože až do této doby postačovala pouze jedna společná pozemková kniha Podklášteří.¹⁵⁶ Další pohromou

---

¹⁵¹ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: příběhy židovských familiantů*. Třebíč: Pro Městské kulturní středisko Třebíč vydalo vydavatelství FiBox, 2012, s. 49.

¹⁵² FIŠER, Rudolf. *Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči*. Praha: Foibos, 2009. Světové památky UNESCO, s. 61.

¹⁵³ PUTÍK, Alexandr a Olga SIXTOVÁ. *Dějiny Židů v Čechách a na Moravě: průvodce expozicí*. V Praze: Židovské muzeum, 2005, s. 76.

¹⁵⁴ FIŠER, Rudolf. *Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči*. Praha: Foibos, 2009. Světové památky UNESCO, s. 61.

¹⁵⁵ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: příběhy židovských familiantů*. Třebíč: Pro Městské kulturní středisko Třebíč vydalo vydavatelství FiBox, 2012, s. 23.

¹⁵⁶ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: osudy židovských domů (1724-1850)*. Třebíč: Pro KVIZ Třebíč vydalo vydavatelství FIBOX, 2005. Edice Vysočiny, s. 26.

postihující Židy v Třebíči se stal tzv. familiantský zákon z roku 1726. Jednalo se o jedno z nejtvrdějších protizidovských opatření. Cílem tohoto zákona bylo zabránit dalšímu početnímu růstu židovské populace v zemi, a tak došlo k omezování sňatků. Dle panovníkova dekretu směl zakládat rodinu pouze nejstarší syn, pakliže získal rodové místo a stal se řádným familiantem. Pokud se chtěl oženit mladší syn, musel opustit zemi. Za neuposlechnutí hrozily každému tvrdé tresty. V třebíčském ghettu smělo žít od roku 1726 pouze 260 židovských rodin. Tento počet nesměl být za žádných okolností překročen. Jestliže rodina syna neměla a měla pouze dcery, byla z hlediska zákona považována za vymřelou a jejich číslo mohlo být uděleno některému zájemci. Jedním ze závažných důsledků familiantského zákona pro život v židovských obcích bylo uzavírání četných nelegálních manželských svazků. Translokační patent i familiantský zákon platily až do roku 1848.¹⁵⁷

Ghetto zažívalo v 18. století řadu různých pohrom a nepříjemností. V roce 1742, v době války o rakouské dědictví, protáhl Třebíči s obrovskou armádou pruský král Fridrich Veliký, jemuž museli Židé složit 10 000 zlatých výpalného. Ve druhé polovině 18. století pak město bylo zasaženo řadou požárů a zhoubnou povodní v roce 1775. V době napoleonských válek pak museli platit Židé znovu výpalné, tentokrát Francouzům. V roce 1830 zaplavila řeka Jihlava třebíčské ghetto až do výšky prvního patra.¹⁵⁸

V roce 1787 byla dvorským dekretem Josefa II. započata germanizace židovských jmen. Tento dekret povoloval pouze takové podoby hebrejských jmen, jaké byly známy v německém jazyce, u mužů rušil druhá jména po otci či dědečkovi a sjednocoval příjmení pro všechny členy jedné rodiny. Když to zjednodušíme, tak můžeme konstatovat, že z Židů se doslova přes noc stali Němci, přestože v první polovině 19. století většina z nich německy vůbec neuměla. Můžeme ale vyloučit, že by se Židé podíleli na germanizaci svých českých sousedů. Jakmile šlo o obchod, dokázali se domluvit i česky.¹⁵⁹

Konflikty mezi podklášterskými křesťany a Židy pokračovaly v 19. století, kdy třebíčská židovská obec stále patřila mezi největší židovské obce na Moravě.¹⁶⁰ Nejednalo

---

¹⁵⁷ FIŠER, Rudolf. *Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči*. Praha: Foibos, 2009. Světové památky UNESCO, s. 62.

¹⁵⁸ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: osudy židovských domů (1724-1850)*. Třebíč: Pro KVIZ Třebíč vydalo vydavatelství FIBOX, 2005. Edice Vysočiny, s. 26–27.

¹⁵⁹ FIŠER, Rudolf. *Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči*. Praha: Foibos, 2009. Světové památky UNESCO, s. 69.

¹⁶⁰ JOURA, Jiří. *Procházkou starou Třebíči podruhé*. Třebíč: Amaprint Kerndl, 2006. Historická Třebíč, s. 173.

se však o žádné závažné incidenty. Tyto drobné střety byly ekonomicky motivované. Ve 20. letech vypukly spory ohledně židovských krámů nacházejících se mimo obvod ghetta. Několik jednotlivců si stěžovalo také na pronajímání dalších prostorů židovským obchodníkům v křesťanských domech. Tyto stížnosti některých jednotlivců se později dostaly až ke krajskému soudu.¹⁶¹ Krajský úřad adresoval správě třebíčského panství zprávu, ve které se jí ptal na otázku, proč jsou v katastru křesťanského Podklášteří tolerovány židovské krámy, které tam podle translokačního patentu být nemají. Vrchnostenská kancelář, která z ekonomických důvodů hájila zájmy židovské menšiny, argumentovala tím, že tam krámy stojí od nepaměti a panství nemůže svévolně rušit platné smlouvy s jejich židovskými majiteli. Proti úřadům tak vedle sebe stály židovská samospráva, vrchnostenská kancelář a křesťanští majitelé domů, kteří pronajímali své místnosti Židům. Brněnské gubernium rozhodlo, že na základě zákona musí krámy z křesťanského prostředí neprodleně zmizet. Proti tomuto rozhodnutí protestovali čtyři křesťanští hospodáři z Podklášteří, kteří chtěli zabránit nařízení, aby Židé okamžitě vyklidili krámy pronajaté v jejich domech, a rozhodli se tak odvolat k vídeňské dvorské kanceláři. Vrchní úřad třebíčského panství zase zorganizoval v zámecké kanceláři výslech pamětníků z řad nejstarších křesťanských sousedů Podklášteří. Jejich výpovědi charakterizují příznivé vztahy k židovským sousedům. Pochvalovali si například, že židovští obchodníci poskytovali veřejnosti užitečné služby nebo že si lidé u nich mohou pořídit zboží za výrazně nižší ceny než u obchodníků křesťanských. Židům se nakonec podařilo nápor úřadů odrazit a existenci krámů obhájit. Tyto krámy byly významné do druhé poloviny 19. století.¹⁶²

I když to popírá věcný význam slova ghetto, existují prameny, které říkají, že minimálně v první polovině 19. století se naopak v třebíčském ghettu vyskytovali i křesťané, z nichž někteří pracovali dokonce ve službách židovských rodin, přestože to zákony výslovně zakazovaly. Vykonávali práci kojných, služebných či řemeslnických tovaryšů. Jednalo se nejvýše o 15 křesťanských osob, kteří byli ve služebném poměru v židovských rodinách. Někdy se jednalo o důvěrné soužití. Zatímco vrchní úřad třebíčského panství se k tomu stavěl shovívavě, krajský úřad v Jihlavě už tak ochotný nebyl a poslal několik výhrůžných dopisů úředníkům panství. Odvolávali se na zákon z roku 1725 zakazující

---

¹⁶¹ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: osudy židovských domů (1724-1850)*. Třebíč: Pro KVIZ Třebíč vydalo vydavatelství FIBOX, 2005. Edice Vysočiny, s. 41.

¹⁶² FIŠER, Rudolf. *Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči*. Praha: Foibos, 2009. Světové památky UNESCO, s. 75–77.

Židům zaměstnávat křesťanské sloužící ženského i mužského pohlaví. Několik židovských obchodníků se kvůli tomu s úřady ostře soudilo.

Uvedené případy nám ilustrují jednu ze zajímavých a krásných stránek vzájemného soužití křesťanského a židovského obyvatelstva. Úřední bariéry v podobě několika výše uvedených zákonů či nařízení byly často bourány realitou každodenního života. Až na drobné výjimky spolu křesťané a Židé v Podklášteří koexistovali v naprostém poklidu.¹⁶³

3. 6 Od zrovnoprávnění po holocaust

V revolučním roce 1848 se otevřela cesta ke zrovnoprávnění židovského obyvatelstva s křesťanským. O rok později se třebíčské židovské město stalo samostatnou politickou obcí s vlastní samosprávou vedenou purkmistrem.¹⁶⁴ Právě od roku 1849 byla definitivně zrušena povinnost bydlet v ghettu. Zrušena byla také tíživá toleranční daň. Židé se mohli svobodně pohybovat a uzavírat sňatky. K úplné formální rovnoprávnosti Židů s křesťanskou většinou došlo až na sklonku roku 1867, kdy došlo k vyhlášení prosincové ústavy.¹⁶⁵

Po zrovnoprávnění Židé začali využívat možnosti pohybu, houfně se stěhovali z ghetta a opustili tak špatné hygienické podmínky. Z tolerantního venkovského prostředí v Podklášteří odešli do dalších částí nevelkého a méně přátelského poddanského města mezi křesťanské usedlíky.¹⁶⁶ První přesun do jiné části města proběhl v roce 1855 ve skupině devíti osob. V roce 1860 se nacházelo ve vnitřní části města 16 Židů, v městské části Jejkově jich bylo pouze šest. V roce 1870 počet Židů ve vnitřní části Třebíče vzrostl na 31, na Jejkově na 16. Do roku 1900 žilo ve vnitřním městě již více než 200 židovských obyvatel.¹⁶⁷ Spousta z nich navíc během druhé poloviny 19. století emigrovala do velkých měst, ve kterých byly příznivější ekonomické podmínky. Třebíčští Židé se nejčastěji vydali do Jihlavy, Brna a Vídně. Do židovské čtvrti se naopak začali stěhovat lidé sociálně slabší různého vyznání a tím se z ní stala převážně dělnická čtvrť.¹⁶⁸

---

¹⁶³ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: příběhy židovských familiantů*. Třebíč: Pro Městské kulturní středisko Třebíč vydalo vydavatelství FiBox, 2012, s. 49.

¹⁶⁴ JOURA, Jiří. *Procházky starou Třebíčí podruhé*. Třebíč: Amaprint Kerndl, 2006. Historická Třebíč, s. 174.

¹⁶⁵ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: příběhy židovských familiantů*. Třebíč: Pro Městské kulturní středisko Třebíč vydalo vydavatelství FiBox, 2012, s. 206.

¹⁶⁶ KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské památky Třebíče*. Třebíč: Městský úřad, 1991, s. 5.

¹⁶⁷ JANÁK, Jan. *Třebíč: dějiny města II*. V Brně: Blok, 1981, s. 103.

¹⁶⁸ KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské památky Třebíče*. Třebíč: Městský úřad, 1991, s. 5.

V samotném centru města začalo po zrovnoprávnění v roce 1848 docházet k různým protižidovským náladám. K vyvrcholení došlo, když si bohatí Židé začali přes odpor třebíčských měšťanů kupovat domy ve městě na dolní straně náměstí a zřizovat tam své obchody. V roce 1850 byla židovskému obchodníkovi, který si ve městě otevřel krám, vytlučena okna v domě, vyházeno zboží z krámu a zničen byt, ze kterého byly vyházeny různé věci. Podobné akce se opakovaly i u dalších židovských domů.¹⁶⁹ Výtržnosti se však netýkaly pouze prostoru náměstí. Přibližně o deset let později se nevráživost křesťanského davu obrátila proti jistému A. Taussigovi na Nových Dvorech. Protižidovské nepokoje skončily až v roce 1866.¹⁷⁰

Židé i nadále dodržovali důsledně svoje náboženství, zvyky a tradice, ve společenském životě se však čím dál víc přizpůsobovali sousednímu městu. V roce 1869 založili mužský pěvecký spolek Zion. Počátkem dvacátých let 20. století existoval krátký čas v Třebíči také židovský sportovní klub S. K. Hakoah. Později pak vznikl ve městě křesťansky neregistrovaný sportovní klub Sparta židovská obec.

V roce 1919 se objevil záměr spojit obce Třebíč, Podklášteří a židovskou obec v jednu politickou obec. Proti tomuto záměru se ale z důvodů národních, politických a obchodních postavili představitelé Podklášteří a židovské obce. Všechny tři obce pod názvem Třebíč byly i přes veškeré připomínky sloučeny až koncem prosince roku 1924 na základě nařízení vlády Československé republiky. Toto sloučení bylo zdůvodněno jejich polohou. Vláda došla k přesvědčení, že obce jako jeden stavební celek vyžadují jednotnou správu. Podklášteří i židovská obec se proti vládnímu rozhodnutí o sloučení odvolali k Nejvyššímu správnímu soudu v Brně, který v listopadu roku 1926 sloučení obcí zrušil. Konečně v září roku 1931 byla židovská obec na vlastní žádost spojena s městem Třebíči v jedinou politickou obec. Z židovské obce se stala městská čtvrť Záměstí.¹⁷¹

Poslední dějství třebíčských Židů se vztahuje ke zločinnému násilí spáchaného nacisty za okupace v letech 1939–1945. Většina židovských obyvatel se stala obětí holocaustu a třebíčské ghetto od původního obyvatelstva osířelo.¹⁷² Počátkem okupace žilo

---

¹⁶⁹ JOURA, Jiří. *Procházky starou Třebíčí podruhé*. Třebíč: Amaprint Kerndl, 2006. Historická Třebíč, s. 174.

¹⁷⁰ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: příběhy židovských familiantů*. Třebíč: Pro Městské kulturní středisko Třebíč vydalo vydavatelství FiBox, 2012, s. 206.

¹⁷¹ JOURA, Jiří. *Procházky starou Třebíčí podruhé*. Třebíč: Amaprint Kerndl, 2006. Historická Třebíč, s. 177–181.

¹⁷² KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské památky Třebíče*. Třebíč: Městský úřad, 1991, s. 5.

v Třebíči 309 Židů. Na základě nacistických rasových zákonů byli třebíčští Židé odvezeni ve dvou transportech v květnu roku 1942 do vyhlazovacích koncentračních táborů. Po skončení války se do Třebíče vrátilo pouze 10 osob.¹⁷³ Na kratší dobu byla znovuobnovena náboženská obec, její práva a povinnosti však krátce na to převzala Židovská národní obec v Jihlavě a poté Židovská národní obec v Brně.¹⁷⁴

3. 7 Ohlédnutí za historií soužití

Soužití Židů a křesťanů ve vesnici Podklášteří trvalo několik set let. Až do 16. století se opíráme pouze o omezené množství pramenů, obraz vzájemného soužití se tedy nedá přesně rekonstruovat. Z dochovaných pramenů můžeme usoudit, že od raného novověku až do moderních dějin se střídalo období přijatelného bezkonfliktního soužití s obdobím občasného nepřátelství ze strany křesťanských sousedů a především vrchnosti.¹⁷⁵

Židé využívali často své finanční prostředky k poklidnému životu. Mohli si u vrchnosti dovolit draze zaplacenou protekci a určitá privilegia, kterých se většinou křesťanům nedostávalo. To pak vyvolávalo řadu konfliktů ve sféře hospodářských vztahů. Křesťanským usedlíkům se hlavně nelíbila možnost Židů vykupovat se z roboty a dalších zemědělských prací.¹⁷⁶ Největší problémy ale nedělali Židům křesťanští sousedé nebo vrchnost, ale státní protizidovská politika, zejména v 18. století, která silně omezovala jejich práva a diskriminovala je. Objevovaly se však také projevy vrchnostenského antijudaismu vycházející právě ze státní politiky tehdejší habsburské monarchie.¹⁷⁷ Dochovaly se nám však případy, kdy dokázali stát Židé, jejich křesťanští sousedé, a dokonce také vrchnost vedle sebe a táhnout za jeden provaz. Židé a křesťané si často vzájemně pomáhali, protože si moc dobře uvědomovali, že z toho mohou obě strany těžit. Řada křesťanských obyvatel byla dokonce zaměstnána v židovském ghettu bez ohledu na tehdejší zákony.¹⁷⁸

Dnešní část města Třebíče Podklášteří, ve kterém se mimo jiné kromě židovské čtvrti nachází také bazilika sv. Prokopa s třebíčským zámekem, byla ještě před rokem 1931

---

¹⁷³ JOURA, Jiří. *Procházky starou Třebíčí podruhé*. Třebíč: Amaprint Kerndl, 2006. Historická Třebíč, s. 177.

¹⁷⁴ KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské památky Třebíče*. Třebíč: Městský úřad, 1991, s. 5.

¹⁷⁵ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: osudy židovských domů (1724-1850)*. Třebíč: Pro KVIZ Třebíč vydalo vydavatelství FIBOX, 2005. Edice Vysočiny, s. 9.

¹⁷⁶ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: osudy židovských domů (1724-1850)*. Třebíč: Pro KVIZ Třebíč vydalo vydavatelství FIBOX, 2005. Edice Vysočiny, s. 25.

¹⁷⁷ FIŠER, Rudolf. *Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči*. Praha: Foibos, 2009. Světové památky UNESCO, s. 61.

¹⁷⁸ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: osudy židovských domů (1724-1850)*. Třebíč: Pro KVIZ Třebíč vydalo vydavatelství FIBOX, 2005. Edice Vysočiny, s. 41.

samostatnou vesnicí. Vnitřní část města a Podklášteří je od sebe odděleno pouze řekou Jihlavou.¹⁷⁹ Zatímco v Podklášteří byla koexistence křesťanů a Židů až na pár incidentů v celku poklidná, s třebíčskými měšťany už byla situace o něco horší. Ti nahlíželi na židovské obchodníky jako na konkurenty, a příčiny veškerých konfliktů byly tudíž ekonomického rázu. K větším incidentům docházelo po zrovnoprávnění Židů v roce 1849, kdy se stěhovali do vnitřní části města a otevírali si tam své obchody. Několika Židům byl zničen byt s veškerým nábytkem. Tyto výtržnosti trvaly poměrně dlouho, postupně však docházelo k postupné asimilaci židovského obyvatelstva s křesťanským. Už nemuseli žít v žádném uzavřeném prostoru. Toto soužití bylo narušeno až s příchodem holocaustu, kvůli kterému byla židovská přítomnost v Třebíči ukončena.¹⁸⁰

Jedním z důvodů přítomnosti Třebíče na Seznamu UNESCO je příkladné soužití křesťanského a židovského obyvatelstva v jednom prostoru. Historie města nám říká, že v minulosti docházelo k celé řadě konfliktů. Židé se museli potýkat s řadou antijudaistických opatření a jejich situace nebyla jednoduchá, přesto se vrchnost i řada křesťanských obyvatel dokázali v soudních sporech postavit také na stranu židovské menšiny. Nedocházelo k žádným pogromům a konflikty měly pramálo společného s etnickou nebo náboženskou nesnášenlivostí. Soužití rozhodně nebylo bez chyb, z větší části ho však na tehdejší poměry za příkladné považovat můžeme.¹⁸¹

---

¹⁷⁹ JOURA, Jiří. *Procházky starou Třebíčí podruhé*. Třebíč: Amaprint Kerndl, 2006. Historická Třebíč, s. 177.

¹⁸⁰ KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské památky Třebíče*. Třebíč: Městský úřad, 1991, s. 5.

¹⁸¹ BLAŽKOVÁ, Milena. *12 pokladů Čech a Moravy*. 2., rozš. vyd. Ilustroval Petr URBAN. Praha: Albatros, 2004, s. 293.

4 Třebíčské památky UNESCO

Třebíč se na Seznam světového dědictví UNESCO dostala v roce 2003, a stala se tak celkově dvanáctým českým městem vyskytující se na tomto výjimečném Seznamu. Z trebičských památek se mezi velikány dostala židovská čtvrť, židovský hřbitov a románsko-gotická bazilika sv. Prokopa.¹⁸² V roce 2018 se k této elitě připojil renesanční zámek, ve kterém se dnes nachází krajské Muzeum Vysočiny Třebíč.¹⁸³ Jedinečnost trebičských památek UNESCO spočívá v tom, že se všechny nacházejí na jednom místě, v jedné městské čtvrti – Podklášteří. Nejsou tedy moc od sebe příliš vzdáleny.¹⁸⁴

V této práci jsem již hovořil o tom, proč jsou trebičské památky výjimečné a proč jsou na Seznamu světového dědictví. Psal jsem také podrobněji o společném soužití dvou odlišných kultur, tedy křesťanského a židovského obyvatelstva. Jaká je však historie samotných památek, které obdivují turisté z celého světa? Které stavby v sobě skrývá židovská čtvrť? Které zajímavosti se pojí k židovskému hřbitovu? Jakou historii v sobě skrývají zdi trebičské dominanty, baziliky sv. Prokopa, spojené s renesančním zámkem postaveného na základech benediktinského kláštera, který se k Třebíči váže od počátku její minulosti? Které překážky se musely překonat, aby se Třebíč na Seznam přidala? O tom všem pojednává následující kapitola.

4.1 Židovská čtvrť

Židovská čtvrť v Třebíči je považována za jedno z nejzachovalejších, ne-li nejzachovalejších, ghatt ve střední Evropě. Urbanisticky představuje mimořádně cenný celek. Není známo, kdy přesně bylo ghetto zřízeno, jeho výstavba byla ovlivněna stavebním řádem vydaným vrchností ve druhé polovině 16. století.¹⁸⁵

Třebíčské ghetto si uchovalo svůj původní topografický tvar a z velké části i architektonický vzhled. U naprosté většiny objektů si stavební jádra i přes některé pozdější úpravy udržela historické renesanční, barokní, empírové či klasicistní rysy. Když ghetto v roce 1723 úředně vzniklo, byl ve všech základních rysech již ukončen vývoj židovského sídliště v katastru vesnice Podklášteří do podoby židovského města.¹⁸⁶

---

¹⁸² PETRO, Jozef. *České klenoty UNESCO*. Brno: CPress, 2018, s. 84.

¹⁸³ Pod ochranu UNESCO patří nově také zámek v Třebíči: Třebíč. Třebíč: Titulní stránka [online]. [cit. 06.11.2021]. Dostupné z: <https://www.trebic.cz/pod-ochranu-unesco-patri-nove-take-zamek-v-trebi-ci/d-40007>.

¹⁸⁴ FIŠER, Rudolf. *Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči*. Praha: Foibos, 2009. Světové památky UNESCO, s. 55.

¹⁸⁵ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 1993. Judaika, s. 295.

Celkovou podobu ghetta určovaly dvě základní komunikační osy (Dolní a Horní židovská ulice) směřující od západu k východu. Úplně stejným směrem v nich historicky postupovala zástavba. Obě ulice se od sebe lišily dobou svého vzniku, šířkou, rozlehlostí, bytovou kapacitou, výstavností a také cenou svých domů. Dolní židovská ulice, která se nyní jmenuje L. Pokorného, je starší nejméně o půl století. Formovala se od druhé poloviny 16. století vykupováním původně křesťanských gruntů a současně zastavováním volné plochy. Horní židovská ulice, dnes známá jako Blahoslavova, začala růst zejména přistavováním nových menších domů teprve od konce 30. let 17. století.¹⁸⁷ Kromě těchto dvou velkých ulic se ve čtvrti nachází dalších 14 uliček.¹⁸⁸

Ghetto mělo dvě přírodní hranice. Tou první byla řeka Jihlava, která tvořila přirozenou jižní hranici. Druhou přírodní hranicí byl strmý svah Hrádku, který vymezoval ghetto ze severu. Západní strana byla ohraničena křesťanskými domy stojícími podél cesty vedoucí od dřevěného mostu přes řeku kolem zámku. Východní cíp ghetta končil v trojúhelníku řeky a Hrádku. Existovaly celkem dvě možnosti vstupu do ghetta. Tou první byla tzv. Židovská brána, druhou pak prostor při severozápadním okraji, kde ghetto uzavřeno nebylo a volně sousedilo s křesťanskými stavbami v Podklášteří.

Stavební podoba židovských domů byla výsledkem častých přestaveb, přístaveb, dělení a opětovného slučování domovních dílů a samozřejmě i četných požárů. Nedostatek finančních prostředků i stavebního místa vedl již koncem 17. století k postupnému dělení domů na více částí, tzv. domovních dílů. Některé domy od sebe oddělené byly, některé nikoliv. Mezi jednotlivými domovními díly existovaly rozdíly ve velikosti i funkčním členění. Naprostá většina židovských domů byla rozdělena maximálně na tři části. Celkem tři objekty měly dokonce celkem sedm domovních dílů. Pořád to však není nic ve srovnání s Mikulovem, největším moravským židovským ghettem, ve kterém sídlil i zemský rabín. Domy v Mikulově byly vyšší a dělily se do většího počtu domovních dílů. V některých případech hovoříme až o devíti či dokonce deseti dílech.¹⁸⁹

Neodmyslitelnou součástí židovského města byly židovské krámy, které stály podél silnice vedoucí od mostu v Podklášteří směrem k zámku přímo proti Židovské bráně. Z původních sedmi narostl jejich počet na jedenáct. Spolu s několika pronajatými krámy

---

¹⁸⁷ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: příběhy židovských familiantů*. Třebíč: Pro Městské kulturní středisko Třebíč vydalo vydavatelství FiBox, 2012, s. 25–26.

¹⁸⁸ KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské památky Třebíče*. Třebíč: Městský úřad, 1991, s. 8.

¹⁸⁹ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: osudy židovských domů (1724-1850)*. Třebíč: Pro KVIZ Třebíč vydalo vydavatelství FIBOX, 2005. Edice Vysočiny, s. 59–61.

v křesťanských objektech na Žerotínově náměstí naznačovaly otevřenost třebíčského ghetta vůči křesťanskému okolí. Tyto krámy se nedochovaly, protože byly zbořeny.¹⁹⁰

Začátkem 70. let minulého století mělo dojít k asanaci celé tehdy zchátralé městské čtvrti. Ponechat se měly pouze synagogy a některé památkové domy. Mělo dojít ke stavbě nižších činžovních domů tak, aby nebylo narušeno panoráma Hrádku a pohled na zámek s bazilikou. K likvidaci židovské čtvrti nakonec našťěstí nedošlo i díky příchodu sametové revoluce. Od roku 1990 byla čtvrť vyhlášena památkovou zónou a začaly četné rekonstrukce všech objektů. Sedm domů bylo pak v roce 2001 prohlášeno kulturní památkou. Právě na židovské čtvrti se muselo v 90. letech vykonat nejvíce práce, aby došlo k zápisu města na Seznam UNESCO v roce 2003.¹⁹¹

Z původního historického areálu židovské čtvrti bylo zbořeno pouze pět domů. Tato bilance je naprosto unikátní ve srovnání s dalšími židovskými městy. K nejzachovalejším židovským čtvrtím se vedle Třebíče řadí také ta v Boskovicích. Zde už ale z původního počtu 138 domovních jednotek ubylo plných 59. Dnes tedy třebíčská židovská čtvrť představuje unikátní soubor 123 dochovaných domů, mezi které patří např. dvě synagogy, budova židovské radnice, rabínský dům, nemocnice nebo dvě školy.

4. 1. 1 Přední synagoga

V židovské obci nežily pouze osoby spojené etnickým původem a hebrejským jazykem, ale také především judaistickým náboženstvím. Synagoga patřila tedy logicky k těm nejpotřebnějším stavbám. Byla místem společného setkávání, náboženského studia, vzdělávání a bohoslužeb. Nárůst židovského obyvatelstva v Podklášteří během první poloviny 17. století si vyžádal potřebu zřízení důstojné modlitebny. Doposud jim k bohoslužbám sloužily větší místnosti některých soukromých domů.¹⁹² Přední synagoga byla postavena v barokním slohu na Tichém náměstí v západní části židovské čtvrti. Byla situována za souvislou linii domů podklášterských křesťanů postavených v blízkosti mostu přes řeku podél cesty vedoucí kolem zámku.¹⁹³

---

¹⁹⁰ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: osudy židovských domů (1724-1850)*. Třebíč: Pro KVIZ Třebíč vydalo vydavatelství FIBOX, 2005. Edice Vysočiny, s. 84.

¹⁹¹ JOURA, Jiří. *Procházky starou Třebíčí podruhé*. Třebíč: Amaprint Kerndl, 2006. Historická Třebíč, s.179.

¹⁹² FIŠER, Rudolf. *Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči*. Praha: Foibos, 2009. Světové památky UNESCO, s. 85.

¹⁹³ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: osudy židovských domů (1724-1850)*. Třebíč: Pro KVIZ Třebíč vydalo vydavatelství FIBOX, 2005. Edice Vysočiny, s. 75.

Stavba se datuje do let 1639–1642. Zapadalo by to do novějších poznatků o rozvoji židovského společenství v téže době. Když se mělo na příkaz brněnského gubernia v roce 1722 zjistit stáří obou třebíčských synagog, nebyly k dispozici žádné spolehlivé informace. Nezbyvalo nic jiného než konstatovat, že se v třebíčském židovském městě nachází synagoga postavená zde už od nepaměti, proto se vžilo pojmenování Stará synagoga, jak byla tato stavba po léta známá. Při časovém určení spoléhal rabín Jakob Kořatek na hebrejský text umístěný na pamětní tabuli. Text zní takto: „*Tato posvátná modlitebna byla založena v roce 5399 od stvoření světa a byla dokončena v roce 5402 a ...*“. Židovský letopočty 5399 a 5402 jsou v křesťanské chronologii roky 1639 a 1642.¹⁹⁴

Půdorys synagogy byl zachycen v roce 1727 F. L. Knittelem jen schematicky jako obdélník, ve kterém je v jižní stěně stavby výrazně vyznačen tehdejší vstup do modlitebny. Dnes se vstup nachází na západní straně. Přesný půdorys stavby byl zachycen do tzv. indikační skici až o více než sto let později. Prostý vzhled synagogy odpovídal požadavku, aby se židovské modlitebny ničím nápadně neodlišovaly od okolních staveb.¹⁹⁵ Synagoga obsahovala 114 míst pro muže a 80 míst pro ženy. Hlavní sál byl zaklenut neckovou klenbou a prosvětlen na třech stranách po dvou vysokých oknech.¹⁹⁶

Kvůli nařízení vrchnosti musela být v roce 1757 budova synagogy snížena na úroveň okolních domů. Podle dobových zpráv bylo důvodem snížení to, že z dálky viditelné slavnostní osvětlení interiéru rušilo při pohledu ze zámku manželku majitele panství. Další úpravy proběhly díky požárům v židovské čtvrti v letech 1759 a 1821.¹⁹⁷ K největšímu zásahu do stavební podoby Přední synagogy došlo kvůli požáru, který vypukl v roce 1856. O rok později byla dokončena úprava tohoto objektu v novogotickém stylu. Právě při této úpravě došlo k přemístění vchodu z jižní strany na západ proti budově rabinátu. K úpravám docházelo i později, celkový vzhled synagogy však nijak zásadně neovlivnily.

Synagoga sloužila k bohoslužebným účelům až do druhé světové války. V době okupace byla využívána jako skladiště a došlo k její devastaci. V roce 1952 byl zchátralý objekt zakoupen Československou církví husitskou, která synagogu v dalších dvou letech renovovala pro své potřeby. Při přestavbě byla zakryta ornamentální výzdoba a hebrejské

---

¹⁹⁴ FIŠER, Rudolf. *Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči*. Praha: Foibos, 2009. Světové památky UNESCO, s. 85–86.

¹⁹⁵ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: osudy židovských domů (1724-1850)*. Třebíč: Pro KVIZ Třebíč vydalo vydavatelství FIBOX, 2005. Edice Vysočiny, s. 75.

¹⁹⁶ KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské památky Třebíče*. Třebíč: Městský úřad, 1991, s. 13.

¹⁹⁷ VEČERŮVÁ, Petra. *Židovské památky v Čechách, na Moravě, ve Slezsku*. Praha: Olympia, 2009, s. 251.

texty na stěnách. V letech 1994–1995 byla na synagoze provedena rozsáhlá oprava. Z historického hlediska zůstává Přední synagoga významnou památkou ghetta i třebíčské židovské obce.¹⁹⁸

4. 1. 2 Zadní synagoga

V průběhu 17. století počet židovských obyvatel nadále stoupal, což nakonec vedlo ke stavbě druhé synagogy. Stavebně mladší budova postavená v Blahoslavově ulici je známá pod několika názvy. Vedle pojmenování Zadní synagoga se od roku 1722 především vyskytuje označení Nová synagoga. Příčina byla stejná jako pro pojmenování Přední synagogy jako Stará synagoga, tedy kvůli rozlišení obou objektů na příkaz brněnského gubernia. Dalšími variantami názvu jsou Horní modlitebna nebo Vysoká synagoga.¹⁹⁹

Ve třicátých letech 17. století koupil muž, kterému všichni říkali Španěl, nezastavěnou plochu ve východní části židovské čtvrtě. Na tzv. Španělovském gruntu vyrostlo pět domů a v roce 1669 tam byla postavena Zadní synagoga. Tuto dataci známe díky vyjádření představitelů židovské obce z roku 1705. Uvedený čas navíc souhlasí s poznatky o početním růstu židovské komunity po skončené třicetileté válce, zejména v 60. letech 17. století, a postupu domovní zástavby na východní konec sídliště.²⁰⁰

Některé renesanční architektonické prvky nám napovídají, že stavba budovy započala ještě před obecným rozšířením barokního slohu. Renesanční elementy v Třebíči přežily ještě několik desetiletí po třicetileté válce. Konkrétními prvky jsou půdorys, klenba západní předsíně, zpracování kamenného vstupního portálu nebo robustní opěrný pilíř v jihozápadním nároží. Není však známo, jak původní vzhled vypadal, protože se nedochovala žádná dokumentace.²⁰¹

Počátkem 90. let 17. století měli Židé v plánu synagogu rozšířit, aby lépe vyhovovala stále se rozrůstající obci. Zámecký hejtman však z neznámých důvodů oklamal hraběte Valdštejna tvrzením, že si Židé hodlají postavit další synagogu. Hrabě nejen že žádost o přístavbu odmítl, ale dokonce přikázal Zadní synagogu neprodleně zbořit. Příkaz však nebyl vykonán úplně doslova, a synagoga tak srovnána se zemí nebyla. Došlo ke stržení střechy a

---

¹⁹⁸ KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské památky Moravy a Slezska*. Šlapanice: ERA, 2001, 177.

¹⁹⁹ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: osudy židovských domů (1724-1850)*. Třebíč: Pro KVIZ Třebíč vydalo vydavatelství FIBOX, 2005. Edice Vysočiny, s. 76.

²⁰⁰ FIŠER, Rudolf. *Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči*. Praha: Foibos, 2009. Světové památky UNESCO, s. 119.

²⁰¹ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: osudy židovských domů (1724-1850)*. Třebíč: Pro KVIZ Třebíč vydalo vydavatelství FIBOX, 2005. Edice Vysočiny, s. 76–77.

poškození stropu či klenby. V roce 1705 požádali Židé nového majitele třebíčského panství o to, aby směli synagogu znovu zastřešit a využívat ji k bohoslužbě. Nový hrabě souhlasil pod podmínkou, že budova nebude nijak rozšiřovaná. V letech 1705–1707 byla Zadní synagoga opravena, zastřešena a vyzdobena barokní výmalbou.²⁰²

Zadní synagoga je jednopatrová budova obdélného půdorysu umístěná na úpatí prudkého svahu v řadové zástavbě. Jihovýchodní nároží je drženo opěrným pilířem.²⁰³ Účastníci bohoslužby vstupovali do jejího hlavního sálu renesančním portálem z jihu. Barokní výzdoba interiéru spočívala v užití ornamentálních motivů. Vnitřní štuková a malířská výzdoba v synagoze představuje samostatnou estetickou a historickou hodnotu. Výzdoba je tvořena ovocnými a květinovými motivy a také kaligraficky provedenými hebrejskými nápisy.²⁰⁴ Někteří historikové zastávají názor, že výzdoba moravských synagog z 18. století mohla být ovlivněna polskými vzory. Svoji logiku by to mělo, neboť z doby povstání Bohdana Chmelnického přišlo do Čech spousta židovských utečenců.²⁰⁵ Celá malířská výzdoba Zadní synagogy je velice cenná, protože jde pravděpodobně o nejstarší dochovaný příklad synagogální malířské výzdoby na Moravě.²⁰⁶

V roce 1837 byla ze severní strany v patře na skalnatém svahu přistavěna nová část ženské modlitebny, do které byl přístup malým portálkem a schodištěm mezi západní částí synagogy a sousedním domem v Blahoslavově ulici.²⁰⁷ Ve druhé polovině 19. století počet obyvatel ghetta poklesl, a tak byly další přístavby zbytečné. Židovská obec se neustále zmenšovala a v prvních desetiletích 20. století Zadní synagoga zcela ztratila svoji náboženskou funkci. V roce 1926 koupila stavbu kožedělná firma I. H. Subak a synové a sloužila jako skladiště.²⁰⁸ Tato role zůstala synagoze i po druhé světové válce. Nejdéle sloužila jako skladiště pro n. p. Ovoce-Zelenina Třebíč.

Po opuštění záměru asanace celé židovské čtvrti se synagoga ve velmi pokročilém havarijním stavu stala koncem 80. let předmětem zájmu památkářů a došlo k zahájení její

---

²⁰² FIŠER, Rudolf. *Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči*. Praha: Foibos, 2009. Světové památky UNESCO, s. 119–121.

²⁰³ KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské památky Třebíče*. Třebíč: Městský úřad, 1991, s. 14.

²⁰⁴ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: osudy židovských domů (1724-1850)*. Třebíč: Pro KVIZ Třebíč vydalo vydavatelství FIBOX, 2005. Edice Vysočiny, s. 77.

²⁰⁵ KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské památky Moravy a Slezska*. Šlapanice: ERA, 2001, s. 36–37.

²⁰⁶ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: osudy židovských domů (1724-1850)*. Třebíč: Pro KVIZ Třebíč vydalo vydavatelství FIBOX, 2005. Edice Vysočiny, s. 77.

²⁰⁷ JOURA, Jiří. *Procházky starou Třebíčí podruhé*. Třebíč: Amaprint Kerndl, 2006. Historická Třebíč, s. 186.

²⁰⁸ FIŠER, Rudolf. *Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči*. Praha: Foibos, 2009. Světové památky UNESCO, s. 122.

rekonstrukce. Projekt však neodpovídal kulturnímu a historickému významu této vzácné památky, a tak nově zvolené vedení městské radnice rozhodlo stavební úpravy zastavit, zpracovat úpravu projektu a vypsát nové výběrové řízení na řešení rekonstrukce a na nového dodavatele stavebních prací. Rekonstrukce stála více než 15 milionů. Hlavním investorem bylo město Třebíč. V roce 1997 byla opravená synagoga slavnostně otevřena. Nyní se synagoga využívá pro pořádání různých výstav, komorních koncertů a přednášek. Na její galerii byla otevřená stálá expozice židovské kultury s názvem Památky trebičské židovské obce. Současně je synagoga i pietní vzpomínkou na bývalé občany města a 270 obětí holocaustu v letech 1939–1945, jejichž jmenný seznam se nachází na panelu pod galerií.²⁰⁹

4. 1. 3 Rabínský dům

Rabínský dům se nachází naproti vchodu do Přední synagogy. Třebíčští rabíni v něm bydleli přibližně od počátku 18. století. V doslovném překladu z hebrejštiny znamená slovo rabi „můj pán“ či „mistr“. Původně se tak oslovovali pouze nejvýznamnější učenci, později se jím označoval každý, kdo získal rabínské vzdělání. Byla to vzdělanost, která přinášela židovským mužům nejvyšší společenské uznání.²¹⁰

Rabíni měli rozhodující roli v životě každého židovského společenství, i toho v Podklášteří. Byli jejími duchovními reprezentanty, nejvyšší autoritou a často ji zastupovali navenek. Uvnitř židovského společenství učili, prováděli liturgii a vykládali složitý právní systém. Od 14. století na sebe rabíni přejímali náboženské vedení obcí a soudcovské povinnosti. Od těchto dob se židovské obce začaly o své rabíny starat a zajišťovat jejich materiální potřeby, včetně odpovídajícího bydlení. Proto i v Podklášteří patřil dům pro rabíny židovské obci.²¹¹

Kromě některých jmen nemáme o trebičských rabínech mnoho informací. Nejstarším doloženým byl Aron Nepole. Od 16. do počátku 18. století neměla trebičská židovská obec pro své rabíny žádný dům. Až v roce 1724 byl zakoupen objekt v blízkosti Přední synagogy. Dům, ve kterém trebičští rabíni následně bydleli, měl za sebou bezmála stoletou existenci. Byl patrový a vcházelo se do něj vchodem nacházejícím se přímo uprostřed přízemí. Po obou stranách domu byly symetricky umístěny dva stejně velké krámy. Byt pro rabína se skládal

---

²⁰⁹ JOURA, Jiří. *Procházky starou Třebíčí podruhé*. Třebíč: Amaprint Kerndl, 2006. Historická Třebíč, s. 187–188.

²¹⁰ FIŠER, Rudolf. *Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči*. Praha: Foibos, 2009. Světové památky UNESCO, s. 86.

²¹¹ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: osudy židovských domů (1724-1850)*. Třebíč: Pro KVIZ Třebíč vydalo vydavatelství FIBOX, 2005. Edice Vysočiny, s. 79.

ze dvou větších světnic, jedné menší světnice, komory, kuchyně a záchodu. Ve srovnání s bydlením ostatních obyvatel ghetta se jednalo o vysoký komfort.²¹² Zda rabíni využívali celý dům, včetně obou krámů, však nevíme. Podle soudního odhadu z počátku 19. století měl dům cenu 1400 zlatých. K těm nejdražším ani největším nepatřil.²¹³

4. 1. 4 Židovská radnice

Pojmenování radnice není pro dům č. p. 14 nacházející se v ulici L. Pokorného úplně přesné, protože budova nesloužila pouze k jednání židovské samosprávy, ale plnila také řadu dalších funkcí. Nacházely se v ní např. kupecké krámy, výsek masa nebo ženská rituální lázeň mikve. Jednalo se spíše o obecní dům.²¹⁴

O počátcích domu se nám nezachovaly potřebné písemné údaje. Stavba je pravděpodobně spojená s přílivem nových obyvatel v 60. letech 17. století. S rostoucím obyvatelstvem byl takovýto dům potřebný.²¹⁵ To, že dům pochází nejspíše z druhé poloviny 17. století, potvrzuje zachovaná kresba z roku 1821, na které vyniká jeho barokní mansardová střecha.²¹⁶

Současná podoba domu je výrazně odlišná od té původní, protože v roce 1899 došlo k přestavbě objektu. Zápis v pozemkové knize z roku 1850 nám podává nejúplnější představu o administrativním středisku židovské obce ještě před přestavbou. Patrová stavba měla větší rozměry směrem k řece, její půdorys byl na této straně ještě rozčleněn do dvou křídel. U vchodu po levé straně se nacházel kupecký krám, vpravo další čtyři, poté klenutá kuchyně a úplně vzadu studna a mikve. Vpravo v poschodí se nacházela světnice se třemi okny a komora, kuchyně a poté následovaly další místnosti. Levá strana poschodí byla vyhrazena zasedací síni se dvěma okny k řece a samostatným vytápěním. Za ní se nacházela místnost, ve které měla obec svůj archiv.²¹⁷ Radní dům měl větší cenu než obě synagogy

---

²¹² FIŠER, Rudolf. *Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči*. Praha: Foibos, 2009. Světové památky UNESCO, s. 86–88.

²¹³ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: osudy židovských domů (1724-1850)*. Třebíč: Pro KVIZ Třebíč vydalo vydavatelství FIBOX, 2005. Edice Vysočiny, s. 80.

²¹⁴ FIŠER, Rudolf. *Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči*. Praha: Foibos, 2009. Světové památky UNESCO, s. 88.

²¹⁵ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: osudy židovských domů (1724-1850)*. Třebíč: Pro KVIZ Třebíč vydalo vydavatelství FIBOX, 2005. Edice Vysočiny, s. 78.

²¹⁶ FIŠER, Rudolf. *Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči*. Praha: Foibos, 2009. Světové památky UNESCO, s. 89.

²¹⁷ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: osudy židovských domů (1724-1850)*. Třebíč: Pro KVIZ Třebíč vydalo vydavatelství FIBOX, 2005. Edice Vysočiny, s. 78–79.

dohromady. Jeho cena byla odhadnuta na 8000 zlatých, kdežto cena každé synagogy pouze na 3000 zlatých.

V budově obecního domu bylo neustále živo. Přicházeli sem kupující, příslušníci obce s různými požadavky a problémy, obecní pokladník zde vybíral daně a poplatky, ženy navštěvovaly mikve a venku řezníci prodávali rituálně čisté košer maso. V radní místnosti se dle potřeby scházela židovská samospráva složená z rychtáře, dvou přísežných a osmi přisedících.²¹⁸

4. 1. 5 Židovská nemocnice

V židovském společenství patřila k morálním povinnostem celé obce péče o nemocné a staré lidi, kteří na sklonku života neměli žádné příbuzné a byli odkázáni na cizí pomoc. Špitál nebyl pouze zdravotnickým zařízením, ale také starobincem.²¹⁹

Nejstarší informace o staré budově špitálu, která se nacházela v dnešní Subakově ulici, se vztahují k roku 1654. Tento objekt byl obklopen zahradami, a nesousedil tak s žádným jiným domem. Dle úředního odhadu měl v roce 1821 poloviční cenu ve srovnání se synagogami. Tento špitál ve druhé polovině 19. století zanikl a dům byl zbořen.²²⁰

Tehdejší už samostatná židovská obec postavila v letech 1850–1852 na rozhraní Zámostí a samostatné obce Podklášteří v dnešní ulici Pomezní jednopatrový dům pro obecní nemocnici nazývaný od svého postavení jako Krankenhaus, v překladu tedy nemocnice. Jednalo se o nemocnici pro 24 židovských pacientů vybavenou na tehdejší dobu moderním lékařským zařízením ordinace z Vídně. Vedoucím lékařem byl ustanoven MUDr. Simon Schuschny, který byl za lékařskou službu svým spoluobčanům a sociální cítění císařem Františkem Josefem I. vyznamenán zlatým záslužným křížem s korunou. Manželka a švagrová působily v nemocnici jako ošetřovatelky nemocných, dnes zdravotní sestry. V případě volné kapacity vzal doktor Schuschny na léčení i třebíčské křesťany.

Před první světovou válkou se stal objekt už pouze útlukem pro nemocnou a přestárlou židovskou populaci. Po skončení války byla budova přeměněna na obecní nájemní dům. Ve dvacátých letech byla provedena nadstavba druhého poschodí. Dodnes slouží jako

---

²¹⁸ FIŠER, Rudolf. *Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči*. Praha: Foibos, 2009. Světové památky UNESCO, s. 89–90.

²¹⁹ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: osudy židovských domů (1724-1850)*. Třebíč: Pro KVIZ Třebíč vydalo vydavatelství FIBOX, 2005. Edice Vysočiny, s. 81.

²²⁰ FIŠER, Rudolf. *Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči*. Praha: Foibos, 2009. Světové památky UNESCO, s. 126–127.

činžovní dům a mezi obyvateli je nadále nazýván jako Krankenhaus.²²¹ V roce 2011 se budova stala Kulturní památkou České republiky.

4. 1. 6 Židovská škola

Židovské obce důsledně pečovaly o řádné vzdělávání svých dětí. Počátky židovského školství v Podklášteří nejsou úplně jasné. Židovské děti byly vzdělávány už od přelomu 16. a 17. století v základní konfesijní škole cheder, ve které nejspíše působili soukromí učitelé.²²² Žáci se zde učili základům Tory a judaismu, hebrejskému jazyku a zároveň vstřebávali principy zvyklostí a židovského práva. O existenci vyšší školy, tzv. ješivy, nejsou v dochovaných historických pramenech žádné zmínky.

Učebny se často nacházely v soukromých domech a později v přístavbách k synagogám. Výuka židovských dětí probíhala původně v domech č. 7, 25, 50 a 85. Pravděpodobně na přelomu 18. a 19. století pronajala židovská obec k výuce jeden díl domu č. 43. nacházejícího se v Subakově ulici nedaleko Zadní synagogy. Dům č. 43 patří vůbec k těm nejstarším židovským objektům v Podklášteří. V 18. století měl dům dva spolumajitele – S. Pollaka a I. Polnauera. V roce 1835 byl už objekt rozdělen mezi tři majitele – J. Gottlieba, S. Subaka a židovskou obec, která v něm provozovala školu.

Jádrem domovního dílu, pronajatého židovskou obcí pro potřeby chederu, byla učebna o rozloze necelých šedesáti čtverečních metrů. V učebně se nacházela čtyři okna s výhledem do ulice. Žáci chodili do školy po několika schůdcích přes předsíň, která byla společná pro všechny spolumajitele domu. Z ní poté vyšli po schodech nahoru do další předsíně a následně hned vpravo vstupovali do učebny. Za tou se nacházela kuchyně společná se Simonem Subakem a na konci chodby záchod. Ke škole ještě patřila světnice nacházející se na opačné straně s dvěma okny do dvora. O žádný komfort se nejednalo, avšak učitel s žáky měli na svou dobu celkem slušné podmínky.²²³

Škola se v domě nacházela do roku 1869. Po rekonstrukci z druhé poloviny 20. století se z budovy stalo sídlo Fondu Třebíč a současně Galerie L. Nováka.²²⁴

---

²²¹ JOURA, Jiří. *Procházky starou Třebíčí podruhé*. Třebíč: Amaprint Kerndl, 2006. Historická Třebíč, s. 189–190.

²²² FIŠER, Rudolf. *Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči*. Praha: Foibos, 2009. Světové památky UNESCO, s. 124.

²²³ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: osudy židovských domů (1724-1850)*. Třebíč: Pro KVIZ Třebíč vydalo vydavatelství FIBOX, 2005. Edice Vysočiny, s. 81.

²²⁴ KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské památky Třebíče*. 3. dopl. vyd., V Akademickém nakladatelství CERM 1. vyd. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2003, s. 23.

4.2 Židovský hřbitov

Krátce po svém zřízení si třebíčská židovská obec musela zřídit své vlastní místo k pohřbívání. V průběhu středověku Židé pochovávali své zesnulé na severovýchodní straně svahu poblíž hradební zdi samotného kláštera. Svědčí o tom náhodné nálezy kosterních pozůstatků při zemních pracích kolem roku 1880. Nalezené kostry byly obrácené hlavou k východu se střípky na očích.²²⁵ Toto starší pohřebiště se přestalo používat buď po zpusťování města v roce 1468, anebo počátkem 17. století na příkaz nových majitelů třebíčského panství z rodu Valdštejnů, kterým měl hřbitov údajně vadit v příjezdu na zámek. Těžko říct, která z těchto dvou možností je pravděpodobnější, podle Jaroslava Klenovského však lze vyslovit domněnku, že se po roce 1468 na hřbitově pod zámek již nepohřbívalo, avšak existovat mohl nadále až do počátku 17. století, kdy jeho zbytky musely být kvůli rozhodnutí Valdštejnů odstraněny.²²⁶

Židovský hřbitov, který se povedlo zachovat až do současnosti, vznikl v první polovině 17. století.²²⁷ Dataci můžeme ještě blíže konkretizovat do přibližně druhého desetiletí 17. století. Písemně je poprvé doložen ve vrchnostenském urbáři z roku 1629.²²⁸ Nachází se na svahovitém terénu odvrácené strany Hrádku v údolí Týnského potoka na bývalém podklášterském katastrálním území. Místo bylo zvoleno tak, aby hřbitov nebyl viditelný z města na očích vrchnosti a měšťanům.²²⁹ Židé měli tedy svůj hřbitov dál od své čtvrti. Vedla k němu dlouhá klikatá vozová cesta.

Hřbitov ze 17. století zabíral méně než polovinu dnešní rozlohy. Až na sklonku 19. století došlo k rozšíření hřbitova o další parcelu a dnes tedy patří k největším v České republice.²³⁰ Jeho dnešní rozloha je 11 772 čtverečních metrů. K rozšíření došlo v roce 1888 kvůli průtrži mračen a následné povodni, kterou hřbitov utrpěl. Přívalem vody byla stržena a poničena spousta náhrobků. Druhým důvodem rozšíření bylo to, že už hřbitov kapacitně nedostačoval.²³¹ Rozšířen byl o jižní a horní rovnou západní část. Od roku 1922 se tam

---

²²⁵ JOURA, Jiří. *Procházky starou Třebíčí podruhé*. Třebíč: Amaprint Kerndl, 2006. Historická Třebíč, s. 192.

²²⁶ KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské památky Třebíče*. Třebíč: Městský úřad, 1991, s. 15.

²²⁷ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 1993. Judaika, s. 295.

²²⁸ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: osudy židovských domů (1724-1850)*. Třebíč: Pro KVIZ Třebíč vydalo vydavatelství FIBOX, 2005. Edice Vysočiny, s. 85.

²²⁹ JOURA, Jiří. *Procházky starou Třebíčí podruhé*. Třebíč: Amaprint Kerndl, 2006. Historická Třebíč, s. 192.

²³⁰ FIŠER, Rudolf. *Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči*. Praha: Foibos, 2009. Světové památky UNESCO, s. 128.

²³¹ KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské památky Třebíče*. 3. dopl. vyd., V Akademickém nakladatelství CERM 1. vyd. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2003, s. 60.

nachází pomník obětem z řad třebíčských Židů v první světové válce. Vidět zde můžeme také památník obětí nacistického vyhlazování židovského obyvatelstva během druhé světové války, který připomíná ztrátu 290 životů.²³²

Židovský hřbitov je po celém obvodu ohrazen masivní kamennou zdí o výšce 1,5 až 2,5 metrů. Vstupní brána se nachází na západní straně z ulice Hrádek. Vedle brány byla v roce 1903 postavena obřadní síň. Jedná se o přízemní stavbu obdélného půdorysu s valbovou střechou, jejíž uliční štít je zdoben trojicí plechových šesticípých hvězd. Podařilo se dochovat její vnitřní výzdobu a vybavení interiéru. K nejhodnotnějším prvkům patří zdobené porcelánové umyvadlo, které sloužilo k rituálnímu umytí rukou před obřadem. Dále se dochovala okna s barevnou vitráží, katafalk s márními a pultem na čtení a dvě kamenné donační pamětní desky. Jedná se o jedinou samostatně památkově chráněnou a neporušenou obřadní síň s původním zařízením a výzdobou na Moravě. Ve vstupním prostoru hřbitova se dodnes nachází dvě kamenné kasičky na dary.²³³

Na hřbitově se nachází cenné náhrobní kameny renesančního, barokního a klasicistního typu s bohatou reliéfní výzdobou a symbolikou.²³⁴ Třebíčský rabín dr. Samuel Pollak odhadl kdysi počet náhrobních kamenů na 3000 a počet hrobů dokonce na 11000. Tyto hodnoty se dochoávají i v novější literatuře.²³⁵ Jelikož židovské náboženství nedovoluje se zesnulými manipulovat, nedostatek místa se tak na židovských hřbitovech řešil ukládáním rakví nad sebe. Všechny hroby dle židovské tradice směřují k východu. V minulých staletích se náhrobní kameny stavěly k nohám zemřelého a jejich nápisová strana směřovala do uličky mezi hroby.

Nejstarší žulové náhrobní kameny se nacházejí ve východní části hřbitova a pocházejí z první poloviny 17. století. Ten nejstarší vůbec pochází z roku 1625. Většina pomníků je opatřena hebrejskými nápisy. Náhrobky, které pocházejí z pozdější doby, jsou opatřeny nápisy německými. Někteří bohatí Židé, např. továrníci Subakové nebo rodina Tausigova, si nechali postavit okázalé nákladné hroby a na hroby pak drahé pomníky ze

---

²³² JOURA, Jiří. *Procházky starou Třebíčí podruhé*. Třebíč: Amaprint Kerndl, 2006. Historická Třebíč, s. 193.

²³³ KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské památky Třebíče*. 3. dopl. vyd., V Akademickém nakladatelství CERM 1. vyd. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2003, s. 60.

²³⁴ VEČEŘOVÁ, Petra. *Židovské památky v Čechách, na Moravě, ve Slezsku*. Praha: Olympia, 2009, s. 252.

²³⁵ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: osudy židovských domů (1724-1850)*. Třebíč: Pro KVIZ Třebíč vydalo vydavatelství FIBOX, 2005. Edice Vysočiny, s. 85.

švédské žuly.²³⁶ Kromě žuly jsou kameny tesány do mramoru či pískovce. Do horní části kamene byl často reliéfně vytesán určitý znak jako symbolika spjatá s rodem, jménem, vlastností či zaměstnáním zemřelého. Novodobé náhrobky jsou o něco rozměrnější. Mají buď tvar obdélníku usazeného na délku, nebo v menší míře tvar obelisku. Jako materiál se použil mramor, černá žula nebo světlá žula. Reliéfní výzdoba se objevuje zcela výjimečně.²³⁷

Po době okupace za druhé světové války a tím, že v Třebíči v roce 1945 zanikla židovská národní obec, se židovský hřbitov nacházel ve velmi špatném stavu. Zejména ve staré části hřbitova bylo vyvráceno hodně náhrobních kamenů, sesuté cesty a na několika místech až k zemi rozbořená obvodová zeď. S tímto stavem se rozhodl něco udělat tehdejší primář trebičské nemocnice MUDr. František Veselý. Tento trebičský rodák se s pomocí finančních prostředků Židovské národní obce v Brně pustil do záchrany hřbitova. Musel řešit celou řadu organizačních problémů, zajišťování řemeslníků či obstarávání materiálů včetně jejich dopravy. Se svým synem odpracoval spoustu hodin při pomocných pracích. S panem Veselým začal spolupracovat školní inspektor Bohumír Pavlík, který převzal zajišťování prací, sám při nich manuálně pracoval a několik let zde využíval mezinárodní studentské prázdninové brigády. Hřbitov se v současném stavu nachází díky němu.

Renovovaný židovský hřbitov se stal přitažlivým nejen pro návštěvníky z České republiky, ale i z ciziny. Díky nařízení vlády byl hřbitov v roce 2002 prohlášen národní kulturní památkou. Veškerá práce byla definitivně zúročena později, kdy se židovský hřbitov spolu s židovskou čtvrtí a bazilikou sv. Prokopa dostal pod ochranu UNESCO.²³⁸

Třebíčský židovský hřbitov v sobě dodnes skrývá množství poznatků o životě židovské společnosti. Neznáme ještě úplně všechna tajemství hebrejských nápisů na jednotlivých náhrobcích, protože jen několik z nich bylo dosud přeloženo a popsáno. Historická a kulturní hodnota spočívá v jeho pevném spojení se zaniklým životem v bývalém ghettu. Společně tvoří ojedinělý celek připomínající veledůležitou část dějin Třebíče.²³⁹

---

²³⁶ JOURA, Jiří. *Procházky starou Třebíčí podruhé*. Třebíč: Amaprint Kerndl, 2006. Historická Třebíč, s. 192–193.

²³⁷ KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské památky Třebíče*. 3. dopl. vyd., V Akademickém nakladatelství CERM 1. vyd. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2003, s. 62.

²³⁸ JOURA, Jiří. *Procházky starou Třebíčí podruhé*. Třebíč: Amaprint Kerndl, 2006. Historická Třebíč, s. 194–196.

²³⁹ FIŠER, Rudolf. *Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči*. Praha: Foibos, 2009. Světové památky UNESCO, s. 130.

4. 3 Bazilika svatého Prokopa a zámek

4. 3. 1 Benediktinské opatství

Historie baziliky sv. Prokopa a zámku v Třebíči má své kořeny už v samých počátcích dějinách města. Vážou se už k roku 1101, tedy k počátku budování kláštera a vzniku benediktinského opatství. Benediktinský klášter byl založen dvěma bratry, Oldřichem Brběbským a Litoldem Znojemským, uprostřed tzv. Třebečského lesa.²⁴⁰

Od 10. do 13. století celým evropským kontinentem postupovala zemědělská revoluce, díky níž se výrazně zlepšily materiální podmínky života lidí. Rolníci rozšiřovali plochu obdělávané půdy na úkor lesa. Třebíčsko patřilo k lesním oblastem a lidé žili v malých vesnických sídlištích. Území Moravy se od roku 1020 natrvalo stalo součástí přemyslovského státu. Později pak bylo rozděleno do tří správních oblastí, tzv. údělů. V roce 1100 došlo k boji o český trůn mezi Bořivojem II. a nejstarším Přemyslovcem Oldřichem Brněnským. A právě v této kritické situaci pravděpodobně padlo rozhodnutí o založení benediktinského kláštera uprostřed lesa, na rozhraní znojemského a brněnského údělu a na česko-moravském pomezí.²⁴¹

Kláštery nebývaly pouze sídlem konventu, společenství mnichů, místem asketického život a bohoslužeb, ale stávaly se také středisky vzdělanosti a umění, ohnisky hospodářské činnosti a v dobách nebezpečí pevnostmi s dobře organizovanými družinami klášterních ozbrojenců. Třebíčský klášter byl třetím nejstarším v zemi a stejně jako jeho dva předchůdci náležel k řeholi černých mnichů. Třebíčským opatům byl svěřen rozsáhlý pozemkový majetek, který měl sloužit potřebám řádu, aby z něho vybudoval a vydržoval klášter s kostelem, organizoval křesťanský život a podporoval rozšiřování orné půdy v okolí.²⁴²

O tom, jaká byla rozloha a stavební podoba třebíčského kláštera zasvěceného Panně Marii, se zachovalo minimum informací. Územní rozsah nemohl zůstat omezen pouze na plochu dnešního zámku a baziliky a čestného dvora. Zaujímal přinejmenším větší část pozdějšího hospodářského dvora v prostoru na západ od průjezdové brány. Benediktinské kláštery byly uzavřeným prostorem, přísně odloučeným od ostatního světského okolí. Případ Třebíče potvrzuje, že byly situovány do méně osídlených míst. Klášter byl budován tak, aby

---

²⁴⁰ FIŠER, Rudolf a František PUCHNAR. *Bazilika svatého Prokopa v Třebíči*. Brno: FOTEP, 2003, s. 5.

²⁴¹ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: z historie benediktinského opatství*. Třebíč: FiBox, 2004. Edice Vysočiny, s. 21–22.

²⁴² FIŠER, Rudolf, Emanuel RANNÝ a Libor TEPLÝ. *Třebíč: město a čas*. Třebíč: FiBox, 1996, s. 11.

se v jeho obvodu nacházelo vše potřebné pro mnišskou komunitu.²⁴³ Z dochovaných pramenů víme o jediné klášterní stavbě, kostelíku sv. Benedikta, vysvěceného pražským biskupem Heřmanem v roce 1104. S největší pravděpodobností se nacházel v místech nynější baziliky sv. Prokopa. Kolem kostelíka se nacházely další potřebné dřevěné budovy, které tvořily areál bývalého benediktinského opatství.

O století později byly dřevěné stavby kláštera nahrazené kamennými. O této přestavbě nemáme příliš informací, dochovala se nám však bazilika sv. Prokopa (původní klášterní kostel) a půdorys budov na dnešním zámeckém nádvoří. Celý komplex klášterních staveb v 16. století postupně zmizel v přestavbách na šlechtické sídlo, třebíčský renesanční zámek Pernštejnů, později Osovských z Doubravice a nakonec Valdštejnů. Vzájemná poloha dnešní baziliky a zámku v areálu a jejich půdorysy jsou důležitým vodítkem k rekonstrukci původních klášterních objektů. Lze s vysokou mírou pravděpodobnosti předpokládat, že ani opakované přestavby zásadním způsobem neměnily půdorysné dispozice někdejšího klášterního kamenného komplexu, jehož objekty nahradily místa nejstarší dřevěné stavby.²⁴⁴

4. 3. 2 Stavba baziliky

V průběhu první třetiny 13. století ovládal celou zemi kolonizační a stavební ruch. Rovněž skončila nadvláda románského stavebního slohu nahrazovaného nastupující gotikou. Právě v tomto období shromáždil třebíčský klášter takové finanční prostředky, které umožnily stavbu kamenného klášterního komplexu včetně dnešní baziliky.²⁴⁵ Ta zůstala jediným svědkem dávné slávy třebíčského benediktinského opatství.²⁴⁶

O budování baziliky se nedochovala žádná zpráva. Neví se přesně od kdy a jak dlouho se stavěla, a vznik této dominanty je tak pouze odkázán na stylovou kritiku. Historikové se pokoušejí stavbu zařadit na základě poznatků o celkovém vývoji církevní architektury v Evropě a na našem území. Publikace z doby velkých oprav baziliky se přikláněly k tomu, že stavba byla zahájena už počátkem dvacátých let 13. století a dokončena o 50 let později.²⁴⁷ Historik architektury Dobroslav Líbal se přiklání k dataci 1240–1260. Ve

---

²⁴³ FIŠER, Rudolf. *Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči*. Praha: Foibos, 2009. Světové památky UNESCO, s. 26–27.

²⁴⁴ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: z historie benediktinského opatství*. Třebíč: FiBox, 2004. Edice Vysočiny, s. 57–65.

²⁴⁵ FIŠER, Rudolf, Emanuel RANNÝ a Libor TEPLÝ. *Třebíč: město a čas*. Třebíč: FiBox, 1996, s. 15.

²⁴⁶ FIŠER, Rudolf a František PUCHNAR. *Bazilika svatého Prokopa v Třebíči*. Brno: FOTEP, 2003, s. 6–7.

²⁴⁷ ŽAMBERSKÝ, Antonín a Jiří UHLÍŘ. *Bazilika bývalého opatství benediktinů v Třebíči*. Třebíč: Arca JiMfa, 1995, s. 17–18.

svém díle o české gotické architektuře pro své tvrzení předkládá různé argumenty. Jedním z nich je srovnání třebíčské baziliky s východním závěrem dómu v Bamberku pocházejícího z první čtvrtiny 13. století. Jelikož se bazilika jeví jako gotičtější, neměla by být dle jeho názoru řazena někam k roku 1220.²⁴⁸

Jeden z největších stavitelských tvůrčích činů v dějinách Třebíče je do historie zapsán anonymně, protože není přesně znám objednavatel ani stavitel či stavitelé celého díla. Do Třebíče přišla stavební huť, vysoce specializované společenství stavitelů, zedníků, tesařů, kameníků a sochařů.²⁴⁹ Podle řady charakteristických prvků pocházela tato huť z Porýní, tudíž si stavitelé do Třebíče přivezli znalosti nového gotického slohu. Proto je třebíčská bazilika typickým příkladem míšení prvků románského a gotického slohu a také domácí a porýnské stavební tradice.²⁵⁰

Jako základní materiál se ke stavbě baziliky použila hrubozrná žula z Třebíčského masivu. Namodralá, šedivá barva s vrostlicemi bílých draselných živců dodává monumentální architektuře baziliky na eleganci a působivosti. Pro rozetová okna, sloupky s hlavicemi a další kamenicky náročnější články vybrali stavitelé poddanější arkozový pískovec okrové barvy, který se přivážel z Hrubšic u Oslavan.

Neexistují žádné doklady ani ohledně vlastního postupu stavebních prací. I v tomto případě se historikové opírají o stylovou kritiku a poznatky o architektonických člancích celku. Stavitelé pravděpodobně začínali se stavbou trojlodní krypty, která je poznamenána vlnou nastupující gotiky. Byla respektována zásada stálosti, jelikož právě v těchto místech stál původní kostelík sv. Benedikta. V průběhu této stylově jednotné první stavební fáze kromě krypty a chóru nad ní vyrostly také obě boční kaple, severní portál s předsíní a značná část obvodového zdiva. Ve druhé fázi kolem poloviny 13. století probíhalo dokončování zdi centrální lodi a klenby a později se stavěla křížová chodba.²⁵¹ Práce byly přerušovány různými překážkami. Na staveništi třebíčské baziliky se vystřídaly nejméně dvě, možná dokonce tři, generace. Původním patrociniem baziliky bylo Nanebevzetí Panny Marie.²⁵²

---

²⁴⁸ LÍBAL, Dobroslav. *Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek*. Praha: Unicornis, 2001, s. 507–508.

²⁴⁹ FIŠER, Rudolf. *Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči*. Praha: Foibos, 2009. Světové památky UNESCO, s. 28–29.

²⁵⁰ DVOŘÁČEK, Petr. *České památky UNESCO*. Praha: Fragment, 2008, s. 140.

²⁵¹ FIŠER, Rudolf. *Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči*. Praha: Foibos, 2009. Světové památky UNESCO, s. 29.

²⁵² FIŠER, Rudolf, Emanuel RANNÝ a Libor TEPLÝ. *Třebíč: město a čas*. Třebíč: FiBox, 1996, s. 16.

4. 3. 3 Barokní přestavba baziliky

Déle než půldruhého století sloužil opatský chrám potřebám třebíčských řeholníků. Konaly se zde bohoslužby a různé církevní slavnosti. Těžké časy nastaly pro baziliku v průběhu 15. století. Období husitských válek ještě bazilika přečkala, horší osud jí potkal po dobytí města uherskými vojsky v roce 1468, kdy byla vypálena. V průběhu dalších cca 200 let vznikly na ní další škody, protože se vůbec neudržovala. Poškozená církevní stavba pak dokonce od poloviny 16. století sloužila světským potřebám vrchnostenského hospodaření. Prostory baziliky sloužily jako obytné místnosti pro služebnictvo, skladiště, sýpky, kovárna či pivovar.²⁵³

Koncem 17. století byla bazilika ve velmi kritickém stavu. V roce 1697 musela být odstraněna klenba hlavní lodi, protože hrozilo její zřícení. V roce 1704 začala na příkaz majitele třebíčského panství Jana Karla z Valdštejna úprava presbytáře na zámeckou kapli zasvěcenou sv. Prokopovi, přestože původně byla zasvěcená někomu jinému. Nové patrocinium bylo spojováno s 500. výročím kanonizace sv. Prokopa.²⁵⁴

Rozhodující krok k záchraně této vzácné architektonické památky byl učiněn dalším majitelem třebíčského panství Janem Josefem z Valdštejna. Opravou baziliky byl pověřen proslulý barokní architekt František Maxmilián Kaňka. Oba zmínění pánové spolu 30. září 1727 podepsali smlouvu o vedení stavby. Intenzivní jednání mezi oběma stranami se vedla už od roku 1725. Některé písemné zprávy nám říkají, že už v tomto roce se započalo s renovací baziliky.²⁵⁵ Hrabě Valdštejn si přál, aby se při opravách a úpravách zachoval původní architektonický charakter stavby. František Kaňka tento požadavek respektoval a v průběhu roku 1726 vypracoval návrh na průběh i financování obnovy časově rozvržené do šesti let.²⁵⁶

V roce 1727, kdy byla podepsána smlouva, už byla provedena oprava vnější zdi, prolomení oken a provedeny byly také některé další práce. Hlavní fáze úprav proběhla v roce 1728.²⁵⁷ Po předchozích přípravách bylo provedeno zaklenutí hlavní lodi ve stylu barokní gotiky. Kaňka nabádal, aby při opravě hlavních pilířů nedošlo k poškození původní

---

²⁵³ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: z historie benediktinského opatství*. Třebíč: FiBox, 2004. Edice Vysočiny, s. 69.

²⁵⁴ TURECKÝ, Petr. *Přestavba třebíčské baziliky v letech 1725–1733. Západní Morava: Vlastivědný sborník ročník III*. Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 1999, s. 171.

²⁵⁵ SAMEŠ, Čeněk. *Opravy opatského chrámu třebíčského v letech 1725–1732*. V Třebíči: Měšťanská Beseda, 1914, s. 5.

²⁵⁶ FIŠER, Rudolf. *Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči*. Praha: Foibos, 2009. Světové památky UNESCO, s. 40.

²⁵⁷ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: z historie benediktinského opatství*. Třebíč: FiBox, 2004. Edice Vysočiny, s. 71.

kamenické práce. Během tohoto roku byla dokončena úprava apsidy, probíhala úprava oken v hlavní lodi a na osm pilířů byly instalovány sochy svatých. Roku 1729 začaly převažovat kamenické práce, které souvisely s pokrýváním podlahy kamennou dlažbou. Kamenické práce probíhaly i na některých pilířích a na venkovní římse.²⁵⁸

V roce 1730 byl na přepážku vítězného oblouku pořízen barevný štít s valdštejnským znakem a latinským nápisem „*Honori Dei et Beatae Virginis Mariae ex profantis ruderibus restituit Joannes Josephus S. R. I. comes de Waldstein Anno 1730*“ (K počtě Boží a Blahoslavené Panny Marie obnovil ze znesvěcených ruin Jan Josef Svaté říše římské hrabě z Valdštejna). Na přepážce před kněžištěm byl stylizován druhý nápis: „*SVb patroCInIo natIVItatIs SanCtae DeIparaeqVe VIrgInIs MarIae*“ (Pod ochranou narození svaté a Boží rodičky Panny Marie). Text byl sestaven a napsán tak, aby některá písmena, která převyšovala ta ostatní, měla platnost římských číslic. Jestliže je sečteme, vyjde nám rok 1730. Oba nápisy tedy shodně ukazují na rok, kdy byla tedy dokončena přinejmenším východní část baziliky a klenba hlavní lodi. Jsou zároveň připomínkou celkové obnovy baziliky provedenou Františkem Maxmiliánem Kaňkou.²⁵⁹

V roce 1731 zemřel Jan Josef z Valdštejna a dokončené přestavby se tedy nedočkal. Stavební práce pokračovaly v západním průčelí.²⁶⁰ Západní část baziliky byla nejspíš budována jako tzv. westwerk s hranolovými bočními věžemi.²⁶¹ Původní věž na jižní straně byla zbořena, následně pak došlo k postavení dvou shodných ve stylu barokní gotiky. Zřízením nového krovu na obou věžích, štítu a nového vstupu, získalo celé západní průčelí barokní podobu.²⁶² Rozsáhlá renovace baziliky byla dokončena v roce 1733. Bývalý klášterní kostel byl zachráněn a navrácen k duchovním záležitostem.²⁶³

---

²⁵⁸ FIŠER, Rudolf. *Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči*. Praha: Foibos, 2009. Světové památky UNESCO, s. 42–43.

²⁵⁹ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: z historie benediktinského opatství*. Třebíč: FiBox, 2004. Edice Vysočiny, s. 71.

²⁶⁰ SAMEŠ, Čeněk. *Opravy opatského chrámu trebičského v letech 1725–1732*. V Třebíči: Měšťanská Beseda, 1914, s. 13.

²⁶¹ FIŠER, Rudolf a František PUCHNAR. *Bazilika svatého Prokopa v Třebíči*. Brno: FOTEP, 2003, s. 13.

²⁶² ŽAMBERSKÝ, Antonín a Jiří UHLÍŘ. *Bazilika bývalého opatství benediktinů v Třebíči*. Třebíč: Arca JiMfa, 1995, s. 18–19.

²⁶³ FIŠER, Rudolf. *Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči*. Praha: Foibos, 2009. Světové památky UNESCO, s. 43.

4. 3. 4 Cesta baziliky k současné podobě

Bazilika začala od poloviny 19. století poutat pozornost historiků.²⁶⁴ Vzhled baziliky se v průběhu století nijak neměnil, došlo však k pozoruhodnému objevu. Od roku 1759 se díky nově zřízenému kaplanství začala severní předsíň baziliky, užívaná do té doby jako mečírna nebo kovárna, používat jako byt pro kaplana, který byl zdí oddělen od nádherného románského portálu. Toto tajemství severní předsíně bylo odhaleno v roce 1861 díky zatloukání hřebíku do zdi v kaplanově pokoji. Po objevení portálu Vincenc z Valdštejna, majitel třebíčského panství, nechal kaplanův byt přesunout a portál neprodleně obnovit. Dodnes se v jeho tympanonu skrývá tento zlatený nápis: „*Ex longaeua vastatione servavit restauravitque Vincentius Comes de Waldstein MDCCCLXII*“ (Z letitého zpusťošení zachránil a obnovil Vincenc hrabě z Valdštejna 1862).²⁶⁵

Menšími úpravami ve druhé polovině 19. století procházel interiér baziliky. Počátkem 70. let se přikročilo k větší opravě apsidy a dřívější cihlová podlaha v lodi byla nahrazena mramorovou.²⁶⁶ V roce 1873 došlo ke zhotovení nové kazatelny s románskou výzdobou a postavami evangelíků. O vzhledu baziliky v 19. století máme přesné informace díky jedinečnému souboru výkresů vídeňských studentů. Kromě toho to dokládá vysokou uměleckohistorickou cenu někdejšího třebíčského klášterního kostela i dávný zájem o jeho architektonickou hodnotu.²⁶⁷

Na dílo Františka Maxmiliána Kaňky o dvě století později navázal architekt Karel Hilbert, kterému se podařilo dát bazilice její současnou podobu.²⁶⁸ Této akci předcházela vytrvalá snaha řady obětavých lidí, kterým nebyl osud dnešní památky UNESCO lhostejný. Před první světovou válkou byla založena z podnětu tehdejšího faráře P. A. Trávníčka „Jednota sv. Prokopa pro vnitřní obnovu a výzdobu basiliky“. Další práce měly být zaměřeny na dokončení Kaňkova díla. Kromě panství se měli na nákladech podílet také stát, město i zámožní jednotlivci. Protektorem Jednoty byl Josef Vincenc hrabě Waldstein-Wartenberg, v jejím čele stál třebíčský starosta Karel Přerovský, zástupcem byl zvolen starosta Podklášteří Alois Pokorný. Výbor Jednoty dokázal v krátkém čase zajistit potřebné podklady

---

²⁶⁴ ŽAMBERSKÝ, Antonín a Jiří UHLÍŘ. *Bazilika bývalého opatství benediktinů v Třebíči*. Třebíč: Arca JiMfa, 1995, s. 19.

²⁶⁵ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: z historie benediktinského opatství*. Třebíč: FiBox, 2004. Edice Vysočiny, s. 71.

²⁶⁶ ŽAMBERSKÝ, Antonín a Jiří UHLÍŘ. *Bazilika bývalého opatství benediktinů v Třebíči*. Třebíč: Arca JiMfa, 1995, s. 19.

²⁶⁷ FIŠER, Rudolf. *Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči*. Praha: Foibos, 2009. Světové památky UNESCO, s. 44.

²⁶⁸ ŽAMBERSKÝ, Antonín a Jiří UHLÍŘ. *Bazilika bývalého opatství benediktinů v Třebíči*. Třebíč: Arca JiMfa, 1995, s. 19.

i solidní státní podporu ve výši 80 000 Kč. Tato snaha byla ale přerušena velkou válkou.²⁶⁹ Myšlenka oprav však záhy po ní opět pokračovala. Finanční náklady dosáhly výše tří milionů, ze dvou třetin však byly uhrazeny z darů a příspěvků jednotlivců a organizací. Na restauraci katolického chrámu se lehce podílela také židovská obec v Podklášteří.²⁷⁰

Veškerá úprava baziliky probíhala v letech 1925–1935 podle plánů pražského architekta dr. Kamila Hilberta. V první řadě muselo kromě celkového statického zabezpečení stavby dojít k obnovení nízké galerie nad apsidou, kde musela být nahrazena řada poškozených architektonických článků. V průběhu roku 1927 byl restaurován presbytář, severní kaple a vyměněny krovy. Během dalšího roku pak pokračovaly práce na hlavní lodi, severní boční lodi a v předsíní. V tomto období navštívil Třebíč prezident republiky T. G. Masaryk, který sám poskytl obnově baziliky dar ve výši 15 000 korun.²⁷¹ Počátkem 30. let byl upraven vnitřní prostor severní předsíně a také portál. V roce 1930 byla bazilika znovu vysvěcena.²⁷² O dva roky byly odkryty a restaurovány pozdně románské malby v severní kapli. Veškeré práce skončily v roce 1935, kdy byl instalován úplně nový hlavní oltář.

Po druhé světové válce došlo ještě k poslednímu stavebnímu zásahu. V roce 1956 byla dokončena novostavba jižní kaple s apsidou na místě původní zničené. Chrámový závěr získal souměrnost a cenná krypta ochranu proti povětrnosti. Po dvou velmi nákladných opravách zůstala bazilika sv. Prokopa zachována jako vzácná architektonická památka, jejíž význam daleko přesahuje hranice regionu.²⁷³ Úsilí mnoha lidí bylo odměněno v roce 2003 zapsáním na Seznam světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO.²⁷⁴

4. 3. 5 Jednotlivé části baziliky

Třebíčská památka je v půdorysné osnově trojlodní k východu orientovaná románsko-gotická bazilika s potlačenou příčnou lodí, dvěma západními barokními věžemi, vnitřní západní a vnější severní předsíní.²⁷⁵ Vnitřek chrámu je rozdělen na tři lodě dvanácti sloupy. Chrám měří na délku 65,7 m, na šířku 20,2 m.

²⁶⁹ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: z historie benediktinského opatství*. Třebíč: FiBox, 2004. Edice Vysočiny, s. 73.

²⁷⁰ BARTUŠEK, Antonín. *Umělecké památky Třebíče*. Brno: Blok, 1969. s. 82.

²⁷¹ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: z historie benediktinského opatství*. Třebíč: FiBox, 2004. Edice Vysočiny, s. 73.

²⁷² FIŠER, Rudolf a František PUCHNAR. *Bazilika svatého Prokopa v Třebíči*. Brno: FOTEP, 2003, s. 16.

²⁷³ BARTUŠEK, Antonín. *Umělecké památky Třebíče*. Brno: Blok, 1969. s. 82.

²⁷⁴ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: z historie benediktinského opatství*. Třebíč: FiBox, 2004. Edice Vysočiny, s. 73.

²⁷⁵ BARTUŠEK, Antonín. *Umělecké památky Třebíče*. Brno: Blok, 1969. s. 14.

Předsín s hlavním vchodem se nachází na západní straně, druhý vchod je pod sálem v předsíni na severní straně. Nahoře se nachází gotická křížová klenba, v jejíž středu je růžice s letopočtem 1727. Právě v tomto roce byla klenba ukončena při renovaci Františkem Maxmiliánem Kaňkou. Průchod do severní postranní lodě je zaklenut obloukem románským, do jižní obloukem gotickým. Předsín přechází do hlavní lodi třemi lomenými arkádami. Hlavní loď byla při Kaňkově renovaci ve výšce 24 m zaklenuta štukovou barokně-gotickou síťovou klenbou. V postranních lodích je k vidění původní křížová žebrová klenba. Od roku 1730 se v hlavní lodi na šesti pilířích nachází sochy šesti národních světců. Na dvou dalších v kněžišti pak můžeme vidět sochy Cyrila a Metoděje.²⁷⁶ Do kněžiště přechází hlavní loď vítězným obloukem, na jehož nárožích se vyskytují pískovcové kvádry zdobené reliéfním křížovým květem. Tato výzdoba byla zřejmě součástí lektoria.²⁷⁷ Interiér kněžiště představuje nejsvětější část celé baziliky. Na něj pak navazuje mnišský chor, který je v třebíčské bazilice širší než kněžiště.

Na východě uzavírá baziliku trojice apsid. Ta prostřední, která je největší a předsazená, má polygonální půdorys vycházející z pěti stran osmiúhelníku. Ve třech stěnách pětiboké apsidy jsou tři kruhová okna, tzv. rozety. Původní výzdoba se dochovala pouze u prostřední z nich s bohatě zdobeným ostěním a deseti sloupky okolo středového kruhu.²⁷⁸ Svým ztvárněním je srovnáváno s rozměrnějším oknem nacházejícím se v katedrále Notre-Dame v Remeši. Plaménková výplň zbylých dvou rozet pochází až z úprav v 19. století. Až do roku 1871 byla všechna okna zazděná. Vpravo vedle velké apsidy se nachází tzv. malá severní apsida, nazývaná také jako boční či opatská kaple, půlkruhovitěho tvaru s původní ornamentální a sochařskou výzdobou. Opatská kaple je proslulá především tím, že se v ní dochovaly staré nástěnné malby biblické tematiky. Jižní malá apsida byla zničena při dobývání kláštera v roce 1468. Obnovena byla až o téměř 500 let později podle apsidy severní. Nachází se v ní vchod do krypty.²⁷⁹

Nejstarší částí baziliky sv. Prokopa je krypta, která se nachází pod kněžištěm, mnišským chorem a bočními kaplemi. Má tři lodě, z nichž ta prostřední je ukončena na východní straně apsidou. Nachází se zde 16 původních sloupů a 14 polosloupů při stěnách.

---

²⁷⁶ JOURA, Jiří. *Procházky starou Třebíčí podruhé*. Třebíč: Amaprint Kerndl, 2006. Historická Třebíč, s. 129.

²⁷⁷ BARTUŠEK, Antonín. *Umělecké památky Třebíče*. Brno: Blok, 1969. s. 15.

²⁷⁸ ŽAMBERSKÝ, Antonín a Jiří UHLÍŘ. *Bazilika bývalého opatství benediktinů v Třebíči*. Třebíč: Arca JiMfa, 1995, s. 22.

²⁷⁹ JOURA, Jiří. *Procházky starou Třebíčí podruhé*. Třebíč: Amaprint Kerndl, 2006. Historická Třebíč, s. 125–127.

Sloupy jsou osmiboké a spočívají na čtyřhranných podstavcích.²⁸⁰ Každá hlavice sloupu a polosloupu je zdobena jiným rostlinným motivem. Krypta je zaklenuta křížovou klenbou v pravidelných čtvercových polích a prostory mezi jednotlivými žebry jsou vyplněny dubovými deskami s omítkou.²⁸¹ Malá kruhová okna umožňují přístup světla. Krypta sloužila původně jako klášterní kostel a po dokončení stavby baziliky zde bylo pohřebiště, ve kterém byli možná pochováni potomci zakladatelů benediktinského kláštera, dále pak opati kláštera a kněží. Podle pověsti měla z krypty vést tajná úniková chodba, ve které má být na neznámém místě zakopán poklad v podobě zlaté sochy Krista a dvanáct stříbrných soch apoštolů.²⁸²

Na severní straně baziliky se na obdélníkovém půdorysu nachází předsíň. Je zaklenutá jedním klenebním polem se sedmidílnou žebrovou klenbou, která spočívá na čtyřech rohových a třech opěrných pilířích uprostřed bočních stěn mezi oblouky vchodu. Z každé ze tří volných stran se předsíň otvírá dvěma půlkruhovými arkádami, mezi kterými stojí opěrný pilíř, jemuž jsou zevnitř představeny štíhlé sloupky. Na čtvrté straně této předsíně se nachází hlavní vchod ozdobený proslulým monumentálním portálem, jehož šířka je větší než výška. V širokém ostění se střídá sedm hladkých žulových sloupků s trojbokými pískovcovými hranoly ústupků, které jsou bohatě zdobeny ornamentálně rostlinnou dekorací. Sloupky jsou zakončeny pískovcovými talířovými patkami a bobulovými hlavicemi. Na obou částech portálu nahoře se nachází čtyři postavy, nejspíše evangelisté. Vedle nich jsou z každé strany ostění vlastního pravoúhlého vstupu zobrazeny postavy opatů, za kterých se stavba baziliky uskutečnila. Vnitřek tympanonu vyplňuje obloučkový vlys se sedmi obloučky s pozdějším dodatečně tesaným nápisem informujícím o obnově předsíně.²⁸³ Pro portál severní předsíně se někdy užívá název Brána rajska.²⁸⁴

4. 3. 6 Osud kláštera a jeho přeměna na zámek

Třebíčské opatství se počátkem 14. století stalo střediskem benediktinské provincie. Už po roce 1350 se začaly projevovat počátky vleklé krize, která vyústila do husitství. Třebíčský klášter postupně chudl, zadlužoval se, a tak nastaly velké hospodářské problémy.

---

²⁸⁰ JOURA, Jiří. *Procházky starou Třebíčí podruhé*. Třebíč: Amaprint Kerndl, 2006. Historická Třebíč, s. 140.

²⁸¹ BARTUŠEK, Antonín. *Umělecké památky Třebíče*. Brno: Blok, 1969. s. 35.

²⁸² JOURA, Jiří. *Procházky starou Třebíčí podruhé*. Třebíč: Amaprint Kerndl, 2006. Historická Třebíč, s. 140–142.

²⁸³ BARTUŠEK, Antonín. *Umělecké památky Třebíče*. Brno: Blok, 1969. s. 34.

²⁸⁴ JOURA, Jiří. *Procházky starou Třebíčí podruhé*. Třebíč: Amaprint Kerndl, 2006. Historická Třebíč, s. 135.

Opati byli nuceni rozprodávat a zastavovat majetek. V průběhu husitských válek se hospodářské problémy nezlepšovaly, docházelo k dalšímu prodeji a zástavám majetku. Opat si musel půjčovat peníze na opravy budov, které byly poškozeny obléháním. V průběhu 15. století došlo k zesílení obranného systému. Zpráva z roku 1468 označuje klášter jako „hrad opata“.²⁸⁵

Definitivní tečku za historií kláštera, který se neodvratně blížil hospodářskému pádu, udělala uherská vojska Matyáše Korvína během jeho válek s Jiřím z Poděbrad, když se do klášterní pevnosti ukryl syn českého krále Viktorin. Klášterní budovy včetně samotné baziliky byly citelně poničeny.²⁸⁶ Kvůli věrnosti českému králi byl opat sesazen a klášter i s majetkem dostal do zástavy Zdeněk ze Šternberka jako náhradu za škody, které utrpěl ve válce. Velká část mnichů odešla z Třebíče, ti zbývající živořili bez opata v pobořeném klášteře.²⁸⁷ Pozoruhodná zbrojná organizace klášterních manů se rozpadla, rovněž se vytratila vzdělanost a proslulost klášterní školy. Svědectví o historickém významu kláštera podává bazilika, která jako jediná přežila do dnešních dnů. Klášter žije dodnes v názvu jedné z městských čtvrtí – Podklášteří.²⁸⁸

V roce 1490 byl třebíčský klášter českým králem zastaven Vilémovi z Pernštejna, který splatil dluhy opatů včetně úroků, které několikanásobně překročily vypůjčenou částku. Benediktini měli možnost svůj bývalý majetek vykoupit, neměli však dostatek finančních prostředků. Pernštejnové provedli nejnútnejší opravy staveb. Kvůli hrozbě zřícení museli zbořit velkou věž.²⁸⁹ Roku 1525 byli mniši za Arkleba Černoorského z Boskovic navždy vyhnáni z kláštera.²⁹⁰ V roce 1556 byla zástava klášterních budov převedena Pernštejnům do dědictví s odůvodněním, že už dlouhou dobu se v klášteře nenachází opat, ani jiná duchovní osoba. Pernštejnové krátce na to prodali třebíčské panství Osovským z Doubravice a ti začali bývalý benediktinský klášter přestavovat na renesanční zámek.²⁹¹

---

²⁸⁵ ŽAMBERSKÝ, Antonín a Jiří UHLÍŘ. *Bazilika bývalého opatství benediktinů v Třebíči*. Třebíč: Arca JiMfa, 1995, s. 14.

²⁸⁶ FIŠER, Rudolf. *Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči*. Praha: Foibos, 2009. Světové památky UNESCO, s. 34.

²⁸⁷ ŽAMBERSKÝ, Antonín a Jiří UHLÍŘ. *Bazilika bývalého opatství benediktinů v Třebíči*. Třebíč: Arca JiMfa, 1995, s. 14–15.

²⁸⁸ FIŠER, Rudolf, Emanuel RANNÝ a Libor TEPLÝ. *Třebíč: město a čas*. Třebíč: FiBox, 1996, s. 70.

²⁸⁹ ŽAMBERSKÝ, Antonín a Jiří UHLÍŘ. *Bazilika bývalého opatství benediktinů v Třebíči*. Třebíč: Arca JiMfa, 1995, s. 15.

²⁹⁰ BARTUŠEK, Antonín. *Umělecké památky Třebíče*. Brno: Blok, 1969. s. 46.

²⁹¹ ŽAMBERSKÝ, Antonín a Jiří UHLÍŘ. *Bazilika bývalého opatství benediktinů v Třebíči*. Třebíč: Arca JiMfa, 1995, s. 15.

Osovští z Doubravice zasáhli výrazně do vzhledu klášterních budov. Provedli podstatnou změnu funkce jednotlivých budov a vnitřních prostor bývalého kláštera. Došlo také ke zbudování vysunutého jihozápadního křídla zámku přistavěného ke starší hradní zdi. V jeho přízemí byla vybudována renesanční dvoulodní hala se čtyřmi žulovými sloupy a křížovou klenbou. Tehdy bylo také nadstavěno patro hlavní trojkřídlé části a zbudován severní vstupní trakt, do kterého byl nově orientován hlavní vstup přestavěného feudálního sídla. Postaveno bylo také západní křídlo této vstupní části, které mělo fasádu s renesanční obdélníkovou sgrafitovou rustikou shodnou s plochou průčelí všech ostatních zámeckých traktů. Celkový vzhled někdejšího kláštera se tedy výrazně proměnil.²⁹²

V roce 1613 se třebíčský zámek stal majetkem Valdštejnů.²⁹³ V bouřlivé době první poloviny 17. století nebyl na obnovu zámku čas. Ta byla zahájena teprve koncem 17. století Rudolfem Františkem Augustinem z Valdštejna. Během této obnovy vznikl hlavní sál (Kamenný sál) obdélného půdorysu s mramorovou podlahou. Starší patro jihozápadního vysunutého traktu bylo uvnitř sneseno. Došlo k provedení nového půdorysného rozdělení na osu čtvercových pokojů se štukovou výzdobou povalových stropů. Z druhé poloviny 17. století pochází také portál, který tvoří hlavní vchod do zámku. Úpravy zámku pokračovaly ještě během prvních dvou desetiletí 18. století. Byla provedena např. znaková a ornamentální rokoková výmalba hlavního sálu.²⁹⁴

Od poloviny 18. století nebyly na zámku provedeny žádné podstatnější přestavby, přestože byly velmi potřebné vzhledem k stále se zhoršujícímu stavu tohoto objektu. Až v letech 1869–1876 se uskutečnila rozsáhlejší úprava zejména severního vstupního traktu s vytvořením novorenesanční fasády.

Další velká renovace proběhla v letech 1957–1961. Generální obnova celého objektu sledovala jeho adaptaci pro účely Západomoravského muzea a galerie a zároveň obnovu zpusťšeného zámeckého parku a zlepšení celkového vzhledu objektu. Došlo k opravě omítek a dlažbě haly v přízemí i v patře zámku, obnově schodiště a balustrád, opravě omítek a maleb hlavního sálu, haly patra a místnosti v patře věže baziliky, kde jsou restaurovány rokokové malby znaků, nápisových kartuší a ornamentálních okenních výklenků. S celkovou obnovou zámku souvisela také restaurace dvou barokních sousoší nacházejících

---

²⁹² BARTUŠEK, Antonín. *Umělecké památky Třebíče*. Brno: Blok, 1969. s. 46–47.

²⁹³ KELLER, Karel. *Třebíč: dějiny města v datech*. V Třebíči: Prirecmont, 1997, s. 19.

²⁹⁴ BARTUŠEK, Antonín. *Umělecké památky Třebíče*. Brno: Blok, 1969. s. 71.

se před hlavním vstupem do zámku.²⁹⁵ Kromě těchto prací došlo k restauraci štukových stropů osmi místností. V těchto pokojích nyní můžeme vidět vystavené třebíčské betlémy. V pokojích vlevo od Kamenného sálu se nachází historická expozice.

V roce 1946 bylo v části zámku umístěno Městské muzeum. Veřejnost měla možnost se vůbec poprvé podívat do zámku a prohlédnout si jeho interiéry. V některých místnostech se nacházel okresní archiv utvořený roku 1945. Působil zde až do roku 1991. V roce 1953 zde bylo zřízeno Západomoravské muzeum. V zámku se nacházela také mateřská škola či studentský internát. Od roku 2003 slouží celý objekt zámku Muzeu Vysočiny.²⁹⁶ V roce 2013 proběhla poslední rekonstrukce areálu třebíčského zámku a o 5 let později byl dopsán mezi památky UNESCO a doplnil tak tři třebíčské klenoty.

4. 4 Zhodnocení a výhled do budoucna

Příběh všech třebíčských staveb na UNESCO je pevně spjat s historií města už od jeho počátku. Židovská čtvrť se hřbitovem a bazilika sv. Prokopa se zámeckým areálem představují symbiózu dvou kultur, kdy vedle sebe stojí mistrovské dílo křesťanského stavitelství a mimořádně dochované židovské osídlení. Zmíněné památky zanechávají vzpomínky na příběh vzájemného soužití a výměnu hodnot mezi dvěma odlišnými kulturami. Soubor baziliky se zámkem, židovské čtvrti a hřbitova má navíc vysokou úroveň autenticity.

Židovská čtvrť je výjimečným dokladem stavebních a kulturních tradic komunity, která žila v diaspoře uprostřed jiného kulturního a náboženského prostředí. Zachovala si mimořádně dobrou stratifikaci zahrnující období od pozdního středověku do 20. století. Často můžeme na jedné budově sledovat několik různých stavebních časových etap. Velmi dobře se podařilo zachovat stavební fond. Jednotlivé budovy si zachovaly autenticitu materiálů, staveb a jednoduchou výzdobu. Židovský hřbitov se může pyšnit zachováním velkého množství náhrobků z minulosti. Jedná se o jeden z největších a nejzachovalejších židovských hřbitovů v České republice. I přes všelijaké stavební úpravy si svůj historický ráz a autentičnost zachovala také bazilika sv. Prokopa.²⁹⁷

---

²⁹⁵ BARTUŠEK, Antonín. *Umělecké památky Třebíče*. Brno: Blok, 1969, s. 79–83.

²⁹⁶ JOURA, Jiří. *Procházky starou Třebíčí podruhé*. Třebíč: Amaprint Kerndl, 2006. Historická Třebíč, s. 144–145.

²⁹⁷ Management Plan pro město Třebíč: aktualizace 2018 [online]. Dostupné z: https://www.trebic.cz/assets/File.ashx?id_org=16973&id_dokumenty=40291, s. 7–10.

Všechno však mohlo být jinak. Židovská čtvrť a hřbitov byly ještě v 80. letech minulého století zchátralé a nic nenasvědčovalo tomu, že by se jednoho dne měly dostat na UNESCO. To, že se podařilo židovské objekty zrekonstruovat, není jen díky štěstí v podobě sametové revoluce, ale také zásluhou některých třebíčských občanů, kteří se z vlastní iniciativy na záchraně památek podíleli. V 90. letech se městu podařilo získat dostatek finančních prostředků na obnovu těchto památek. Bazilika se v současném stavu nachází především díky dvěma renovacím, o kterých již bylo psáno. Zásluhu na té druhé má však také iniciativa několika třebíčských občanů, kteří na začátku 20. století založili zmíněnou „Jednotu sv. Prokopa pro vnitřní obnovu a výzdobu basiliky“. Můžeme tedy konstatovat, že je dnes Třebíč na Seznamu UNESCO také díky spolupráci, péči, pevné vůli a chování úcty k historickým památkám mnohých třebíčských občanů v průběhu minulého století.

Každé město se musí o své památky zapsané na Seznamu pořádně starat, pokud z něj nechce být vyškrtáno. Restaurátorské práce jsou prováděny v souladu s mezinárodními normami památkové péče. Jaké jsou tedy vyhlídky třebíčských památek UNESCO v nejbližší době? V židovské čtvrti jsou už projekčně připravené rekonstrukce domů č. 7, 59, 60, 85, 86 a Zadní synagogy. V ní má dojít k odvlhčení severní stěny a připravená je i koncepce celkové obnovy interiéru včetně restaurování výmalby. V rámci židovského hřbitova bude probíhat kácení dřevin napadených kůrovcem, redukce břečťanu a dalších plazivých rostlin, které svým kořenovým systémem narušují náhrobky, a cyklická oprava náhrobků a kamenné zdi. Na období 2019–2029 jsou u baziliky sv. Prokopa připravené tyto akce: II. etapa obnovy střech – mnišský chór a presbytář, III. etapa obnovy střech nad boční severní lodí a vstupní předsíní, restaurování kamenných částí a prvků fasády baziliky, obnova fasády věže a hlavního západního průčelí a restaurování kamenných zdí v interiéru krypty. V nárazníkovém pásmu má dojít k revitalizaci zámeckého parku a podzámecké nivy.²⁹⁸

4. 5 Oslava památek UNESCO v Třebíči

Už od roku 2004 je vrcholem kulturního léta v Třebíči konání každoročních historických Slavností tří kápí, které připomínají zapsání památek na Seznam světového kulturního dědictví. Tyto slavnosti se konají vždy třetí víkend v srpnu. V průběhu tří dnů se Třebíč vždy ponoří do atmosféry středověku. V rámci slavností se návštěvníci mohou těšit na historické městečko, nacházející se na podzámecké nivě, se spoustou stánků a ukázkami

---

²⁹⁸ Management Plan pro město Třebíč: aktualizace 2018 [online]. Dostupné z: https://www.trebic.cz/assets/File.ashx?id_org=16973&id_dokumenty=40291, s. 29–30.

řemesel. K vidění jsou též historické tance, šermířské souboje a atmosféra je obohacena historickou hudbou. Sobotní odpoledne bývá navíc okořeněno středověkým rytířským turnajem.

V sobotní večer se tradičně koná zlatý hřeb slavností – noční průvod v historických kostýmech, na který se dle odhadů chodí podívat přes patnáct tisíc lidí. Tato atraktivní podívaná s bubny a pochodněmi dokonale evokuje atmosféru středověku. Průvod je zahájen vždy v devět hodin večer od baziliky sv. Prokopa. Trasa je vedena historickým průchodem dolů na Žerotínovo náměstí a dále se pokračuje do židovského města ulicí Leopolda Pokorného. Dále se průvod vydává po lávce přes řeku Jihlavu a průchodem hotelu Slavia se dostane na Karlovo náměstí, které následně obejde. Po zrekonstruovaném mostě v Podklášteří je průvod v kostýmech zakončen na podzámecké nivě, kde následně vypukne ohňostroj. Celá akce trvá zhruba hodinu.²⁹⁹

Poslední ročník Slavností tří kápí se konal v roce 2019. Jednalo se tedy o celkem 16. ročník těchto středověkých slavností. V posledních dvou letech se oslavy zápisu třebíčských památek na Seznam UNESCO z důvodu epidemiologické situace covid 19. V roce 2021 se místo toho konaly tzv. městské slavnosti, během kterých probíhaly kostýmované prohlídky Zadní synagogy, sousedního domu Seligmanna Bauera a baziliky sv. Prokopa.³⁰⁰

---

²⁹⁹ Kudy z nudy – Slavnosti tří kápí v Třebíči 2019. *Kudy z nudy – Homepage* [online]. Copyright © 2022 CzechTourism [cit. 06.04.2022]. Dostupné z: <https://www.kudyznudy.cz/akce/slavnosti-tri-kapi-2>.

³⁰⁰ Slavnosti tří kápí letos nahradí menší městské slavnosti: Tři kápě: Třebíč. civito [online]. Dostupné z: <https://civito.cz/trebic/zpravodajstvi/slavnosti-tri-kapi-letos-nahradi-mensi-mestske-slavnosti>

5 Statistika návštěvnosti památek UNESCO v Třebíči

V Třebíči se nachází celkem tři turistická informační centra (dále TIC). Jedná se o TIC Zadní synagoga, Bazilika a Národní dům. Památky UNESCO spadají pod první dvě z nich. Všechna TIC poskytují tyto služby: základní orientace ve městě a okolí, přehled kulturních a sportovních akcí, tipy na výlety po turistických cílech, bezplatný veřejný internet, přehled ubytování a stravování, bezplatné informační a propagační materiály k památkám ve městě i okolí a samozřejmě prodej suvenýrů, upomínkových předmětů a výrobků z regionu.

TIC Zadní synagoga se nachází v zadní části židovské čtvrti hned vedle Nové synagogy. Kromě výše uvedeného poskytuje tyto služby: prodej vstupenek a průvodcovské služby v Zadní synagoze, Domě Seligmanna Bauera, židovskou čtvrtí a na židovském hřbitově, prodej vstupenek a provoz Pamětní síně Antonína Kaliny a Expozice Děti Antonína Kaliny a také provoz recepce penzionu U Synagogy.

TIC Baziliku turisté najdou na nádvoří třebíčského zámku pod lípou. Kromě služeb uvedených v prvním odstavci poskytuje toto: prodej vstupenek a průvodcovské služby v bazilice sv. Prokopa či areálem bývalého benediktinského opatství, dále pak prodej vstupenek na interaktivní expozice Cesty časem a Za řemesly minulosti a také sezónní provoz Zámecké ledovny a Galerie Předzámčí.³⁰¹

Bývalý valdštejský zámek nespadá pod žádné z TIC v Třebíči. Zřizovatelem není město, ale kraj. V současnosti v něm sídlí Muzeum Vysočiny Třebíč s nově zrekonstruovanými expozicemi. Návštěvníci si mohou vybrat z těchto čtyř stálých expozic: Svět neživé přírody, Svět portálů a bran, Valdštejnové na Třebíči a Lidé. Místa. Osudy. Muzeum zároveň připravuje krátkodobé výstavy, programy pro školy a pravidelně organizuje celorepublikové setkání muzejních pracovníků. Jelikož byl třebíčský zámek dopsán na Seznam UNESCO poměrně nedávno, v roce 2018, a hned o dva roky později byla návštěvnost všech památek ovlivněna pandemií covid-19, nebudu se statistikami návštěvnosti zámku zabývat.³⁰²

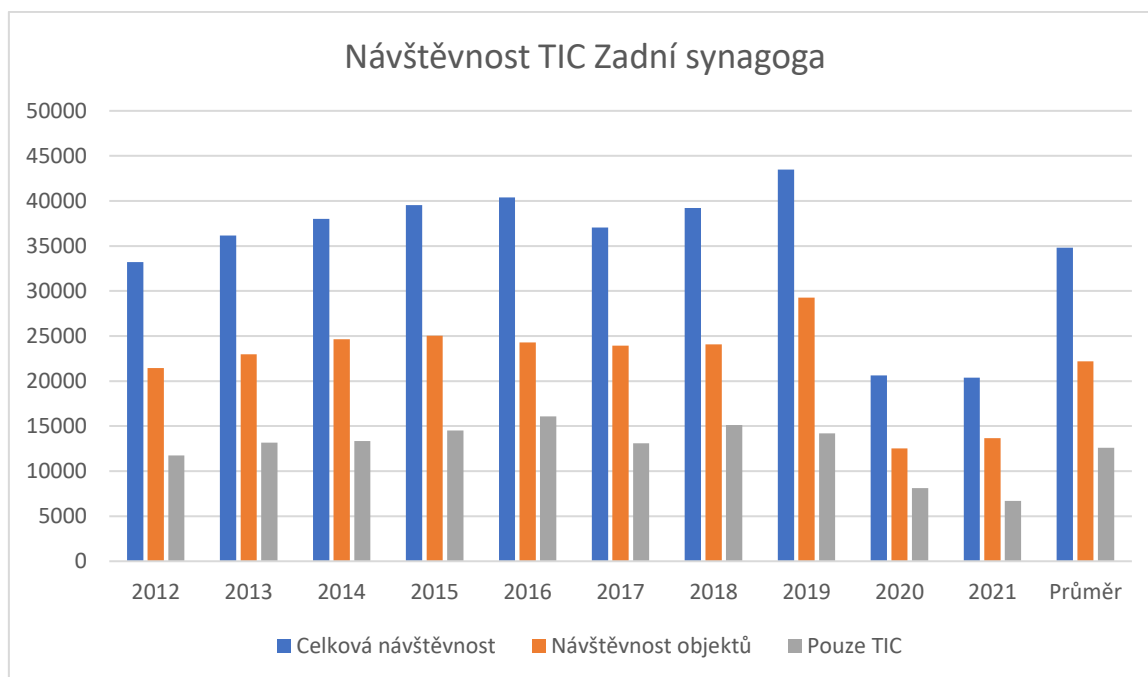
---

³⁰¹ Turistická informační centra Třebíč | Visit Třebíč. *Turistický portál města Třebíče* | Visit Třebíč [online]. Copyright © Visit Třebíč 2017 [cit. 06.04.2022]. Dostupné z: <https://www.visittrebic.eu/turisticka-informacni-centra/>.

³⁰² O zámku | zamek-trebic.cz. [online]. Dostupné z: <http://www.zamek-trebic.cz/o-zamku/>.

5. 1 Statistika návštěvnosti v židovské čtvrti z let 2012–2021

5. 1. 1 Návštěvnost TIC Zadní synagoga

Graf 1 Návštěvnost TIC Zadní synagoga v letech 2012–2021³⁰³

V tomto grafu můžeme vidět tři různé strategické údaje ohledně návštěvnosti židovské čtvrti v uplynulém desetiletí. Modře je znázorněna návštěvnost TIC Zadní synagoga v letech 2012–2021. Od roku 2003, kdy se židovská čtvrť spolu s bazilikou sv. Prokopa dostaly na Seznam UNESCO, šla návštěvnost Třebíče postupně nahoru. Tento trend můžeme pozorovat v prvních pěti letech zkoumaného období. K lehkému poklesu došlo v roce 2017, poté však ale můžeme opět pozorovat růst návštěvnosti. Naopak k dramatickému poklesu došlo v roce 2020, přičemž slabá návštěvnost pokračovala i rok poté. Příčina slabé návštěvnosti posledních dvou let je jasná. Návštěvnost památek, nejen těch trebičských, byla poznamenána pandemií covid-19, která zasáhla do téměř všech oblastí života včetně kultury. Můžeme tedy pozorovat, že různé epidemie a pandemie mají na návštěvnost památek veliký vliv.

Oranžovou barvou je vyznačeno to, kolik lidí nezůstane jen u návštěvy TIC, ale zároveň také navštíví některý z objektů. TIC Zadní synagoga zajišťuje prodej vstupenek a průvodcovské služby v Zadní synagoze, domě Seligmanna Bauera (dnes židovské muzeum), po židovské čtvrti a židovském hřbitově. Nejčastěji si lidé kupují průvodcovskou službu Zadní synagogy spojenou s prohlídkou domu Seligmanna Bauera. Prohlídka je dlouhá 45

³⁰³ Vlastní zpracování na základě dat poskytnutých TIC Zadní synagoga v Třebíči.

minut. TIC nabízí také průvodcovské služby po židovské čtvrti – Okruh I a Okruh II. Součástí Okruhu I je prohlídka synagogy a domu S. B. a dále procházka židovskou čtvrtí se zastavením u zajímavých objektů. Prohlídka trvá necelé dvě hodiny. Okruh II nabízí to samé, a navíc ještě komentovanou prohlídku židovského hřbitova. Délka prohlídky je přibližně dvě a půl hodiny.³⁰⁴ V roce 2017 byla v domě č. 43 v Subakově ulici hned vedle Zadní synagogy slavnostně otevřena Pamětní síň Antonína Kaliny. Jedná se o třebíčského rodáka, který v koncentračním táboře Buchenwald zachránil více než 900 židovských dětí. O dva roky později došlo k rozšíření expozice o část nazvanou Děti Antonína Kaliny. Turisté tedy mohou také navštívit tuto v podstatě novou stálou expozici.³⁰⁵ Návštěvnost objektů je také zvýšená díky vernisážím a různým akcím. V Zadní synagoze probíhá každoročně slavnostní vyřazení maturantů většiny třebíčských středních škol.

Šedá barva v grafu představuje počet turistů, kteří navštíví pouze TIC. Tito lidé si pak často židovskou čtvrt' i se hřbitovem procházejí sami, protože jsou volně přístupné. S tím tedy souvisí otázka, kolik lidí si projde židovskou čtvrt' a hřbitov ve skutečnosti. Taková statistika se udělat nedá, protože je velice pravděpodobně, že řada turistů si čtvrt' projde i bez návštěvy TIC.

Ze statistik, které máme k dispozici je patrné, že k nejvyšší návštěvnosti židovské čtvrti došlo v roce 2019, kdy do TIC Zadní synagoga zavítalo celkem 43 468 osob, z nichž 29 253 zavítalo i do některého z objektů. Naopak nejnižší návštěvnost, o jejíž příčině už jsem se zmínil, byla v posledních dvou letech, tedy 2020 a 2021. Zde můžeme vidět, že v rámci těchto dvou let je návštěvnost TIC v roce 2020 o trochu vyšší, ale návštěva objektů je o něco vyšší naopak v roce 2021. Ke stejnému jevu došlo i v letech 2015 a 2016. V roce 2016 se sice celková návštěvnost TIC zvýšila, ale naopak prohlídka jednotlivých objektů se oproti roku 2015 snížila. Průměrná každoroční návštěvnost TIC Zadní synagoga v posledních deseti letech je 34 800 osob. Nebýt posledních dvou let ovlivněných pandemií, byl by průměr nepochybně vyšší, průměrná návštěvnost let 2012–2019 je totiž 38 372 lidí. To samé se týká i statistiky toho, kolik lidí v průměru navštíví jednotlivé objekty. V posledním desetiletí šlo o 22 184 turistů. Průměrná návštěvnost objektů v židovské čtvrti z let 2012–2019 je však 24 453 osob. Téměř 13 000 osob každoročně navštíví pouze TIC bez návštěvy

---

³⁰⁴ TIC Zadní synagoga | mkstrebic.cz. *Městské kulturní středisko Třebíč | MKS Třebíč* [online]. Copyright © MKS Třebíč [cit. 08.04.2022]. Dostupné z: <https://www.mkstrebic.cz/informacni-centra/tic-zadni-synagoga/>.

³⁰⁵ Oficiální web věnovaný třebíčské expozici | AntonínKalina.cz. Oficiální web věnovaný třebíčské expozici | AntonínKalina.cz [online]. [cit. 08.04.2021]. Dostupné z: <https://www.antoninkalina.cz/>.

Zadní synagogy, židovského muzea a dalších objektů. Prohlídku po židovské čtvrti a hřbitově si udělají sami.

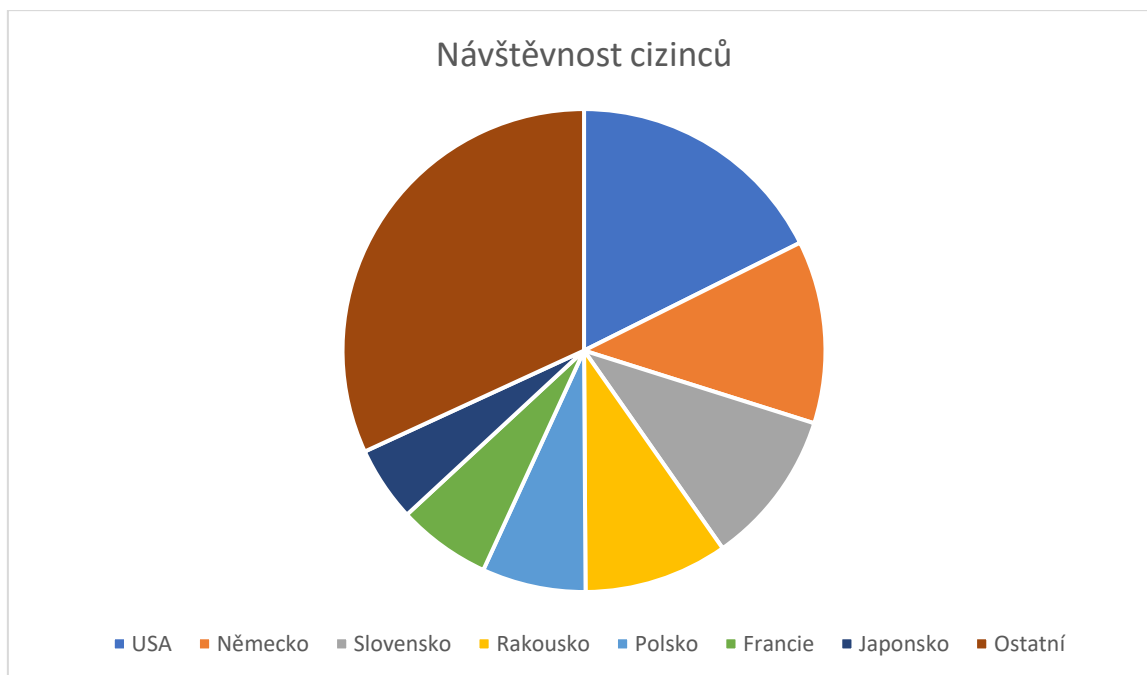
5. 1. 2 Podíl českých a zahraničních turistů

Graf 2 Návštěvnost Čechů a cizinců v TIC Synagoga v letech 2012–2021³⁰⁶

Z grafu týkajícího se návštěvnosti českých a zahraničních turistů vyplývá, že celkem 348 003 osob navštívilo TIC Zadní synagoga v posledních deseti letech. Jedná se o počet lidí, kteří prokazatelně židovskou čtvrt' včetně Zadní synagogy v posledních deseti letech viděli. Drtivá většina turistů (88 %) pocházela z České republiky. Zbýlých 12 % návštěvníků do Třebíče přijelo z různých koutů světa. Znamená to tedy, že téměř každý osmý návštěvník židovských památek v Třebíči pochází z ciziny.

³⁰⁶ Vlastní zpracování na základě dat poskytnutých TIC Zadní synagoga v Třebíči.

Graf 3 Návštěvnost různých cizích národností v TIC Synagoga v letech 2012–2021³⁰⁷

Z grafu týkajícího se pouze návštěvnosti cizinců si můžeme zodpovědět otázku, kteří cizinci v uplynulých deseti letech spatřili židovskou čtvrť nejčastěji. Nejvíce zahraničních turistů za třebíčskou židovskou čtvrtí přijelo z USA. Američtí turisté tvoří 18 % (7 629), tedy skoro jednu pětinu, všech zahraničních návštěvníků. Na dalších čtyřech místech figurují sousedé České republiky. Druhé místo patří Němcům, kteří tvoří zhruba 12 % (5 296) všech turistů. Skoro třetina zahraničních turistů židovské čtvrti pochází tedy ze Spojených států amerických a Německa.

Třetí místo v tomto žebříčku patří Slovákům, kteří tvoří něco přes 10 % (4 499) všech návštěvníků z ciziny. Turisté z Rakouska zauímají čtvrté místo. Jejich návštěvnost za posledních deset let je lehce pod 10 % (4 169) všech cizinců. Pátá příčka patří Polákům, kterých v třebíčské židovské čtvrti bylo zhruba 7 % (3 007). Na šestém místě jsou Francouzi s 6 % (2 708) a na sedmém Japonci s 5 % (2 175).

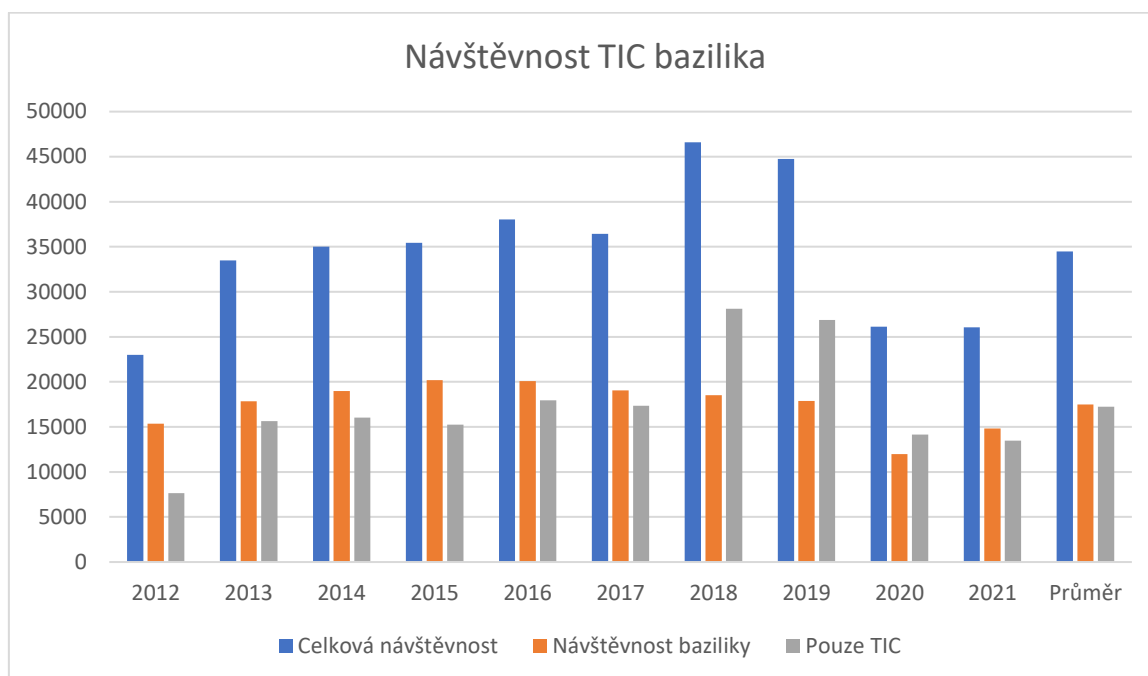
Státy zastoupené v grafu tvoří dohromady lehce přes dvě třetiny všech zahraničních návštěvníků. Ta zbylá třetina pochází z dalších zemí. Vysoké zastoupení Američanů překvapivé není, protože Židé v USA tvoří první nebo druhou největší židovskou komunitu na světě. V té souvislosti je poněkud překvapivé, že mezi nejpočetnější skupinkou zahraničních návštěvníků nejsou občané Izraele. Naopak dle očekávání jsou v první pětce žebříčku všechny státy, se kterými Česká republika sousedí, tedy Německo, Slovensko,

³⁰⁷ Vlastní zpracování na základě dat poskytnutých TIC Zadní synagoga v Třebíči.

Rakousko a Polsko. Svědčí to o tom, že lidé nepotřebují za kulturou cestovat do dalekých koutů světa.

5. 2 Statistika návštěvnosti baziliky sv. Prokopa z let 2012–2021

5. 2. 1 Návštěvnost TIC Bazilika

Graf 4 Návštěvnost TIC Bazilika v letech 2012–2021³⁰⁸

Graf je stejný jako v případě židovské čtvrti. Modrá barva opět označuje celkovou návštěvnost, oranžová návštěvnost objektu, tentokrát baziliky sv. Prokopa, a šedá návštěvnost pouze TIC Bazilika. Návštěvnost baziliky, stejně jako židovské čtvrti, v minulosti rostla už od jejího zapsání na Seznam UNESCO. Tento trend dokládají roky 2012–2016, tedy prvních pět let zkoumaného období. Z grafu je patrné, že návštěvnost postupně rostla. Oproti židovské čtvrti zde mezi některými roky vidíme velký meziroční nárůst návštěvnosti, konkrétně mezi lety 2012, 2013 a 2017, 2018. Jedná se ale pouze o celkovou návštěvnost. Opět zde vlivem epidemiologické situace došlo k poklesu návštěvnosti v posledních dvou letech.

Oproti celkové návštěvnosti můžeme naopak pozorovat, že návštěvnost baziliky, tedy prohlédnutí si vnitřních prostor s komentovaným výkladem, byla v uplynulém desetiletí víceméně konstantní. Ani pokles posledních dvou let není nijak dramatický. Z grafu vyplývá, že dokonce v některých letech převažoval počet návštěvníků, kteří navštívili pouze

³⁰⁸ Vlastní zpracování na základě dat poskytnutých TIC Bazilika v Třebíči.

TIC, oproti těm, kteří si zaplatili komentovanou prohlídku. Tento trend vidíme zejména v posledních letech, 2018–2020. V roce 2021 se ale opět miska vah přesunula k těm, kteří se podívají také dovnitř baziliky.

TIC Bazilika nabízí návštěvníkům dvě prohlídkové trasy. Tou využívanější je samozřejmě komentovaná prohlídka baziliky sv. Prokopa. Návštěvníci mají ještě možnost zaplatit si průvodcovskou službu po areálu bývalého benediktinského opatství. Trasa zahrnuje prohlídku baziliky se zaměřením na její architekturu a fungování v době kláštera, procházku po areálu bývalého opatství a seznámení s rozmístěním původních budov a částí.³⁰⁹ Když se podíváme na statistiku průměrné návštěvnosti, tak je vidět, že ze všech návštěvníků TIC Bazilika jen polovina využije průvodcovských služeb a zaplatí si komentovanou prohlídku. Polovina turistů se zřejmě spokojí s tím vidět baziliku pouze zvenčí. Zde je vidět tedy určitý rozdíl mezi návštěvou židovské čtvrti a baziliky sv. Prokopa.

Z grafu vyplývá, že nejvíce lidí v rámci posledních deseti let navštívilo TIC Bazilika v roce 2018 (46 610). V těsném závěsu je pak rok 2019 (44 759). Oba roky jsou specifické v tom, že v celku výrazně převyšuje návštěva pouze TIC nad návštěvou komentované prohlídky baziliky sv. Prokopa. Ta je oproti předchozím rokům 2014–2017 dokonce nižší. Nejvyšší návštěvnost prohlídky baziliky je zaznamenána v roce 2015 (20 184). Od té doby pak návštěvnost postupně klesala. Domnívám se, že prudký nárůst celkové návštěvnosti TIC Bazilika v letech 2018 a 2019 může souviset s dopsáním třebíčského zámku na Seznam UNESCO. Zámek se totiž nachází v blízkosti TIC Bazilika, jelikož je spolu s bazilikou součástí celého bývalého benediktinského areálu. Roky 2020 a 2021 byly ovlivněny pandemií. Můžeme sledovat výrazný pokles celkové návštěvnosti TIC, avšak o něco menší pokles návštěvy samotné baziliky.

Průměrná návštěvnost TIC Bazilika činí 34 493 osob za rok. Když to srovnáme z již analyzovanou židovskou čtvrtí (34 800), jde o dost podobné číslo. Průměrná návštěva střediska bez posledních dvou let od 2012–2019 je 36 596 osob. Ve srovnání se statistikou TIC Zadní synagoga let 2012–2019 (38372) není tedy pokles průměrnosti vlivem dvou pandemických let tak markantní. Komentovanou prohlídku baziliky navštívilo v průměru 17 473 osob za rok. Průměrná návštěvnost let 2012–2019 je 18 491 osob každoročně. Pandemie tak snížila průměr jen o zhruba 1 000 návštěvníků. Skoro stejný počet návštěvníků

---

³⁰⁹ TIC Bazilika | mkstrebic.cz. Městské kulturní středisko Třebíč | MKS Třebíč [online]. Copyright © MKS Třebíč [cit. 08.04.2022]. Dostupné z: <https://www.mkstrebic.cz/informacni-centra/tic-bazilika/>.

(17 244) v uplynulých deseti letech baziliku sice vidělo, ale komentovanou prohlídku si nezaplátilo. Tito turisté se tak ochudili o krásy vnitřních prostor baziliky sv. Prokopa.

5. 2. 2 Podíl českých a zahraničních turistů

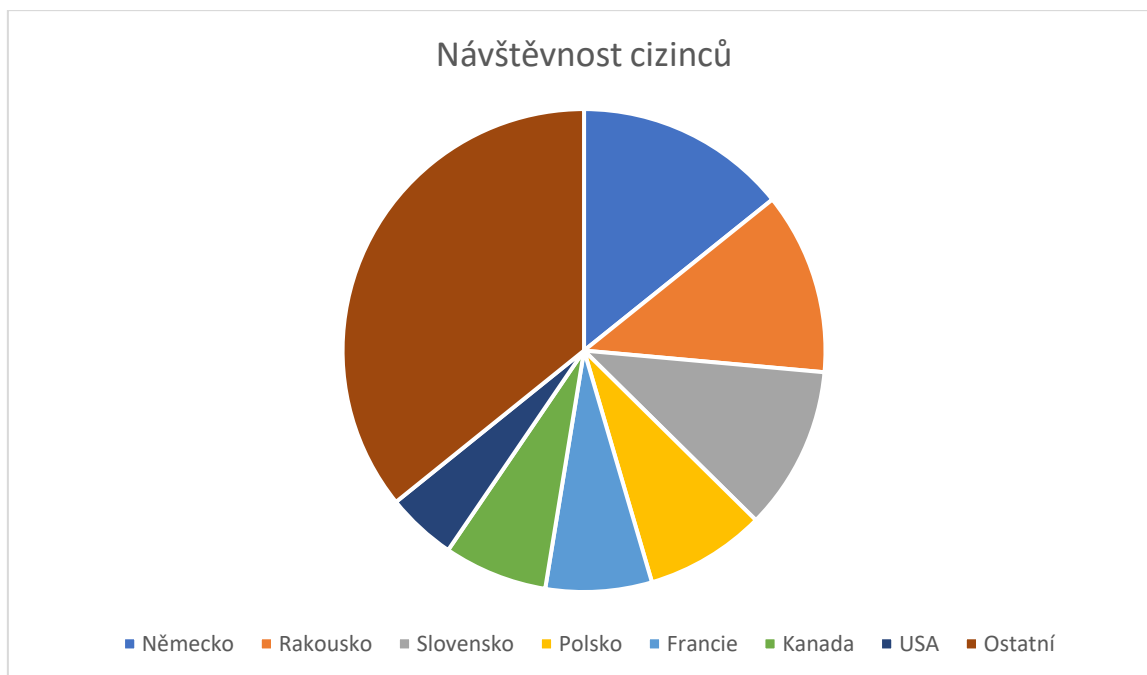

Graf 5 Návštěvnost Čechů a cizinců v TIC Bazilika v letech 2012–2013.³¹⁰

Z tohoto grafu vyplývá, že podíl zahraničních návštěvníků TIC Basilika je o něco menší než v případě TIC Zadní synagoga. Baziliku sv. Prokopa v uplynulém desetiletí prokazatelně vidělo 344 932 návštěvníků. Pouze přibližně 3 000 návštěvníků navíc zavítalo do židovské čtvrti. Je samozřejmě pravděpodobné, že velká část turistů navštívila obě TIC během jednoho pobytu.

Čeští turisté se na návštěvnosti podílejí hned z 90 %. Zatímco v židovské čtvrti to byl každý osmý turista pocházející z ciziny, v případě baziliky je cizinec každý desátý návštěvník. Ze statistiky tedy vyplývá, že u zahraničních návštěvníků židovská čtvrť větším lákadlem než bazilika sv. Prokopa. Odůvodnit to můžeme tím, že téměř v každém městě se nachází nějaká církevní stavba, kdežto takto zachovaná židovská čtvrť je skutečné unikum, proto se lze domnívat, že zahraniční turisté jezdí primárně za ní.

³¹⁰ Vlastní zpracování na základě dat poskytnutých TIC Bazilika v Třebíči.

Graf 6 Návštěvnost různých cizích národností v TIC Bazilika v letech 2012–2021³¹¹

V tomto grafu můžeme vidět, že zastoupení národností na čele je skoro úplně stejně jako v případě židovské čtvrti. Místo Japonska je zde Kanada. Největší podíl ze zahraničních návštěvníků baziliky sv. Prokopa tvoří Němci se 14 % (4 858). Druhé místo v tomto žebříčku náleží Rakušanům s 12 % (4 158). Turisté ze Slovenska jsou na třetím místě s 11 % (3 739). Čtvrté místo patří Polákům, kteří tvoří 8 % (2 751) z celkové zahraniční návštěvnosti. Na prvních čtyřech místech jsou tedy obyvatelé ze sousedních zemí České republiky. Dohromady tvoří přibližně 45 % návštěvnosti všech cizinců. Zde se tedy opět potvrzuje, že lidé většinou nepotřebují za kulturou cestovat nikam daleko. Na základě statistik návštěvnosti našich sousedů v židovské čtvrti a bazilice můžeme pozorovat, že se potvrdilo tvrzení, že cizinci jezdí primárně za židovskými památkami a většina z nich přitom také navštíví baziliku. Výše psaná čísla u našich sousedů jsou jen o trochu nižší než ta u židovské čtvrti.

Vysokou návštěvnost měli v uplynulých deseti letech také Francouzi, Američané a Kanaďané. Francie je na pátém místě a tvoří 7 % (2 427), následuje Kanada také se 7 % (2 368) a sedmé místo v tomto žebříčku zaujímá USA, jejíž obyvatelé se podíleli 5 % (1 601) z celkové zahraniční návštěvnosti. Rozdíl americké návštěvnosti židovské čtvrti a baziliky je tedy celkem markantní. Cizinci z jiných zemí tvoří dohromady zbývajících 36 % (12 207) z celkového počtu zahraniční návštěvnosti TIC Bazilika v posledních deseti letech.

³¹¹ Vlastní zpracování na základě dat poskytnutých TIC Bazilika v Třebíči.

5. 3 Srovnání návštěvnosti s ostatními památkami UNESCO na Vysočině

	2013 ³¹²	2014	2015	2016 ³¹³	2017	2018	2019 ³¹⁴	Průměr
Bazilika sv. Prokopa	17 861	18 988	20 184	20 084	19 065	18 511	17 876	18 938
Zadní synagoga	22 960	24 659	25 025	24 299	23 922	24 067	29 253	24 884
Státní zámek Telč	90 593	99 669	84 140	93 350	109 425	100 479	72 949	92 944
Poutní kostel sv. Jana Nepomuckého na ZH	23 042	23 187	31 055	36 533	32 600	30 937	33 648	30 143

Tabulka 1 Srovnání návštěvnosti památek UNESCO na Vysočině v letech 2013–2019³¹⁵

Kraj Vysočina je ohledně památek UNESCO specifický tím, že jich v něm ze všech krajů České republiky nachází nejvíce. Na prestižním Seznamu figurují hned tři místa – historické centrum Telče, poutní kostel sv. Jana Nepomuckého na Zelené hoře poblíž Žďáru nad Sázavou a bazilika sv. Prokopa se zámekem a židovskou čtvrtí s hřbitovem v Třebíči. Telč byla spolu s Prahou a Českým Krumlovem zapsaná jako první v roce 1992, poutní kostel tuto trojici následoval o dva roky později a památky Třebíče v roce 2003. Zapsání památek na Seznam UNESCO přinesl zvýšený zájem veřejnosti a následný příliv turistů jak z České republiky, tak ze zahraničí.³¹⁶

Z tabulky jasně vyplývá rozdíl mezi návštěvností zámku v Telči a zbylými památkami UNESCO na Vysočině. Čísla uvedená v tabulce představují počet turistů, kteří si zakoupili vstupenku do objektu. Kromě roku 2014 bylo v letech 2013–2019 pořadí návštěvnosti objektů takovéto: zámek v Telči, poutní kostel na Zelené hoře, Zadní synagoga

³¹² STATISTIKA KULTURY České republiky [online]. Copyright © [cit. 09.04.2022]. Dostupné z: https://www.statistikakultury.cz/wp-content/uploads/2020/09/Pamatky_navstevnost_2013.pdf, s. 26.

³¹³ STATISTIKA KULTURY České republiky [online]. Copyright © [cit. 09.04.2022]. Dostupné z: https://www.statistikakultury.cz/wp-content/uploads/2020/09/Pamatky_navstevnost_2016.pdf, s. 33–34.

³¹⁴ STATISTIKA KULTURY České republiky [online]. Copyright © [cit. 09.04.2022]. Dostupné z: https://www.statistikakultury.cz/wp-content/uploads/2020/09/Pamatky_navstevnost_2019.pdf, s. 35–36.

³¹⁵ Vlastní zpracování na základě volně dostupných stránek statistiky kultury ČR – roky 2013, 2016, 2019.

³¹⁶ Šestnáct českých divů světa – České dědictví UNESCO. Šestnáct českých divů světa – České dědictví UNESCO [online]. Copyright © České dědictví UNESCO [cit. 09.04.2022]. Dostupné z: <https://www.unesco-czech.cz/>.

a bazilika sv. Prokopa. Průměrná návštěvnost SZ Telč z let 2013–2019 byla 92 944 osob, poutní kostel na Zelené hoře navštívilo v průměru 30 183 turistů, zadní synagogu 24 884 osob a baziliku sv. Prokopa 18 938 návštěvníků. Státní zámek Telč měl nejvyšší návštěvnost v roce 2017 (109 425), poutní kostel v roce 2016 (36 533), Zadní synagoga v roce 2019 (29 253) a bazilika v roce 2015 (20 184). Nemůžeme tedy říct, ve kterém roce lákaly památky UNESCO na Vysočině turisty nejvíce.

Prvenství Telče zde není nijak překvapivé, vždyť i cestovatelský časopis National Geographic Traveler město v roce 2020 zařadil na seznam nejlepších výletů. Dokládá to, že Telč je v zahraničí hodně oblíbená. Od roku 2019 probíhá rekonstrukce zámku a zpřístupněn je pouze II. prohlídkový okruh. To bude pravděpodobně důvodem prudkého poklesu návštěvnosti v roce 2019.³¹⁷ Příčinou vysoké návštěvnosti zámku je nejspíše také to, že hrady a zámky mají obecně v České republice vysokou návštěvnost. Dokládají to statistiky návštěvnosti ostatních zámků. I barokní zámek v Jaroměřicích nad Rokytnou, které se nacházejí poblíž Třebíče, má vyšší čísla návštěvnosti než památky v Třebíči.

Můžeme se domnívat, proč je na tom ve statistice návštěvnosti poutní kostel na Zelené hoře lépe než třebíčské památky. Jeho návštěvnost vyletěla nahoru zejména v roce 2015. K tak velkému nárůstu nedošlo ani v případě baziliky, ani synagogy. Jelikož je však židovská čtvrť volně průchozí, nemůžeme znát skutečné číslo turistů, kteří si ji prošli. Známe jen počet návštěvníků Zadní synagogy. Ohledně baziliky můžeme konstatovat, že je oproti ní poutní kostel zkrátka o něco populárnější. Myslím si, že je bazilika židovskou čtvrtí lehce zastíněná, protože dle statistik jezdí turisté primárně spíše za ní. Faktem ale je, že třebíčské památky i poutní kostel patří k těm vůbec nejméně navštěvovaným na českém Seznamu UNESCO. Můžeme se tedy ptát, jestli těch významných kulturních památek není na Vysočině příliš a Třebíč se Žďárem nejsou ve stínu Telče. Když nebudeme počítat Prahu, tak na vrcholu jsou tyto objekty: Státní zámek Lednice (389 620), Státní hrad a zámek Český Krumlov (386 290) a chrám sv. Barbory v Kutné Hoře (347 523). Jedná se o čísla z roku 2019. Jsou to dokonce vyšší čísla, než měly bazilika a židovská čtvrť za posledních deset let.³¹⁸

---

³¹⁷ Nejkrásnější české město Telč. Proč jej National Geographic zařadil na seznam nejlepších výletů? - JenProCestovatele. *Cestovatelský portál – JenProCestovatele* [online]. Copyright © 2010 [cit. 09.04.2022]. Dostupné z: <https://www.jenprocestovatele.cz/nejkrasnejsi-ceske-mesto-telc-proc-jej-national-geographic-zaradil-na-seznam-nejlepsich-vyletu/>.

³¹⁸ STATISTIKA KULTURY České republiky [online]. Copyright © [cit. 09.04.2022]. Dostupné z: https://www.statistikakultury.cz/wp-content/uploads/2020/09/Pamatky_navstevnost_2019.pdf.

6 Židovská čtvrť se hřbitovem v didaktické aplikaci

Židovská čtvrť se dá didakticky aplikovat jistě mnoha způsoby, ať už pro ZŠ nebo SŠ. Vytvořené materiály jsou určeny pro žáky škol na Třebíčsku, protože jsou zaměřené především na historii města Třebíč. Regionální dějiny by měly mít ve výuce dějepisu vyhrazený svůj patřičný prostor, na ZŠ především pro utváření vztahu k místu bydliště a formování historického vědomí na základě zkušenostního pole žáků, na SŠ navíc také pro položení základů odborné a badatelské činnosti. Učitelé mohou využít regionální problematiku jako tematický zdroj pro projektové vyučování.³¹⁹ S tímto já plně souhlasím, a proto se v této kapitole budu podrobně věnovat didaktické aplikaci židovské čtvrti prostřednictvím projektového vyučování, jehož součástí bude navíc také exkurze.

Projektová výuka podporuje u žáků kreativitu a samostatnost. Podle některých pedagogů je dovednost realizovat projekt nejvyšší kvalitou, kterou lze edukací dosáhnout. K projektové výuce řadíme tyto znaky: žáci přebírají odpovědnost za splnění úkolů projektu, dochází zde k výrazným mezipředmětovým vztahům, zaměření projektu je spjaté s realitou a produkty žákovské práce v jednotlivých skupinách budou odlišné.³²⁰

V případě ZŠ i SŠ se bude jednat o skupinový projekt, jehož součástí bude společná celotřídní exkurze. Zatímco v případě ZŠ půjde o výtvarně zaměřené vytvoření informační tabule, žáci SŠ vytvoří tištěného dvojjazyčného průvodce po židovské čtvrti. Žáci získají přehled o židovské kultuře, přičemž demonstrativní ukázkou jim bude trebičská židovská čtvrť zapsaná na Seznamu UNESCO. Zároveň získají povědomí o tom, jaký příběh se v části jejich bydliště či místa studia odehrával. Myslím si, že regionální dějiny mohou sloužit jako motivace k zabývání se historií. Tím, že uvidí židovskou čtvrť vlastníma očima prostřednictvím exkurze, budou více vtaženi do historického příběhu trebičských Židů.

Žáci budou ve skupině prohlubovat své znalosti, spolupracovat, hledat způsoby k dosažení společného cíle, dělit si role a učit se především odpovědnosti za svou práci ve skupině.³²¹

---

³¹⁹ LABISCHOVÁ, Denisa a Blažena GRACOVÁ. *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*. V Ostravě: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2008. Scripta Facultatis philosophicae Universitatis Ostraviensis, s. 171.

³²⁰ ČAPEK, Robert. *Moderní didaktika: lexikon výukových a hodnoticích metod*. Praha: Grada, 2015. Pedagogika (Grada), s. 376–377.

³²¹ MUŠKOVÁ, Eva. *Metodika výuky regionálních dějin na příkladu Plzeňského kraje*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2016, s. 44.

6. 1 Didaktická aplikace pro ZŠ

6. 1. 1 Metodika

Název projektu:

Tvorba naučné stezky Po stopách významných objektů v židovské čtvrti

Cílová skupina:

II. stupeň ZŠ - 7. ročník, sekunda víceletého gymnázia

Edukační cíl:

1.) Žáci ve skupinové práci s pomocí odborné publikace, internetových zdrojů a vlastních fotografií vytvoří informační tabuli pro jeden z židovských objektů v Třebíči.

2.) Žák na příkladu třebíčské židovské čtvrti objasní specifika židovské kultury

Klíčové kompetence:³²²

1.) Kompetence k učení:

Žák vyhledává a třídí nové informace a na základě jejich pochopení, propojení a systematizace je efektivně využívá v procesu učení a tvůrčí činnosti.

2.) Kompetence komunikativní:

Žák formuluje své myšlenky a názory, naslouchá promluvám druhých lidí a vhodně využívá informační a komunikační prostředky.

3.) Kompetence sociální a personální:

Žák aktivně spolupracuje ve skupině, přispívá k diskusi, respektuje různorodost názorů, podílí se na utváření příjemné atmosféry v týmu a při jednání s druhými lidmi přispívá k upevnování dobrých mezilidských vztahů.

4.) Kompetence občanské:

Žák respektuje, oceňuje a chrání památku světového kulturního dědictví nacházející se poblíž jeho bydliště a hodnotí její historický význam.

---

³²² Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (RVP ZV) – edu.cz. edu.cz – *Jednotný metodický portál MŠMT* [online]. Copyright © 2020 [cit. 11.04.2022]. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcovy-vzdelavacici-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv/>, s. 10–13.

Mezipředmětové vztahy:

Občanská výchova je naplňována problematikou náboženství.

Výtvarná výchova je naplňována vytvářením informační tabule.

Český jazyk je naplňován tvorbou informační tabule po jazykové a stylistické stránce.

Časová náročnost projektu:

Celkem 7 vyučovacích hodin + domácí příprava

1. hodina – motivace, představení projektu, jak se bude projekt realizovat, rozdělení do skupin, rozdělení témat

Domácí příprava – skupinový referát na exkurzi

2. – 4. hodina – exkurze židovskou čtvrtí

Domácí příprava – výběr fotografií

5. – 6. hodina – zpracování tématu s výtvarným doprovodem

7. hodina – reflexe

Doporučená forma:

Skupinová práce ve čtveřicích (některé skupiny mohou být po trojicích), výuka v terénu i ve škole.

Didaktické prostředky:

Pracovní list, papír A3, mobilní telefon, internet, odborná publikace, pastelky, fixy, vlastní fotografie, lepidlo, nůžky

Příručka pro učitele:

Představení projektu

Celý projekt včetně exkurze je naplánován na červen. V sedmém ročníku se žáci učí o středověku a raném novověku. Znamená to tedy, že žáci už na konci ročníku budou mít nějaké znalosti ohledně křesťanského náboženství a životních podmínkách tehdejší společnosti. Nové poznatky o židovské kultuře už tedy mohou srovnávat s tou křesťanskou. Červen je ideální ještě ze dvou dalších důvodů. Tím prvním je samozřejmě předpoklad

krásného teplého počasí. Ideální je však také to, že už se blíží konec školního roku a žáci takovou projektovou výuku spojenou s výukou v terénu jistě ocení.

Součástí první hodiny projektu musí být samozřejmě motivace. Učitel by mohl projekt zahájit např. těmito slovy:

„Dnes ráno mi přišel nečekaný e-mail, který psal sám Rabi Löw. Vyjádřil svůj zájem navštívit proslulou židovskou čtvrť, která je na samotném Světovém dědictví UNESCO. Přestože je Žid, tak o ní vůbec nic neví. Navíc má strach, že by se v ní ztratil. Nechce žádného školeného průvodce, který mu bude během procházky všechno říkat, chce jít sám, kochat se a vzdělávat se. Požádal mě proto, abych se skupinou šikovných lidí v naší židovské čtvrti vytvořil jednoduchou naučnou stezku s informačními tabulemi. A já si pro tuto žádost vybral vás.³²³

S žáky si následně vyjasníme pojmy jako Rabi Löw, golem a pravděpodobně také co znamená, že židovská čtvrť je na Seznamu světového kulturního dědictví UNESCO. To učiníme formou brainstormingu, případně si žáci uvedená jména sami vyhledají. Prostřednictvím myšlenkové mapy si můžeme udělat přehled o tom, co o problematice židovství už žáci vědí. Sdělíme jim také, že naučnou stezku poté nemusí využívat pouze Rabi Löw, ale také dalších přibližně 34 800 turistů, kteří se do židovské čtvrti ročně podívají. Naučnou stezku si mohou samozřejmě projít i příbuzní, kteří budou na své děti jistě pyšné. Žákům sdělíme, že se projekt bude odehrávat v 6–7 vyučovacích hodinách ve škole i přímo v terénu. Projekt budou žáci vypracovávat také částečně doma. Cílem projektu je vytvořit přehlednou jednoduchou naučnou stezku židovskou čtvrtí s informačními tabulemi. Prostřednictvím myšlenkové mapy si s žáky ujasníme, co by takový turistický informační panel měl obsahovat: číslo zastavení, pojmenování, informační text, mapka, fotografie, případně vlastní ilustrace. Žáci se sami rozdělí do skupin po čtveřicích a následně si každá z nich vylosuje téma, které bude zpracovávat. Jejich prvním úkolem bude vypracování referátu na exkurzi o objektu, který si vylosovali. Podmínkou je, že musí využít minimálně tři zdroje, z toho alespoň jednu odbornou publikaci.

Na dvouhodinové exkurzi přednese každá čtveřice před objektem, který si vylosovali a pak vypracovali, svůj referát. Podmínkou je, že bude maximálně 5 minut dlouhý a musí se vyjádřit všichni členové skupiny. Každý referát okomentuji a případně doplním svým

---

³²³ MUŠKOVÁ, Eva. *Metodika výuky regionálních dějin na příkladu Plzeňského kraje*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2016, s. 45.

komentářem. S žáky si vždy společně řekneme, které informace jsou důležité a které doplňující. Důležité informace pak žáci přenesou na informační tabuli pro turisty. Tyto informace určitě mohou být doplněné nějakou zajímavostí. Během exkurze budou žáci také průběžně vypracovávat pracovní list. Exkurze včetně referátů proběhne přibližně ve dvou vyučovacích hodinách, v té třetí si žáci dokončí pracovní listy, které si následně okamžitě vyhodnotíme.

Doma budou mít žáci za úkol vybrat si vhodné fotografie, které pak ve škole nalepí, případně překreslí, na papír A3. Během dalších dvou hodin ve škole budou žáci tvořit informační tabule. Bylo by samozřejmě vhodné si domluvit dvouhodinový nebo ještě lépe tříhodinový blok, ideálně s učitelem výtvarné výchovy. Na konci bloku pak žáci své výtvary svým spolužákům představí a proběhne závěrečná reflexe. V případě, že by blok byl pouze dvouhodinový, by reflexe proběhla na další hodině dějepisu.

Představení pracovního listu

Přípravený pracovní list s názvem Po stopách třebíčských Židů obsahuje celkem osm úkolů. Ty však nemusí být plněné nutně chronologicky. Hned v prvním z nich mají žáci za úkol pomocí myšlenkové mapy napsat objekty, kterým se spolu v průběhu exkurze budeme věnovat. Myšlenková mapa je znázorněna židovským symbolem, Davidovou hvězdou, se kterým se v průběhu exkurze několikrát žáci setkají.

Druhým úkolem v pracovním listu je, aby si žáci s pomocí mobilních telefonů symbol sami vyhledali, pojmenovali ho a blíže jej charakterizovali. Zároveň s tím vyhledají, na vlajce kterého státu se Davidova hvězda nachází. Mým cílem je, aby žáci měli povědomí o souvislosti mezi židovskou komunitou a státem Izrael.

Třetím úkolem v pracovním listu je doplnění správných pojmů do tabulky. Až bude kompletně vyplněná, žáci před sebou uvidí názvy třech největších světových náboženství, jejich svatostáneků a knih. Mým cílem je, aby si žáci jednotlivé židovské pojmy, se kterými se na exkurzi setkají, dali do souvislostí.

Ve čtvrtém úkolu budou žáci pracovat s pojmem Šamajim. Žáci tak získají povědomí o jedné kulturní akci, která se v Třebíči koná.

Pátým úkolem je fixace základních pojmů, které určitě během exkurze zazní. Pomoci jim k tomu mohou jednotlivé ilustrace.

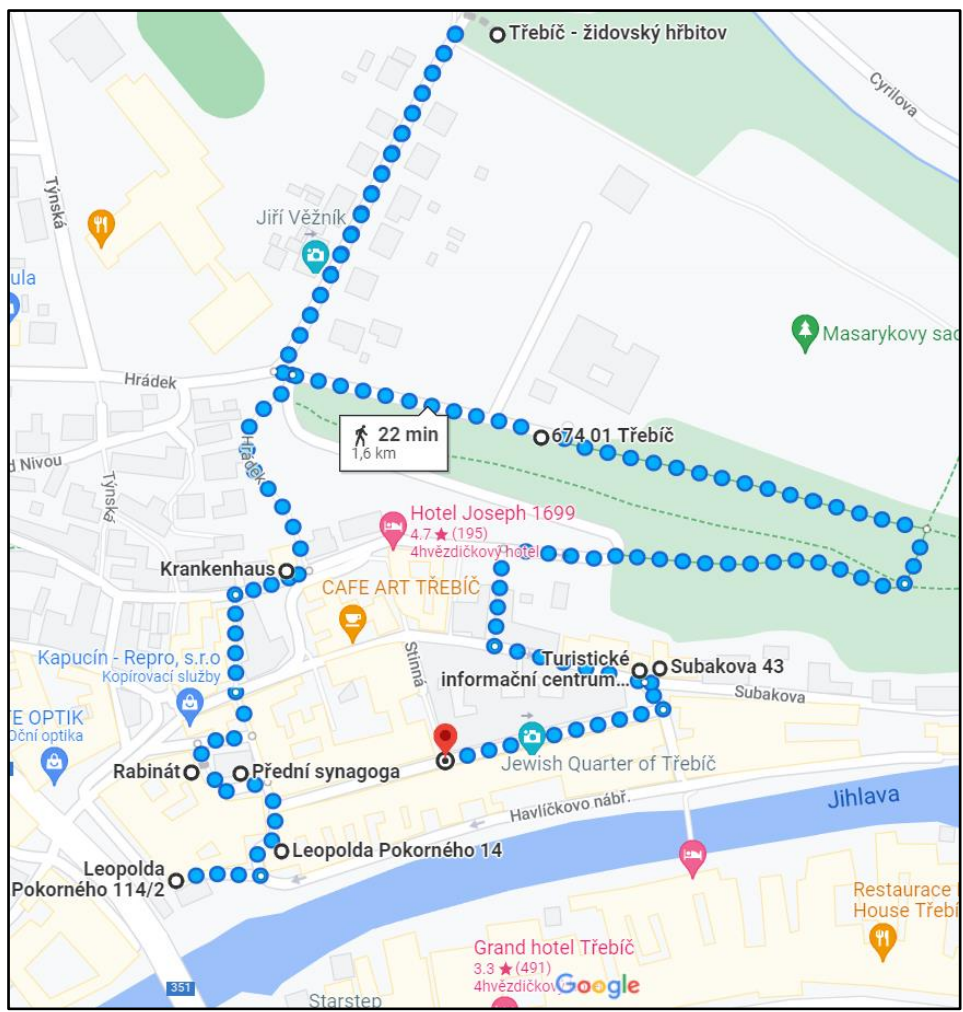
V šestém úkolu budou žáci kreslit kamenný náhrobek na židovském hřbitově. Doplňujícím úkolem bude doplnění správných stručných odpovědí na vynechaná místa v textu. Žáci se budou muset zorientovat v tom, kde se nachází starší a kde mladší část hřbitova. Díky kresbě budou prostředí více vnímat a návštěvu židovského hřbitova tak lépe prožijí. Pomůže tomu i vedlejší text, ve kterém budou žáci navíc fixovat ty nejzajímavější informace.

Na základě řešení posledních dvou úkolů, dvou zajímavých informací o židovství a dvou o Třebíči, získám reflexi o tom, jak moc byla exkurze pro žáky přínosná a které informace jim přijdou nejzajímavější.

Trasa exkurze a tvořené naučné stezky

Exkurze bude zahájena u domu č. 114, který stojí při vstupu do židovského městečka. Zde zazní první referát o počátcích židovské obce v Třebíči a její stručné historii. Dále se posuneme na začátek ulice Leopolda Pokorného, kde se nachází bývalá židovská radnice, před kterou zazní druhý referát. Následně budeme pokračovat rovně, až dojdeme na Tiché náměstí, kde se nachází Přední synagoga a hned vedle Rabínský dům. Zde proběhnou referáty číslo tři a čtyři. Obejdeme Přední synagogu z druhé strany, dáme se doleva, přejdeme Blahoslavovu ulici a vydáme se úzkou uličkou Na Kopečku nahoru, až se ocitneme na Pomezí ulici, následně odbočíme doprava a zastavíme se před Krankenhausem, bývalou židovskou nemocnicí. Zde zazní pátý referát. Následně se vydáme nahoru po schodech a vyjdeme u Základní školy Týnská, dále budeme pokračovat rovně a dorazíme k židovskému hřbitovu, před kterým proběhne šestý referát. Žáci zde dostanou patnáctiminutový rozchod k tomu, aby si hřbitov prošli, nafotili a splnili úkol v pracovním listě. Poté se vydáme zpátky, ale nepůjdeme znovu po schodech, tentokrát odbočíme doleva a projdeme si návrší Hrádku, ze kterého je krásný výhled nejen na židovskou čtvrť, ale také na celé město Třebíč. Postupně budeme sestupovat dolů zpátky do židovské čtvrti. Chvilí půjdeme po ulici Skalní a záhy se dáme doleva přes úzkou uličku zvanou Opuštěná. Následně přijdeme na Blahoslavovu ulici, vydáme se po ní doleva a dojdeme k Zadní synagoze, před kterou zazní předposlední referát. V podstatě hned vedle se nachází galerie L. Nováka, původně židovská škola. Právě zde bude odprezentován poslední referát. Následně odbočíme do ulice Leopolda Pokorného, celou si ji projdeme a budeme přitom obdivovat starobylost židovských domů v doprovodu s mým komentářem. Procházet budeme také kolem velice úzké Stinné ulice, kterou bychom se dostali znovu na Blahoslavovu ulici. Žáci se budou moci uličkou projít tam i zpět. Exkurze

je zakončena v místě, kde začala. Zde žáci dokončí své pracovní listy a po jejich kontrole a odevzdání bude exkurze ukončena. Společně se pak vrátíme zpět do školy.

6. 1. 2 Úkoly pro žáky

Informační tabule – témata:

1.) Úvodní tabule + historie židovské obce

Žáci představí celou trasu, stručně turisty seznámí s historií židovské obce a popíše vzhled ghetta.

2.) Židovská radnice

Žáci představí organizaci židovské obce, představí historii domu a popíše, co všechno se v domě nacházelo. Vysvětlí pojmy mikve a kupecké krámy.

3.) Přední synagoga

Žáci vysvětlí, co je to synagoga a k čemu sloužila a stručně popíše historii Přední synagogy.

4.) Rabínský dům

Žáci představí duchovní život židovského obyvatelstva, vysvětlí, kdo to byl rabín, zmíní náboženské svátky a popíše historii domu.

5.) *Krankenhaus*

Žáci popíše, k čemu všemu sloužil židovský špitál, představí historii židovského špitálnictví v Třebíči, budovy a lékaře jménem Šimon Schuschny.

6.) Židovský hřbitov

Žáci popíše způsob pohřbívání židovského obyvatelstva, povypráví stručně o historii třebíčského židovského hřbitova a jeho rozčlenění.

7.) Zadní synagoga a dům Seligmanna Bauera

Žáci stručně povypráví o historii třebíčské Zadní synagogy, popíše architekturu a uspořádání budovy a zmíní se o domu Seligmanna Bauera, dnešního muzea, který se nachází hned vedle synagogy.

8.) Židovská škola

Žáci povypráví o židovském školství a jeho významu pro židovskou kulturu, stručně popíše dějiny židovského školství v Třebíči a uspořádání budovy.

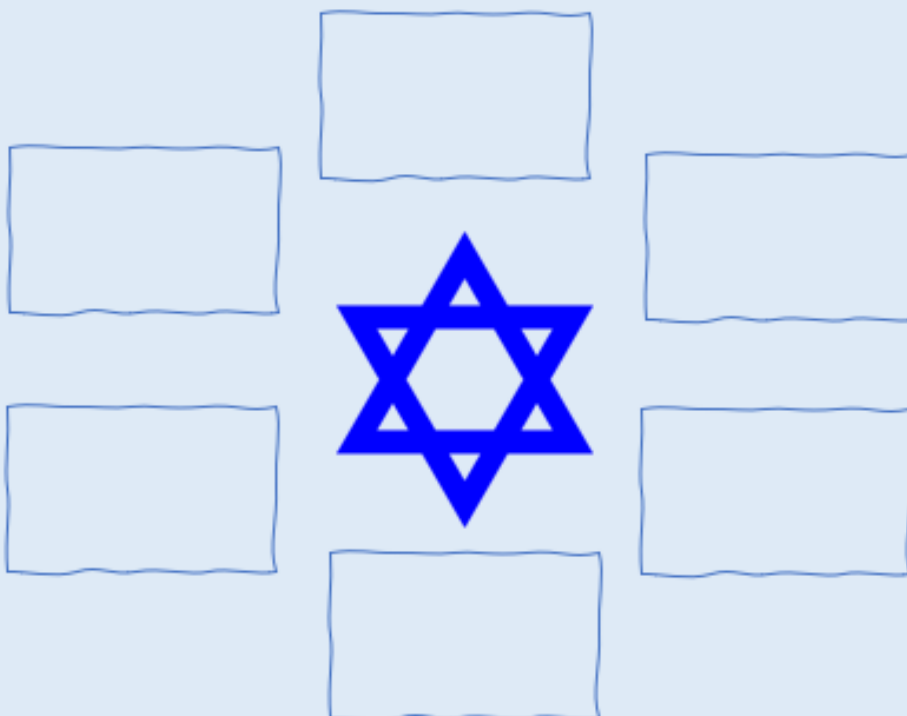
Pracovní list:

PO STOPÁCH TŘEBÍČSKÝCH ŽIDŮ

JMÉNO A PŘÍJMENÍ: _____

TŘÍDA: _____

ÚKOL Č. 1 SE KTERÝMI ŽIDOVSKÝMI OBJEKTY JSME SE V PRŮBĚHU EXKURZE SETKALI?

ÚKOL Č. 2 V PRŮBĚHU EXKURZE JSME SE ČASTO SETKÁVALI SE SYMBOLEM Z PRVNÍHO ÚKOLU. VYHLEDEJ HO NA INTERNETU, POJMENUJ HO A BLÍŽE JEJ CHARAKTERIZUJ. NA VLAJCE KTERÉHO SOUČASNÉHO STÁTU SE NACHÁZÍ?

SYMBOL

STÁT

ÚKOL Č. 3 DOPLŇ DO PRÁZDNÝCH MÍST SPRÁVNOU INFORMACI

KŘESŤANSTVÍ

SYNAGOGA

KORÁN

ÚKOL Č. 4 CO MÁ SLOVO ŠAMAJIM SPOLEČNÉHO S TŘEBÍČÍ? JAK BYS SLOVO PŘELOŽIL DO ČEŠTINY?

ÚKOL Č. 5 VYSVĚTLI NÍŽE UVEDENÉ POJMY

JARMULKA

GHETTO

RABÍN

MIKVE

ÚKOL Č. 6 DO UŽŠÍHO RÁMEČKU PŘEKRESLI JEDEN Z KAMENNÝCH NÁHROBKŮ ZE STARŠÍ ČÁSTI HŘBITOVA. DO ŠIRŠÍHO RÁMEČKU NA VYNECHANÁ MÍSTA DOPLŇ SPRÁVNOU ODPOVĚĎ.

Dle židovské tradice směřují všechny hroby k _____. Pomníky ze starší části hřbitova jsou opatřeny nápisy _____ jazyka. Kvůli nedostatku místa na židovských hřbitovech se rakve ukládaly _____. Místo květin a svíček dávají Židé na hroby _____.

ÚKOL Č. 7 NAPIŠ ALESPŮŇ DVĚ INFORMACI O ŽIDOVSKÉ PROBLEMATICE, KTERÉ TI Z REFERÁTŮ PŘIŠLY NEJZAJÍMAVĚJŠÍ.

ÚKOL Č. 8 NAPIŠ ALESPŮŇ DVĚ INFORMACI O TŘEBÍČI, KTERÉ TI Z REFERÁTŮ PŘIŠLY NEJZAJÍMAVĚJŠÍ.

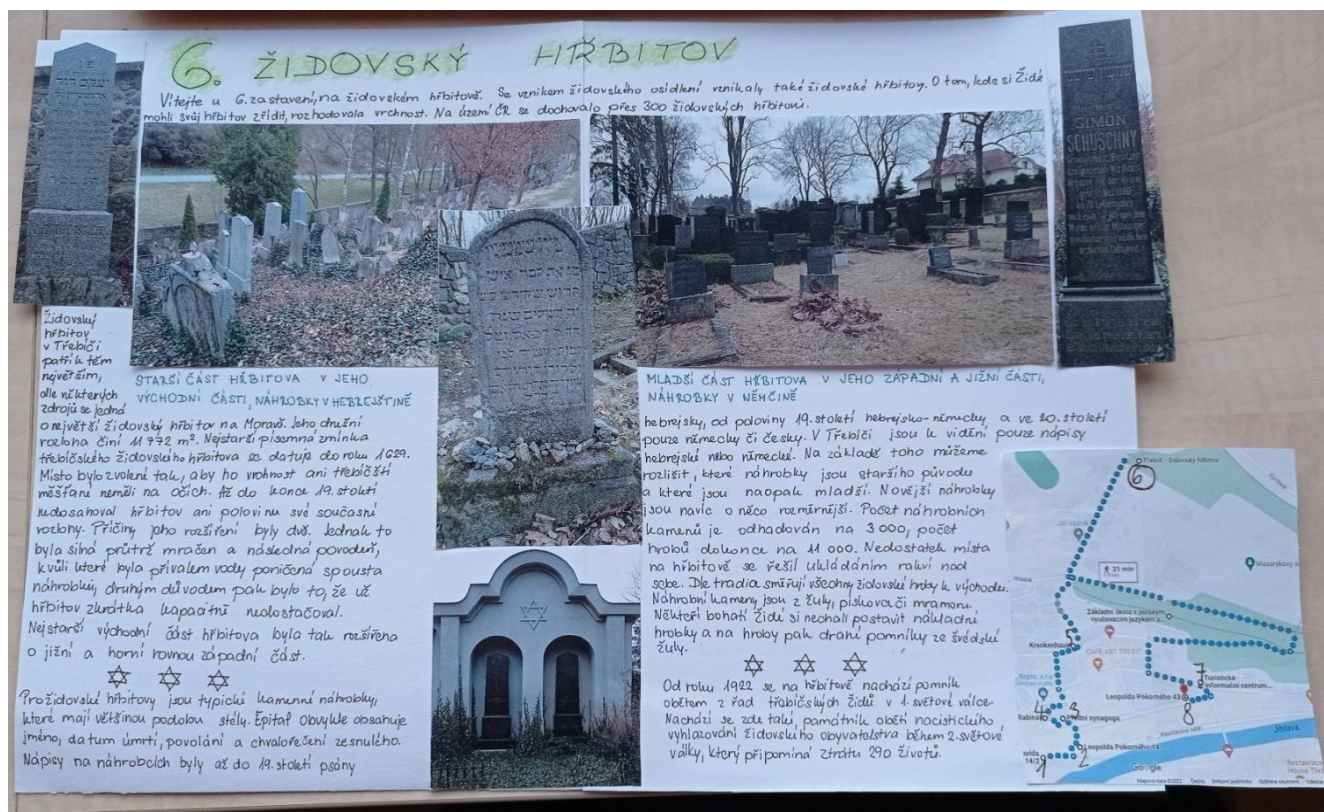

Ukázka vytvořené informační tabule:

6. 1. 3 Vyhodnocení

Celý projekt bude hodnocen průběžně. První reflexe proběhne už na exkurzi při přednesení referátu. Půjde o formativní hodnocení, přičemž budu hodnotit obsah a přednes. Hodnotit budou také ostatní žáci a v neposlední řadě sami sebe ohodnotí také referující. Se všemi žáky pak vždy shrneme ty nejdůležitější poznatky. Sami referující žáci už ale budou mít za úkol na konci referátu říct, které informace oni sami považují za ty nejdůležitější a které jako okrajové. Referující rovněž řeknou, ze kterých zdrojů čerpali.

Na konci exkurze si projdeme jednotlivé odpovědi žáků v pracovních listech. Aby se žáci nespolehali pouze na internet, můžeme je namotivovat tím, že prvních pět nejrychlejších žáků dostane malou jedničku. Při kontrole mě budou zajímat především závěrečné dvě otázky, kde budou mít žáci za úkol napsat, co nového se dozvěděli o židovské problematice a co nového o Třebíči. Bude to především zpětná vazba pro mě, kdy zjistím, jak moc byla pro žáky exkurze přínosná. Všichni mi poté své vyplněné pracovní listy odevzdají. Vyhodnocování pracovních listů bude probíhat v závěrečné třetí hodině exkurze, která bude v jejím samotném závěru zhodnocena učitelem i žáky.

Závěrečná reflexe projektového vyučování proběhne v poslední hodině tříhodinového bloku ve škole. První fáze proběhne v kruhu po jednotlivých skupinách, kde žáci sdělí své pocity týkající se vlastní práce a spolupráce ve skupině. Žáci se ve skupině ohodnotí navzájem. V další fázi žáci představí vytvořené informační tabule. Celou práci i prezentaci ohodnotí nejprve žáci a následně já jako vyučující. Nejprve se bude chválit. Žáci řeknou, co se jejich spolužákům povedlo, co je překvapilo atd. Až poté budou prezentujícím sdělovány jednotlivé připomínky. S žáky se při hodnocení nebudeme zaměřovat pouze na estetiku, ale především na výsledné uchopení jednotlivých zdrojů, protože o třídění informací jde v tomto projektu především.

Jelikož jsou děti velmi soutěživé, může v samotném závěru proběhnout tajné hlasování o tom, která informační tabule je nejlepší. Můžeme vytvořit tabulku se třemi kritérii, do které budou žáci zapisovat hodnocení od 1–10. Těmi kritérii budou: obsahové uchopení, estetika a prezentace. Každý žák vítězné skupiny by mohl dostat např. nějakou knihu týkající se třebíčské židovské čtvrti. Týmy na druhém a třetím místě mohou dostat nějakou drobnost. Všichni žáci ale dostanou z projektu známku, která bude započítána do celkové klasifikace. Jsem přesvědčen, že zde může uspět kterýkoliv žák, pokud bude sám chtít. Jsou zde samozřejmě rizika, že se bude hlasovat podle oblíbenosti. Nezbytným předpokladem tedy je, aby učitel dobře znal podmínky, které v dané třídě panují. Zde je třeba spolupracovat s ostatními kolegy, zejména pak s třídním učitelem. Je na uvážení každého učitele, zda takové hlasování o nejlepší projektovou práci žákům umožní. Pakliže bychom chtěli soutěž využít jako motivaci k projektu a nebudeme si jistí podmínkami ve třídě, můžeme se domluvit třeba se třemi kolegy, kteří budou tvořit nezávislou porotu. Mohli bychom mít tedy oficiální vítězný tým určený porotou a také vítězný tým určený žáky, který by mohl jako vítěznou cenu dostat např. roční poukázku do knihovny.

Přeju si, aby bylo možné se s turistickým informačním centrem domluvit, že by alespoň přes léto informační tabule žáků v židovské čtvrti visely a mohly je vidět davy turistů. Je taky možné domluvit, aby byly součástí některé výstavy. Dále mohou být informační tabule vystaveny ve škole na chodbě nebo na nástěnce v kmenové třídě žáků.³²⁴

---

³²⁴ MUŠKOVÁ, Eva. *Metodika výuky regionálních dějin na příkladu Plzeňského kraje*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2016, s. 46.

6. 2 Didaktická aplikace pro SŠ

6. 2. 1 Metodika

Název projektu:

Tvorba tištěného a digitalizovaného dvojjazyčného turistického průvodce po židovské čtvrti v Třebíči se zaměřením na nejvýznamnější objekty

Cílová skupina:

SŠ – 1. nebo 2. ročník, kvinta nebo sexta víceletého gymnázia

Edukační cíl:

- 1.) Žáci ve skupinové práci s pomocí odborné publikace, internetových zdrojů a vlastních fotografií a překladového slovníku vytvoří dvojjazyčného turistického průvodce po třebíčské židovské čtvrti.
- 2.) Žák na příkladu třebíčské židovské čtvrti srovnává židovskou kulturu s kulturami dalšími, zejména křesťanskou.

Klíčové kompetence:³²⁵

1.) Kompetence k učení:

Žák kriticky přistupuje ke zdrojům informací, které pak tvořivě zpracovává.

2.) Kompetence komunikativní:

Žák vhodným způsobem prezentuje svou práci ve skupině i před třídou, správně interpretuje přijímaná sdělení a věcně argumentuje.

3.) Kompetence sociální a personální:

Žák aktivně spolupracuje při dosahování společných cílů, přispívá k vytváření a udržování hodnotných mezilidských vztahů založených na vzájemné úctě, toleranci a empatii.

4.) Kompetence občanské:

Žák respektuje odlišnost hodnot, názorů a postojů ostatních lidí, rozšiřuje své poznání a chápání kulturních a duchovních hodnot.

---

³²⁵ Rámcové vzdělávací programy pro gymnázia (RVP G*) – edu.cz. edu.cz – Jednotný metodický portál MŠMT [online]. Copyright © 2020 [cit. 17.04.2022]. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcove-vzdelavaci-programy-pro-gymnazia-rvp-g/>, s. 7–10.

Mezipředmětové vztahy:

Občanská výchova je naplňována problematikou náboženství.

Český jazyk je naplňován tvorbou turistického průvodce po jazykové a stylistické stránce.

Cizí jazyk je naplňován překladem textu z jazyka českého do cizojazyčného.

Informatika je naplňována prací s programem MS Word, grafickým zpracováním, úpravou fotografií a citováním zdrojů.

Časová náročnost projektu:

Celkem 7 (8) vyučovacích hodin + domácí příprava

1. hodina – motivace, představení projektu, jak se bude projekt realizovat, rozdělení do skupin, rozdělení témat, ukázka citování

Domácí příprava – skupinový referát na exkurzi

2. – 5. hodina – exkurze židovskou čtvrtí a židovským hřbitovem

6. – 7. hodina – vytvoření průvodce

8. hodina – reflexe

Domácí příprava – závěrečné úpravy

Doporučená forma:

Skupinová práce ve trojicích (předpoklad 30 žáků), výuka v terénu i ve škole.

Didaktické prostředky:

Pracovní list, odborné publikace, internet, mobilní telefon, fotoaparát, vlastní fotografie, česko-anglický slovník (popřípadě jiný jazyk), počítač

Příručka pro učitele:

Představení projektu

Celý projekt včetně exkurze je naplánován na červen. Tematicky se nejvíce hodí pro první ročník kterékoliv SŠ, nejvíce však pro gymnázia nebo střední školy se zaměřením cestovního ruchu. Žáci již budou mít alespoň polovinu středověku probranou a minimálně gymnazisté budou mít již některé znalosti ohledně judaismu probíraného v rámci

Izraelského království. Tyto znalosti mohou žáci rozvinout během projektového vyučování, v rámci kterého získají spoustu informací o Třebíči. Červen je ideální ještě ze dvou dalších důvodů. Tím prvním je samozřejmě předpoklad krásného teplého počasí, druhým je pak to, že se blíží konec školního roku a žáci takovou projektovou výuku spojenou s výukou v terénu jistě ocení. Druhou možností je, že exkurze proběhne až v září, kdy už žáci budou ve druhém ročníku. Pro žáky to bude možnost zopakovat si učivo z předchozího ročníku, některé informace o židovství si doplnit a naučit se něco nového. Především ale budou žáci prostřednictvím tohoto projektového vyučování pozitivně motivováni k výuce dějepisu ve druhém ročníku, celá záležitost by totiž proběhla okamžitě po návratu do školních lavic. Bude to jiný rozjezd, než který budou mít žáci v ostatních předmětech. V září navíc většinou stále bývá hezké počasí.

Během první hodiny dojde k představení celého projektu. Žákům povíme, jakým způsobem a jakými metodami se bude realizovat. Sdělíme jim, že se projekt bude odehrávat v 7–8 vyučovacích hodinách ve škole, v terénu, ale také i doma. Cílem projektu je vytvořit přehledného dvojjazyčného turistického průvodce. Prostřednictvím brainstormingu nebo myšlenkové mapy si s žáky ujasníme, co všechno by měl takový turistický průvodce obsahovat: historie obce, osobnosti, památky, ilustrační doprovod, mapa. Žáci se sami rozdělí do deseti skupin po třech. Každá skupina si následně vylosuje téma, které bude zpracovávat. Během této hodiny žákům ukážu, jak budou citovat odborné a internetové zdroje. Samotné projektové vyučování se zaměřením na regionální dějiny bude sloužit jako motivace do studia dějepisu. Žáci budou k projektu motivováni tím, že budou podepsáni pod dílem, které se následně může dostat do rukou turistů z kterékoli části světa.

Žáci budou mít za úkol zpracovat doma referát na téma, které si vylosovali. Budou dopředu upozorněni na to, že jak pro samotný referát, tak pro text do průvodce musí čerpat alespoň z pěti odborných zdrojů, z nichž minimálně dva musí být knižní. Každá trojčlenná skupina přednese referát na exkurzi, která zabere celkem čtyři vyučovací hodiny. Referát bude dlouhý maximálně pět minut a hovořit musí každý žák. Každý referát bude doplněn mým komentářem a společně s žáky si řekneme, které informace jsou důležité a které doplňující. Na rozdíl od ZŠ se během exkurze podíváme také dovnitř Zadní synagogy a domu Seligmanna Bauera. Počítám, že by tato návštěva mohla zabrat klidně i 45 minut, proto je exkurze u středoškoláku plánována o hodinu déle. Žáci si budou postupně vyplňovat pracovní list. Exkurze včetně referátů a návštěvy vnitřních prostor dvou objektů proběhne

přibližně ve třech vyučovacích hodinách, v té čtvrté si žáci dokončí pracovní listy, které si následně okamžitě vyhodnotíme.

Závěrečné tři hodiny projektu by bylo ideální odučit v bloku. Jestliže by žáci měli dle rozvrhu po sobě dějepis a předmět, který je do projektu integrován, bylo by na místě se domluvit s kolegou na spojení hodin. Žáci budou mít za úkol si doma vytvořit zúžený výběr fotek, aby se tím nemuseli zdržovat během následujícího bloku. Během trojhodinového bloku budou žáci na počítači tvořit své dvojjazyčné turistické průvodce. Předpokládám, že druhým jazykem průvodce bude angličtina, lze však po domluvě s žáky využít i jiný cizí jazyk. Musí být však jeden stejný cizí jazyk pro celou třídu. V poslední hodině bloku pak žáci své výtvary ostatním žákům představí a proběhne závěrečná reflexe.

Představení pracovního listu

Přípravený pracovní list s názvem Po stopách třebíčských Židů obsahuje celkem osm úkolů. Nemusí být ale nutně plněné chronologicky. Úkoly jsou opět zaměřené na židovskou problematiku obecně a na přítomnost Židů v Třebíči.

V prvním úkolu mají žáci za úkol vyplnit křížovku. K tomu stačí zodpovědět pět otázek, které se týkají objektů, které navštívíme. Úloha je zaměřená především na pozornost. V tajence vyjde slovo šabat.

Ve druhém úkolu pak budou žáci s tímto pojmem pracovat. Budou mít za úkol pojem přeložit, vysvětlit a následně pak židovský šabat srovnat s křesťanskými zvyky. Mým cílem je, aby žáci srovnávali a vnímali jistou propojenost obou světových náboženství.

Ve třetím úkolu budou žáci s pomocí ilustrace pojmenovávat tři židovské symboly a blíže je charakterizovat. Žáci se tímto učí rozumět symbolům.

Ve čtvrtém úkolu budou žáci vybírat jeden ze tří pojmů, který do řady nepatří, a vysvětlí proč. V některých případech existuje i vícero řešení. Díky této úloze se žáci učí fakticky argumentovat. Vlastní žákova argumentace může vyvrátit jiný názor nebo s ním polemizovat.³²⁶ Pojmy jsou navíc zvoleny tak, aby si žáci dali do souvislostí židovské náboženství s náboženstvími ostatními.

---

³²⁶ VÝCHODSKÁ, Helena. Dějepis hrou: metodické inspirace a didaktické hry. Plzeň: Krajské centrum vzdělávání a Jazyková škola s právem státní jazykové zkoušky, 2008, s. 9.

Pátý úkol budou tvořit žáci na hřbitově. Jejich úkolem bude nakreslit konkrétní kamenný náhrobek, který nejdříve musí na hřbitově najít. Součástí úkolu je také zodpovězení otázek ohledně pohřbívání. Jedná se o úkol zaměřený na orientaci v prostoru a vnímání prostředí.

V šestém úkolu budou žáci doplňovat správné informace do textu týkajícího se synagogy. Závěr tohoto textu je zaměřen na třebíčskou Zadní synagogu, kterou si žáci prohlédnou i zevnitř. Opět je zde žáci trénují pozornost.

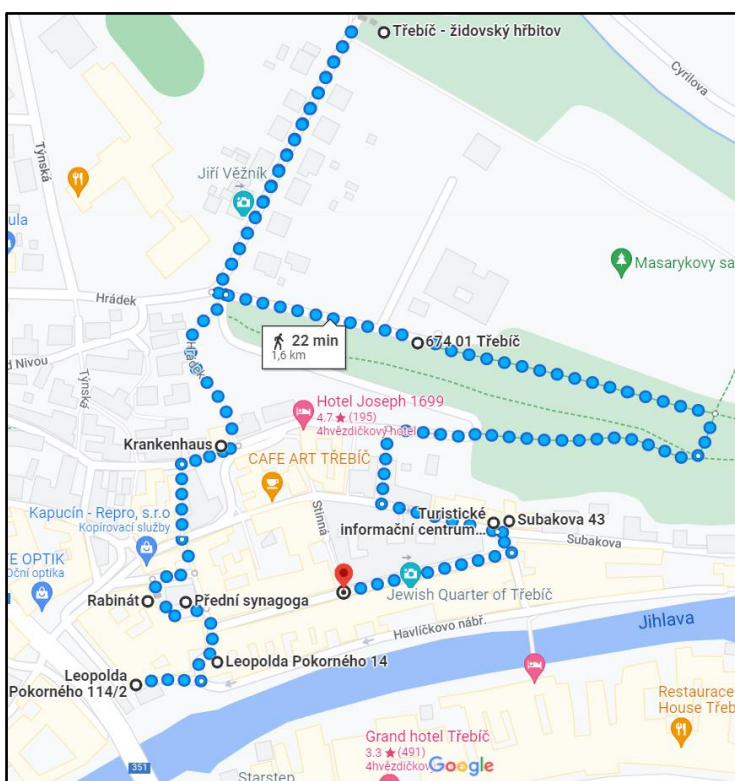
V sedmém úkolu budou žáci fixovat pět pojmů týkajících se židovské kultury. Se všemi z nich se během exkurze setkají.

V posledním úkolu si žáci pomocí myšlenkové mapy v podobě Davidovy hvězdy utřídí informace, které se během exkurze dozví. Do každého z šesti cípů napíší informaci, která jim přišla zajímavá. Tři zajímavosti se musí týkat židovské problematiky a tři Třebíče. Na základě řešení tohoto posledního úkolu získám reflexi o tom, jak moc byla exkurze pro žáky přínosná a které informace jim přijdou nejzajímavější.

Trasa exkurze

Trasa exkurze bude úplně stejná jako u žáků ZŠ. Exkurze bude tedy zahájena u domu č. 114, který stojí při vstupu do židovského městečka. Zde zazní první referát o počátcích židovské obce v Třebíči a její stručné historii. Dále se posuneme na začátek ulice Leopolda Pokorného, kde se nachází bývalá židovská radnice, před kterou zazní druhý referát. Následně budeme pokračovat rovně, až dojdeme na Tiché náměstí, kde se nachází Přední synagoga a hned vedle Rabínský dům. Zazní zde referáty číslo tři a čtyři. Obejdeme Přední synagogu z druhé strany, dáme se doleva, přejdeme Blahoslavovu ulici a vydáme se úzkou uličkou Na Kopečku nahoru, ocitneme se na Pomezní ulici, následně odbočíme doprava a ocitneme se před Krankenhausem, bývalou židovskou nemocnicí. Zde bude představen pátý referát. Následně se vydáme nahoru po schodech a vyjdeme u Základní školy Týnská, dále budeme pokračovat rovně a dorazíme k židovskému hřbitovu, před kterým zazní šestý referát. Žáci zde dostanou patnáctiminutový rozchod k tomu, aby si hřbitov prošli, nafotili a splnili úkol v pracovním listě. Poté se vydáme zpátky, ale nepůjdeme znovu po schodech, tentokrát odbočíme doleva a projdeme si návrší Hrádku, ze kterého je krásný výhled nejen na židovskou čtvrť, ale také na celé město Třebíč. Jelikož máme velký prostor mezi hřbitovem a dalšími objekty v židovské čtvrti, proběhne na návrší referát o významných osobnostech v třebíčské židovské čtvrti. Dále budeme postupně sestupovat dolů zpátky do

židovské čtvrti. Chvilí půjdeme po ulici Skalní a záhy se dáme doleva přes úzkou uličku zvanou Opuštěná. Následně přijdeme na Blahoslavovu ulici, vydáme se po ní doleva a dojdeme k Zadní synagoze a domu Seligmanna Bauera, před kterými zazní předposlední dva referáty. Následovat bude nekomentovaná prohlídka vnitřních prostor. Zde budu žáky upozorňovat na některé záležitosti, které mohli slyšet v referátu, a doplňovat je zajímavými informacemi navíc. Po prohlídce se přesuneme kousek doprava před galerii L. Nováka, kde se dříve nacházela židovská škola. Právě před ní proběhne poslední referát. Následně odbočíme do ulice L. Pokorného a celou si ji projdeme. Zároveň budeme obdivovat starobylost židovských domů v doprovodu s mým komentářem. Projdeme také kolem velice úzké Stinné ulice, kterou bychom se dostali doprostřed Blahoslavovy ulice. Žáci se budou moci uličkou projít tam i zpět. Exkurze bude zakončena v místě, kde začala. Žáci zde dokončí své pracovní listy a po jejich kontrole a odevzdání bude exkurze ukončena. Společně se pak vrátíme zpět do školy.

6. 2. 2 Úkoly pro žáky

Témata

1.) Historie židovské čtvrti v Třebíči

Žáci turisty seznámí s historií židovské obce, popíší vzhled ghetta a pohovoří o bývalé židovské bráně.

2.) *Židovská radnice*

Žáci představí organizaci židovské obce, představí historii domu a popíší, co všechno se v domě nacházelo. Vysvětlí pojmy mikve a kupecké krámy.

3.) *Přední synagoga*

Žáci vysvětlí, co je to synagoga a k čemu sloužila a stručně popíší historii Přední synagogy.

4.) *Rabínský dům*

Žáci představí duchovní život židovského obyvatelstva, vysvětlí, kdo to byl rabín, zmíní náboženské svátky a popíší historii domu.

5.) *Krankenhaus*

Žáci popíší, k čemu všemu sloužil židovský špitál, představí historii židovského špitálnictví v Třebíči, budovy a lékaře jménem Šimon Schuschny.

6.) *Židovský hřbitov*

Žáci popíší způsob pohřbívání židovského obyvatelstva, povypráví o historii třebíčského židovského hřbitova a jeho rozčlenění.

7.) *Zadní synagoga*

Žáci stručně povypráví o historii třebíčské Zadní synagogy, popíší architekturu, uspořádání budovy a vnitřní výzdobu.

8.) *Dům Seligmanna Bauera*

Žáci představí historii domu Seligmanna Bauera a zaměří se především na bydlení židovské rodiny, stravování a různé tradice.

9.) *Židovská škola*

Žáci povypráví o židovském školství a jeho významu pro židovskou kulturu, stručně popíší dějiny třebíčského školství a uspořádání budovy.

10.) *Významné osobnosti žijící v třebíčské židovské čtvrti*

Žáci představí medailonky významných osobností v židovské čtvrti. Důležité je především povolání a role, kterou v historii sehráli.

Ukázka pracovního listu:

POSTOPÁCH ŽIDŮ V TŘEBÍČI

ÚKOL Č. 1 VYŘEŠ KŘÍŽOVKU.

1. V domě č. 43 v ulici Leopolda Pokorného se nacházela...
2. Dům č. p. 14 nacházející se v ulici Leopolda Pokorného sloužil dříve jako...
3. Zadní synagoga se nachází v ulici...
4. V ulici Pomezni se nachází dům, který sloužil jako nemocnice. Dodnes se nad jeho hlavním vchodem vyskytuje nápis...
5. Naproti Přední synagoze stojí dům, který dříve sloužil jako...

ÚKOL Č. 2 NAPIŠ, CO POJEM Z TAJENKY V PŘEKladU ZNAMENÁ. JAK MOC JE VÝZNAMNÝ PRO ŽIDOVSKOU KOMUNITU? NACHÁZÍME ZDE NĚJAKOU SHODU S KŘESŤANSTVÍM?

ÚKOL Č. 3 POJMENUJ TŘI SYMBOLY NA OBRÁZKU A BLÍŽE JE CHARAKTERIZUJ.

ÚKOL Č. 4 VYBER, CO DO ŘADY NEPATŘÍ. SVÉ TVRZENÍ ZDŮVODNI.

A) JUDAISMUS-KŘESŤANSTVÍ-KATOLICISMUS

B) JEŽÍŠ KRISTUS-MOJŽÍŠ-MOHAMED

C) KOSTEL-SYNAGOGA-RABINÁT

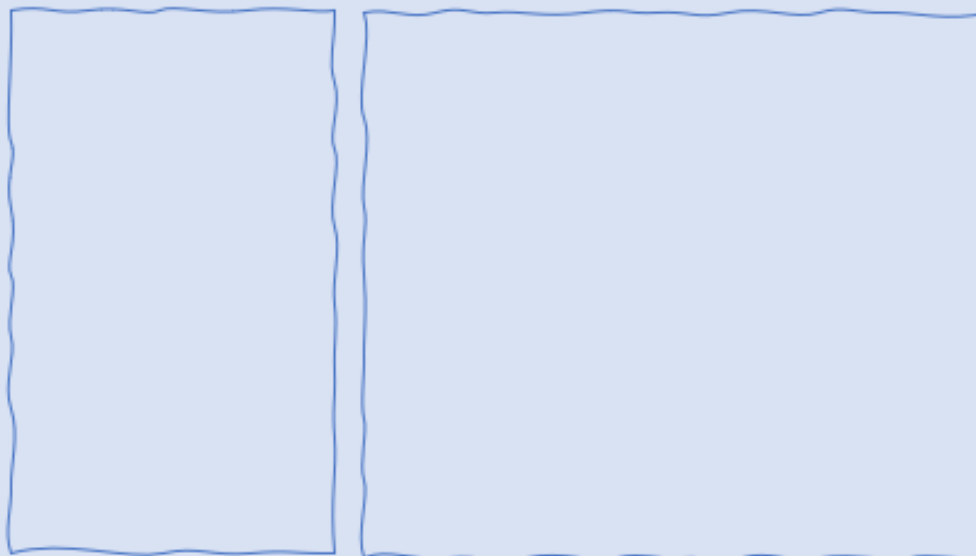

D) CHANUKA-SUKOT-ŠAMAJIM

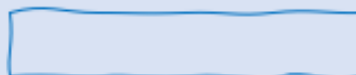

ÚKOL Č. 5 DO ÚZKÉHO SLOUPCE NAKRESLI NEJVÝCHODNĚJŠÍ MACEVU NA HRBITOVĚ.

- CO SE NA HROBECH NACHÁZÍ MÍSTO KVĚTIN A SVÍČEK? VYHLEDEJ, PROČ TOMU TAK JE.
- JAK JE MOŽNÉ, ŽE POČET NÁHROBNÍCH KAMENŮ JE ZDE _____, ALE POČET HROBŮ _____? PROČ TOMU TAK JE?

ÚKOL Č. 6 DOPLŇ SPRÁVNOU INFORMACI.

Tato židovská modlitebna kromě bohoslužeb slouží také k _____ a _____.

Je orientovaná na _____, směrem k státu _____.

Na východní stěně je svatostánek, ve kterém jsou uloženy svitky _____ neboli _____.

Synagoga je uvnitř zdobena především _____ malbami. V třebíčské Zadní synagoze je výzdoba tvořena

_____ a _____ motivy, ale také kaligraficky provedenými _____ nápisy.

Malířská výzdoba Zadní synagogy je velice cenná, protože

_____.

ÚKOL Č. 7 VYSVĚTLI NÁSLEDUJÍCÍ POJMY.

BAR MICVA= _____

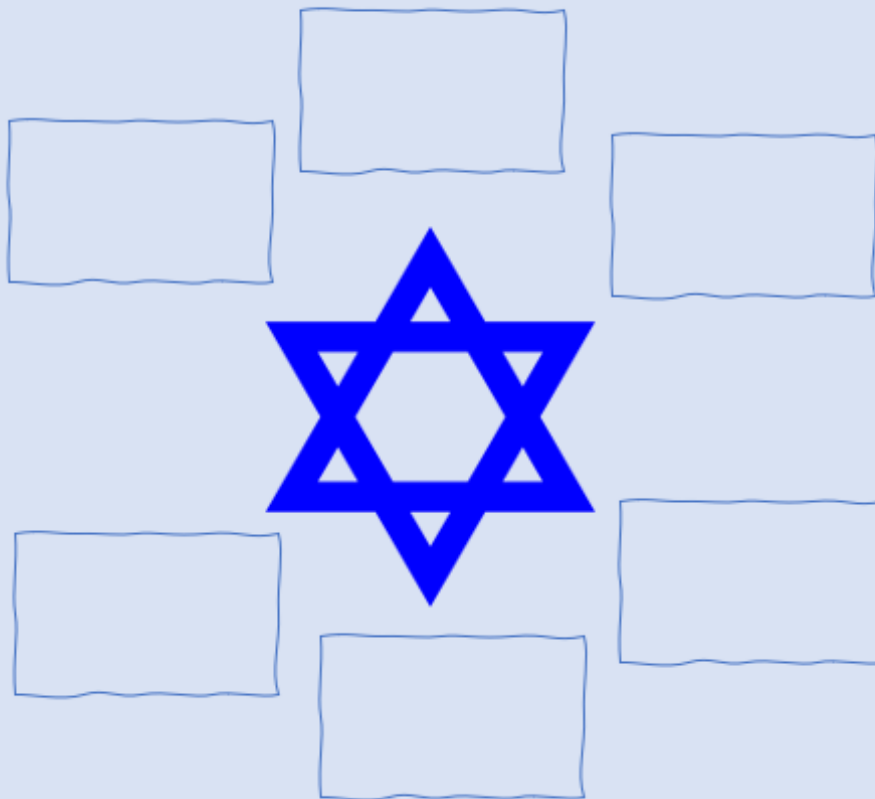
KAŠRUT= _____

MEZUZA= _____

MIKVE= _____

CHEDER= _____

ÚKOL Č. 8 DO VOLNÝCH MÍST NAPIŠ 3 NEJZAJÍMAVĚJŠÍ INFORMACE O ŽIDOVSKÉ PROBLEMATICE A 3 ZAJÍMAVÁ FAKTA O TŘEBÍČI, KTERÉ SES NA EXKURZI DOZVĚDĚL.

Ukázka z historického průvodce:

ŽIDOVSKÝ HŘBITOV

Pohled na židovský hřbitov z východní strany

Mapa trasy k židovskému hřbitovu s prohlídkou dalších objektů

Židovský hřbitov v Třebíči patří k těm největším, dle některých zdrojů se jedná o největší židovský hřbitov na Moravě. Jeho dnešní rozloha činí 11 772 m².² Nejstarší písemná zmínka třebíčského židovského hřbitova, nacházejícího se na svahovitém terénu odvrácené strany Hrádku v Týnském údolí dál od židovské čtvrti, se datuje k roku 1629. Místo bylo zvolené tak, aby ho vrchnost ani

Se vznikem židovského osídlení vznikaly také židovské hřbitovy. O tom, kde si Židé mohli svůj hřbitov zřídít, rozhodovala vrchnost. Od konce 18. století bylo v habsburské monarchii zakázáno pohřbívat uvnitř měst a nové hřbitovy včetně těch židovských se začaly zakládat vně zástavby. I proto je dnes mnoho starých židovských hřbitovů k vidění na odlehlých místech mimo obec. Na území České republiky se dochovalo přes 300 židovských hřbitovů.¹

Obřadní síň

¹ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Sefer, 2001. ISBN 80-85924-33-1.

² KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské památky Třebíče*. 3. dopl. vyd., V Akademickém nakladatelství CERM 1. vyd. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2003, s. 60.

třebíčští měšřané neměli na očích.³ Až do konce 19. století nedosahoval hřbitov ani polovinu své současné rozlohy. Příčiny jeho rozšíření byly dvě. Jednak to byla silná průtrž mračen a následná povodeň, kvůli které byla přivalem vody poničena spousta náhrobků, druhým důvodem pak bylo to, že už hřbitov zkrátka kapacitně nedostačoval. Nejstarší východní část hřbitova byla tak rozšířena o jižní a horní rovnou západní část.⁴

Starší část hřbitova

Mladší část hřbitova

Kamenný náhrobek v hebrejštině

Pro židovské hřbitovy jsou typické kamenné náhrobky, které mají většinou podobu stély. Epitaf obvykle obsahuje jméno, datum úmrtí, povolání a chvalořečení zesnulého. Nápisy na náhrobcích byly až do 19. století psány hebrejsky, od poloviny 19. století hebrejsko-německy a ve 20. století pouze německy či česky.⁵ V Třebíči můžete vidět pouze nápisy hebrejské nebo německé. Na základě toho můžeme rozlišit, které náhrobky jsou staršího původu a které jsou naopak mladší. Ty hebrejsky psané se nachází v nejstarší východní části hřbitova, s německy psanými se můžeme naopak setkat v jižní a západní části hřbitova. Novější náhrobky jsou o něco rozměrnější. Počet náhrobních kamenů se odhaduje na 3000, počet hrobů dokonce na 11000. Nedostatek místa na hřbitově se řešil ukládáním rakví nad sebe. Dle tradice směřují všechny židovské hroby k východu. Náhrobní kameny jsou z žuly, pískovce či mramoru.⁶

Od roku 1922 se na hřbitově nachází pomník obětem z řad třebíčských Židů v první světové válce. Nachází se zde také památník obětí nacistického vyhlazování židovského obyvatelstva během druhé světové války, který připomíná ztrátu 290 životů. Po druhé světové válce se hřbitov nacházel ve velmi špatném stavu. Zasluhou tehdejšího primáře MUDr. Františka Veselého a školního inspektora Bohumíra Pavlíka došlo k jeho renovaci. Díky tomu se následně otevřela cesta k zápisu na Seznam UNESCO.⁷

Od roku 1922 se na hřbitově nachází pomník obětem z řad třebíčských Židů v první světové válce. Nachází se zde také památník obětí nacistického vyhlazování židovského obyvatelstva během druhé světové války, který připomíná ztrátu 290 životů. Po druhé světové válce se hřbitov nacházel ve velmi špatném stavu. Zasluhou tehdejšího primáře MUDr. Františka Veselého a školního inspektora Bohumíra Pavlíka došlo k jeho renovaci. Díky tomu se následně otevřela cesta k zápisu na Seznam UNESCO.⁷

Pamník padlým Židům za druhé světové války

³ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: osudy židovských domů (1724-1850)*. Třebíč: Pro KVIZ Třebíč vydalo vydavatelství FIBOX, 2005. Edice Vysočiny, s. 85.

⁴ KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské památky Třebíče*. 3. dopl. vyd., V Akademickém nakladatelství CERM 1. vyd. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2003, s. 60.

⁵ VEČEROVÁ, Petra. *Židovské památky v Čechách, na Moravě, ve Slezsku*. Praha: Olympia, 2009, s. 252.

⁶ JOURA, Jiří. *Procházky starou Třebíčí podruhé*. Třebíč: Amaprint Kerndl, 2006. Historická Třebíč, s. 192-193.

⁷ Taměž, s. 193.

THE JEWISH CEMETERY

View of the Jewish cemetery from the East

Route map to Jewish cemetery with tour of other objects

The Jewish cemeteries were established alongside the establishment of the Jewish communities in Czech countries. The places for these cemeteries were chosen by the members of the establishment. At the end of 18th century, it was prohibited to bury the dead inside the city. This is the reason why many Jewish cemeteries can be found further away from the cities. Over 300 Jewish cemeteries are preserved in the Czech Republic.¹

The Jewish cemetery at Třebíč is one of the largest ones, some sources state that it is the largest one in the Moravia region, with size 11 772m².² The oldest written memory of the cemetery is from 1629. Location of the site is in the steep hill, on the opposite side of Hrádek inside of Týnské údolí, further away from the Jewish district. The place was chosen to be away from the line of sight of the non-Jewish population of Třebíč.³ Until the end of 19th century the cemetery had approximately half of its current size. There were two main reasons for its later expansion. Firstly,

Ceremany hall

¹ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Sefar, 2001. ISBN 80-85924-33-1.

² KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské památky Třebíče*. 3. dopl. vyd., V Akademickém nakladatelství CERM 1. vyd. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2003, s. 60.

³ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: osudy židovských domů (1724-1850)*. Třebíč: Pro KVIZ Třebíč vydalo vydavatelství FIBOX, 2005. Edice Vysočiny, s. 85.

heavy rain and following flooding of the site destroyed some of the graves. Secondly, the capacity was running out. Consequently, the oldest east part of the cemetery had been expanded further to the south and up to the west (south and west narrow parts).⁴

Older part of the cemetery

Younger part of the cemetery

Stone tombstone in Hebrew

Stele tombstones are typical for Jewish cemeteries. Epitaphs usually include the name, date of death, *job* and eulogy for the deceased one. The writings on the tombstones were usually written in Hebrew until the beginning of 19th century. From the half of 19th century in Hebrew and Deutsch and in the 20th century only in Deutsch or Czech.⁵ In Třebíč cemetery only writings in Hebrew or Dutch can be found. Due to the writings, we can set the age of the tombstones. Tombstones in Hebrew are in the oldest part of the graveyard in the east and the ones in Deutsch are in the south and west parts. The newer tombstones are also bigger in size. The total number of the stones is estimated to be around 3000 and the number of graves reaches 11 000 in total. The insufficient capacity of the cemetery was solved by placing coffins on top of each other. Following the Jewish traditions all the graves are situated to the east. Tombstones are made from granite, sandstone and marble. Some of the richest Jews had built expensive tombs and grave monuments from the finest Swedish granite. The family of Tausig and famous factory owners Subakovi are the prime examples of such wealthy Jewish families.⁶

In 1922 the first world war memorial monument was built and later after the second World War another monument was added. The second monument remembers 290 Jews who were victims of genocide during the second world war in Třebíč. After the wars the cemetery was left in a terrible state. Thanks to the senior hospital consultant MUDr. František Veselý and the school inspector Bohumir Pavlík the renovation of the cemetery took place. Later the site become part of the UNESCO heritage.⁷

Monument to fallen Jews during World War II

⁴ KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské památky Třebíče*. 3. dopl. vyd., V Akademickém nakladatelství CERM 1. vyd. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2003, s. 60.

⁵ VEČEŘOVÁ, Petra. *Židovské památky v Čechách, na Moravě, ve Slezsku*. Praha: Olympia, 2009, s. 252.

⁶ JOURA, Jiří. *Procházkou starou Třebíč podruhé*. Třebíč: Amsprint Kerndl, 2006. *Historická Třebíč*, s. 192–193.

⁷ Tamtéž, s. 193.

6. 2. 3 Vyhodnocení

Vyhodnocení zde bude velmi podobné jako v případě žáků ZŠ, v případě exkurze úplně stejné. Celý projekt bude hodnocen průběžně. První reflexe proběhne už na exkurzi při přednesení referátu. Půjde o formativní hodnocení, přičemž budu hodnotit obsah a přednes. Hodnotit budou také ostatní žáci a v neposlední řadě sami sebe ohodnotí také referující. Se všemi žáky pak vždy shrneme ty nejdůležitější poznatky. Sami referující žáci už ale budou mít za úkol na konci referátu říct, které informace oni sami považují za ty nejdůležitější a které jako doplňující. Referující rovněž řeknou, ze kterých zdrojů čerpali.

Na konci exkurze si projdeme jednotlivé odpovědi žáků v pracovních listech. Opět zde můžeme žáky namotivovat tím, že tři nebo pět nejrychlejších z nich dostanou malou jedničku. V pracovním listě mě budou zajímat především závěrečné dvě otázky, ve kterých mají žáci za úkol napsat, co nového se dozvěděli o židovské problematice a co nového o Třebíči. Bude to především zpětná vazba pro mě, kdy zjistím, jak moc byla pro žáky exkurze přínosná. Všichni mi poté své vyplněné pracovní listy odevzdají. Vyhodnocování pracovních listů bude probíhat v závěrečné čtvrté hodině exkurze. Celá exkurze bude zhodnocena žáky a učitelem.

V závěru trojhodinového bloku proběhne závěrečná reflexe projektového vyučování. První fáze proběhne v kruhu po jednotlivých skupinách, kde žáci sdělí své pocity týkající se vlastní práce a spolupráce ve skupině. V další fázi žáci představí vytvořené průvodce. Celou práci i prezentaci ohodnotí nejprve žáci a následně já jako vyučující. Žáci řeknou, co se jejich spolužákům povedlo, co je překvapilo a až poté budou prezentujícím sdělovány jednotlivé připomínky. Hodnotit se bude nejen obsahové zpracování, ale také design včetně výběru ilustrací. V neposlední řadě se bude hodnotit také to, jak si žáci poradili s citacemi. Bylo by jistě přínosné se domluvit s kolegou angličtinářem, aby byl na reflexi přítomen a poskytl žákům zpětnou vazbu ohledně jazykového překladu.

I v tomto případě můžeme projektové vyučování zakončit hlasováním o nejlepší výtvar. Zde už můžeme mnohem víc předpokládat, že žáci budou objektivní a nebudou volit nejlepší práci podle oblíbenosti. Zapojit se mohou rovněž já i učitel angličtiny. Hlasování o nejlepší práci by mohlo např. probíhat tak, že se budou rozdávat body 1–10 v pěti oblastech. Těmi kategoriemi bude obsahové zpracování, jazyková stránka, design, citování a překlad. Tým s nejvyšším bodovým ziskem zvítězí. Každý žák vítězné skupiny může dostat třeba

nějakou knihu týkající se třebíčské židovské čtvrti. Týmy na druhém a třetím místě mohou získat nějaká drobnější ocenění. Všichni žáci dostanou z projektu známku, která se jim započítá do celkové klasifikace.

Ze všech prací žáků vznikne jeden turistický průvodce židovskou čtvrtí, který pak škola může vydat. Ideální by bylo poskytnout průvodce turistickému centru, který by je v tištěné podobě poskytoval turistům. V dnešní době by bylo jistě přínosné vydat historického průvodce třebíčskou židovskou čtvrtí také v digitální podobě.³²⁷

6. 3 Propojení obou didaktických aplikací

Obě didaktické aplikace jsou představeny tak, že budou fungovat samostatně a že se jedná o dva různé, i když podobné, projekty. Jeden je koncipován pro žáky ZŠ, druhý pro žáky SŠ. Tomu také odpovídá celá příprava včetně metodiky a pracovních listů obou projektových vyučování. Oba projekty však mohou také splynout do jednoho velkého, na kterém se budou podílet mladší žáci základní a starší žáci střední školy. Tato forma by byla vhodná zejména pro žáky gymnázia, kdy budou společně vedle sebe pracovat žáci vyššího a nižšího ročníku.

V tomto případě bude ideálnější se do projektu v závěru školního roku. Žáci budou své projekty zpracovávat úplně stejně, jak bylo uvedeno v předešlých dvou podkapitolách.

Celý projekt zakončí společná prezentace obou tříd před celou školou, přičemž mohou být pozváni také rodiče, zastupitelé města či vedoucí turistických informačních center. Všichni účastníci projektu budou odměněni pochvalou ředitele školy. V jednom okamžiku můžeme docílit toho, že v židovské čtvrti a nedalekém hřbitově bude alespoň na čas otevřená naučná stezka a zároveň bude vydán turistický průvodce, jehož součástí bude také popis naučné stezky. Všichni účastníci projektu obdrží jeden výtisk.

Je jasné, že tak velký projekt musí být promyšlen ještě do větších detailů a zabral by více času, zejména učiteli, který to bude všechno organizovat. Doporučuji tedy každému učiteli vyzkoušet si každý z obou projektů zvlášť a až poté je případně spojit do jednoho velkého. Jednou z možností, ke které se přikláním, také je, aby na společném projektu pracovali dva učitelé, kdy každý bude mít na starost jednu třídu a organizační záležitosti si rozdělí.

---

³²⁷ MUŠKOVÁ, Eva. *Metodika výuky regionálních dějin na příkladu Plzeňského kraje*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2016, s. 46.

7 Bazilika sv. Prokopa a zámek v didaktické aplikaci

Nejlepší didaktickou aplikací pro baziliku sv. Prokopa a zámek v Třebíči je nepochybně exkurze. Jednotlivé aplikace jsou určeny pro žáky ZŠ a SŠ na Třebíčsku, protože jsou opět zaměřené na regionální dějiny.

Exkurze je metoda, která spojuje školu s běžným životem, a vyučování tak dává atraktivnější rozměr. Jedná se o metodu, ze které si žáci nejvíce zapamatují, protože se jedná o propojení školy a reálného světa. Exkurze může navíc sehrát významnou roli při motivaci žáka k učení či k získání nových zájmů.³²⁸ Jak jsem již avizoval v předešlé kapitole, žáci jsou podle mého názoru na exkurzi mnohem více vtaženi do historického příběhu. Už přibližně před čtyřmi sty lety formuloval Jan Amos Komenský pedagogické heslo: „Co vidím, to si pamatuji“.³²⁹ V případě regionálních dějin vyučovaných prostřednictvím exkurze platí zároveň Komenského zásada postupu od blízkého a konkrétního ke vzdálenému a abstraktnímu.³³⁰

V obou případech se jedná o exkurzi, na které žáci budou plnit jednotlivé úkoly popsané v pracovním listu. Zatímco pro žáky ZŠ se jedná pouze o tříhodinovou exkurzi, pro žáky SŠ se jedná o pětihodinový projekt. Obě exkurze jsou zakončeny ztvárněním dramatické scény. V obou případech musí žáci splnit jisté podmínky, např. to, že ve scéně musí vystupovat konkrétní postavy, které pak žáci budou hrát. Dramatizační metody jsou považovány za edukační směr, který rozvíjí estetické cítění a sociální dovednosti žáků.³³¹ Věřím, že prostřednictvím ztvárnění dramatické scény žáci mnohem lépe prožijí výukovou situaci a více pochopí charakteristiky jednotlivých postav v minulosti.

Připravená exkurze pro žáky ZŠ je zaměřená na osudy benediktnů v Třebíči, ústředním objektem je tedy bazilika sv. Prokopa. Exkurze pro žáky SŠ se naopak zaměřuje na dějiny valdštejnského rodu v Třebíči, a proto je ústředním objektem třebíčský zámek.

---

³²⁸ ČAPEK, Robert. *Moderní didaktika: lexikon výukových a hodnotících metod*. Praha: Grada, 2015. Pedagogika (Grada), s. 194–195.

³²⁹ VÝCHODSKÁ, Helena. *Dějepis hrou: metodické inspirace a didaktické hry*. Plzeň: Krajské centrum vzdělávání a Jazyková škola s právem státní jazykové zkoušky, 2008, s. 33.

³³⁰ LABISCHOVÁ, Denisa a Blažena GRACOVÁ. *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*. V Ostravě: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2008. Scripta Facultatis philosophicae Universitatis Ostraviensis, s. 29.

³³¹ RODOVÁ, Veronika. *Dramatická výchova ve službách dějepisu: vzdělávací potenciál tematické kooperativní výuky*. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 9.

7. 1 Didaktická aplikace pro ZŠ

7. 1. 1 Metodika

Název exkurze:

Po stopách benediktinského kláštera

Cílová skupina:

II. stupeň ZŠ - 7. ročník, sekunda víceletého gymnázia

Edukační cíl:

- 1.) Žák na příkladu regionálních dějin charakterizuje způsob života benediktinských mnichů.
- 2.) Žák na příkladu baziliky sv. Prokopa v Třebíči vyjmenuje některé charakteristické znaky staveb postavených v románském slohu.
- 3.) Žáci ve skupinové práci na základě vylosovaných kartiček s popisem postav a prohlídky baziliky sv. Prokopa vytvoří dramatickou scénku týkající se konce benediktinů v Třebíči.

Klíčové kompetence:³³²

1.) Kompetence k učení:

Žák uvádí znalost regionální problematiky do kontextu obecných dějin, operuje s termíny, uvádí věci do souvislostí, propojuje do širších celků poznatky z různých vzdělávacích oblastí a na základě toho si vytváří komplexnější pohled na společenské a kulturní jevy.

2.) Kompetence komunikativní:

Žák formuluje své myšlenky a názory, naslouchá promluvám druhých lidí a vhodně využívá informační a komunikační prostředky ke své práci.

3.) Kompetence sociální a personální:

Žák aktivně spolupracuje ve skupině, přispívá k diskusi, respektuje různorodost názorů, podílí se na utváření příjemné atmosféry v týmu a při jednání s druhými lidmi přispívá k upevnování dobrých mezilidských vztahů.

---

³³² Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (RVP ZV) – edu.cz. edu.cz – *Jednotný metodický portál MŠMT* [online]. Copyright © 2020 [cit. 11.04.2022]. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcovy-vzdelavacici-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv/>, s. 10–13.

4.) Kompetence občanské:

Žák respektuje, oceňuje a chrání památku světového kulturního dědictví nacházející se poblíž jeho bydliště a hodnotí její historický význam.

Mezipředmětové vztahy:

Občanská výchova je naplňována problematikou náboženství a víry.

Výtvarná výchova je aplikována do pracovního listu.

Dramatická výchova je naplňována vymyšlením a provedením krátké dramatické scény.

Fyzika je aplikována do pracovního listu.

Časová náročnost exkurze:

Celkem 3 vyučovací hodiny

8:00 prohlídka baziliky sv. Prokopa (výklad naměřený na starší období, kdy ještě existoval benediktinský klášter)

8:30 plnění jednotlivých úloh v pracovním listu

9:00 kontrola pracovního listu

9:15 vymyšlení dramatické scény (u toho se žáci mohou nasvačit)

9:45 divadelní představení žáků

10:30 reflexe celé exkurze

10:45 konec exkurze

Doporučená forma:

Při plnění úkolů v pracovním listu povolena spolupráce ve dvojicích

Při ztvárnění dramatické scény skupinová práce po pěti žácích (celkem pět postav)

Didaktické prostředky:

Pracovní list, tužka, pastelky, papíry, černé oblečení (teplé), mobilní telefon, různé rekvizity (pokud je to možné)

Příručka pro učitele:

Představení exkurze

Tematicky je exkurze nejideálnější pro sedmý ročník, jelikož dějiny středověku, románský a gotický sloh jsou učivem právě tohoto ročníku. Nejlepší termín pro její uskutečnění je jarní dubnový den, kdy se otepluje, žáci se dívají z okna ven a jsou už unavení z klasické výuky. V té době budou navíc v půlce druhého pololetí, změnu v podobě exkurze v místě bydliště tedy jistě uvítají. Žáci budou na exkurzi zabývající se regionální problematikou aplikovat své znalosti z dějin obecných a díky významné architektonické památce a příběhu s ní spojeném si upevní učivo o středověké společnosti, zejména benediktinském řádu, a románských a gotických stavbách, a zároveň se dozví spoustu informací o životě v Třebíči.

Ve vyučovací hodině před samotnou exkurzí si s žáky můžeme metodou brainstormingu nebo myšlenkové mapy zopakovat informace o románském slohu, gotice a církevních řádech. Ideální by také bylo zopakování metodou křížovky, v jejíž tajence vyjde místo, kam půjdeme na exkurzi, tedy do baziliky.

Exkurze proběhne celkem ve třech vyučovacích hodinách. Aby byla exkurze aspoň trochu symbolická a překvapili jsme průvodce, budou mít žáci za úkol vzít si na exkurzi viditelný kus černého oblečení (nejlépe triko, mikina, bunda) po vzoru benediktinů. Žáci nejdříve absolvují komentovanou třicetiminutovou prohlídku baziliky sv. Prokopa, během které se dozvědí o historii města od jeho počátku, benediktinském klášterním komplexu v Třebíči, trebičských benediktinech a jejich osudu po roce 1468 a v neposlední řadě o samotné bazilice zapsané na Seznamu UNESCO. Už před prohlídkou budou žáci upozorněni, aby si pořádně pročetli pracovní listy, protože většina úkolů z návštěvy baziliky vychází, jeden lze dokonce splnit pouze uvnitř objektu. Následně budou žáci ve dvojicích plnit jednotlivé úkoly z pracovního listu. Úlohy 1–7 by jim neměly zabrat více než 30 minut. Po dokončení si jednotlivé položky ihned zkontrolujeme. Během následujících 30 minut si žáci připraví krátkou divadelní scénku, která bude trvat 3–5 minut. Během této doby si napíší scénář a výstup si nacvičí. Jelikož budou žáci ve skupině po pěti a součástí vystoupení musí být pět konkrétních postav, znamená to, že se zapojí úplně všichni žáci přítomní na exkurzi. V dalších 45 minutách proběhnou jednotlivé výstupy před spolužáky. Počítám, že délka výstupu jedné skupiny i s hodnocením v průměru zabere 7,5 minut. V posledních zhruba 10–15 minutách proběhne závěrečná reflexe. Jako učitel budu sledovat,

jak žáci plní své úkoly. Když budou žáci během exkurze cokoliv potřebovat, mohou se na mě samozřejmě obrátit.

Představení pracovního listu

Prvním úkolem žáků v pracovním listu je dokreslit podle živé předlohy chybějící architektonické prvky baziliky sv. Prokopa. Je zde zaměření na konkrétní počet arkád a lístků v rozetě. Úlohu jsem vybral proto, aby žáci věnovali stavbě pozornost a sami si všímali jednotlivých detailů.

Druhý úkol navazuje na ten první. Žáci zde musí pojmenovat jednotlivé prvky, tedy arkády a rozetu. Poté s těmi pojmy budou pracovat. Druhá část úkolu je vede k uvědomění si, že ty prvky můžeme spatřit i na jiných stavbách.

Ve třetím úkolu budou žáci doplňovat klíčová slova k bazilice. Zde si žáci uvědomí propojenost stavby s benediktiny a jejich klášterním komplexem. Dojde zde také k časovému zařazení. Žáků se pak můžeme při reflexi doptat, co se dělo v tom období v českých zemích a co v Evropě.

Čtvrtý úkol se opět věnuje fixaci pojmů souvisejících s bazilikou. Žáci zde budou ke dvěma ilustracím doplňovat správný pojem architektonické části.

V pátém úkolu budou v nejstarší části baziliky, tedy kryptě, počítat, kolik sloupů se tam celkem nachází. Prohlídka krypty je až na úplném konci, žáci už budou z výkladu unaveni. Tato aktivita je však jistě znovu aktivizuje. Součástí úlohy je, zda všechny sloupy vypadají stejně, nebo se v něčem naopak liší. Žáci tak budou motivováni k tomu, aby si jednotlivé sloupy a tím i celou kryptu pořádně prohlédli.

Šestý úkol je v podstatě úloha z fyziky, případně matematiky. Je k tomu využita výmalba v opatské kapli, která je druhou nejstarší na Moravě. Která je ta první, budou mít žáci za úkol zjistit. Zároveň pomocí zadané průměrné rychlosti a vzdálenosti, kterou si sami vyhledají, spočítají, jak dlouho by benediktinskému mnichovi trvalo dostat se z Třebíče do Znojma, kde se nachází rotunda sv. Kateřiny. Žáci si uvědomí, jaký byl život bez aut a že pojetí času ve středověku bylo jiné než dnes. Tato úloha se tedy zaměřuje především na každodennost.

V dějepisu jsou témata, která žáky při běžném vyučování zkrátka nezaujmou. Myslím si, že jedním z nich je problematika církevních řádů. Sedmá úloha má za cíl motivovat učivo o benediktinech prostřednictvím aktualizace, kterou ocení zejména chlapci.

Úkolem žáků bude představit Řád sv. Benedikta jako sportovní klub. Žáci se dozvědí, kdo, kdy, kde řád založil, co bylo jejich heslem, které barvy byly pro ně charakteristické, kde mniši pobývali a že byly kláštery mužské i ženské. Zároveň si ujasní, které řády jsou mnišské, rytířské či žebravé.

V posledním úkolu budou mít žáci za úkol sehrát již několikrát zmíněnou dramatickou scénku. Tématem je vypálení benediktinského kláštera v roce 1468 a konec benediktinů v Třebíči v následujících letech. Žáci si hned na začátku exkurze vylosují jednu z pěti kartiček, na které bude napsána postava, kterou budou hrát. Pomáhat bude žákům krátký popis postav na kartičce. Všechny skupiny budou mít tedy stejné téma a postavy a bude jen na nich, jak scénku zinscenují. Žákům řekneme, ať se snaží o co největší využití prostředí. Žáci mohou využít také některé rekvizity, pokud budou k dispozici. Díky dramatickému zpracování budou žáci přímo vtáhnuti do děje, konkrétní historický příběh přímo prožijí a dojde tak k velice efektivnímu uchopení a zapamatování učiva.

7. 1. 2 Úkoly pro žáky

Losované kartičky:

BENEDIKTINSKÝ MNICH

Svůj život jsi zasvětil Bohu. Veškerý čas trávíš v klášteře. Přes den se hlavně modlíš, pracuješ a věnuješ studiu. Posloucháš opata, bez kterého po roce 1468 v pobořeném klášteře živoříš.

OPAT

Stojíš v čele celého benediktinského opatství v Třebíči, kterému se tehdy říkalo klášterní hrad opata. Ve válce Jiřího z Poděbrad a Matyáše Korvína stojíš na straně českého krále. Po dobytí Třebíče v roce 1468 jsi sesazen a město opouštíš.

ZDENĚK ZE ŠTERNBERKA

Jsi šlechtic a nejvýznamnější zemský úředník Českého království. Stojíš v čele stavovského odboje proti Jiřímu z Poděbrad, českému králi. Jiří má však nad tebou navrch, a tak jsi nucen uprchnout k Matyášovi Korvínovi a přidat se k jeho vojsku. Jako náhradu za škody po roce 1468 obdržíš třebíčský klášter s majetkem.

MATYÁŠ KORVÍN

Jsi uherský král. Z vlastní vůle stojíš v čele křížové výpravy proti Jiřímu z Poděbrad, českému králi. Podporuješ stavovský odboj proti němu. Pronásleduješ se svým vojskem Jiřího syna Viktorína až do Třebíče, kde se skrývá. Město měsíc obléháš, a nakonec ho vypálíš a zpusťošíš.

VIKTORÍN Z PODĚBRAD

Jsi syn českého krále Jiřího z Poděbrad. Po vzniku stavovského odboje jsi jmenován vrchním velitelem královských vojsk. Matyáš Korvín tě nutí k ústupu a ty dorazíš do třebíčského kláštera, kde se ukrýváš. Tobě se díky tvému bratrovi podařilo uprchnout, ale Třebíč je vypálená a klášter pobořen.

Ukázka pracovního listu:

PO STOPÁCH BENEDIKTINSKÉHO KLÁŠTERA

ÚKOL Č. 1 DO BÍLÝCH RÁMEČKŮ DOKRESLI ČÁSTI BAZILIKY.

ÚKOL Č. 2 JAK SE JMENUJÍ ČÁSTI, KTERÉ JSI DOKRESLIL? JSOU TYPICKÉ POUZE PRO TŘEBÍČ? POKUD NE, UVEĎ VŽDY PO JEDNOM PŘÍKLADU, U KTERÉHO LZE TYTO ARCHITEKTONICKÉ PRVKY VIDĚT.

ČÁST: _____
PŘÍKLAD: _____

ČÁST: _____
PŘÍKLAD: _____

ÚKOL Č. 3 DOPLŇ SPRÁVNOU ODPOVĚĎ.

Bazilika sv. Prokopa byla postavena ve ____ století. Stala se součástí _____ kláštera. Je postavena ve slohu _____.
Koncem 15. století byla bazilika poškozena a dalších 150 let chátrala. V ____ století došlo k její opravě do téměř dnešní podoby.

ÚKOL Č. 4 POJMENUJ TYTO ČÁSTI BAZILIKY.

_____

ÚKOL Č. 5 OCITLI JSTE SE V NEJSTARŠÍ ČÁSTI BAZILIKY, V _____.
SPOČÍTEJ, KOLIK SLOUPŮ SE ZDE NACHÁZÍ. VYPADAJÍ VŠECHNY SLOUPY
STEJNĚ?

POČET SLOUPŮ: _____

VYPADAJÍ STEJNĚ?: _____

ÚKOL Č. 6 TYTO MALBY NA OBRÁZKU JSOU DRUHÉ NEJSTARŠÍ NA MORAVĚ. TY
ÚPLNĚ NEJSTARŠÍ SE NACHÁZEJÍ VE MĚSTĚ VÍNA A OKUREK. ZJISTI, VE KTERÉM
KONKRÉTNÍM OBJEKTU SE NACHÁZÍ. ZJISTI SI TAKÉ VZDÁLENOST MEZI TŘEBÍČÍ
A ONÍM MĚSTEM A VYPOČÍTEJ, JAK DLOUHO BY TRVALO BENEDIKTINSKÉMU
MNICHŮVI, NEŽ BY SE TAM DOSTAL? ŠEL PRŮMĚRNOU RYCHLOSTÍ 5 KM/H.

MĚSTO: _____

VZDÁLENOST: _____

OBJEKT: _____

PŘÍKLAD:

ÚKOL Č. 7 PŘEDSTAV ŘÁD SV. BENEDIKTA JAKO SPORTOVNÍ TÝM.

OFICIÁLNÍ NÁZEV TÝMU: ŘÁD SV. BENEDIKTA

HOVOROVĚJŠÍ NÁZEV: _____

SPORT: MNIŠSTVÍ (MNIŠSKÝ ŘÁD)

ZAKLADATEL: _____

MÍSTO ZALOŽENÍ: _____

ROK ZALOŽENÍ: _____

HŘIŠTĚ (OBECNĚ): _____

KATEGORIE (VYBER): A) MUŽI B) ŽENY C) MUŽI I ŽENY

BARVA DRESU: _____

MOTTO TÝMU: _____

HLAVNÍ RIVAL: _____

ÚKOL Č. 8 PRO BENEDIKTINSKÝ KLÁŠTER BYL ZLOMOVÝ ROK 1468. CO SE TEHDY S BAZILIKOU STALO, JAKÝ BYL POTÉ DALŠÍ OSUD BENEDIKTINSKÝCH MNICHŮ? ZAHRAJTE NA TOTO TÉMA DIVADELNÍ PŘEDSTAVENÍ VE SKUPINĚ 5 LIDÍ. VYUŽIJTE K TOMU VYLOSOVANÉ KARTIČKY A SVÉ ZNALOSTI. SNAŽTE SE O MAXIMÁLNÍ VYUŽITÍ TERÉNU. DÉLKA PŘEDSTAVENÍ BUDE 3-5 MINUT.

PS: AŽ BUDEŠ S PRACOVNÍM LISTEM HOTOVÝ, TAK SI OBRÁZKY VYBARVI.
PS2: POUŽIJ SPRÁVNÉ BARVY PASTELEK.

7. 1. 3 Vyhodnocení

Jednotlivá vyhodnocení budou probíhat v průběhu exkurze dle časového harmonogramu. Žáky při práci s pracovním listem namotivujeme tím, že tři nejrychlejší dvojice s limitem maximálně jedné špatné odpovědi budou odměněni jedničkou. Tu získá také pět žáků s nejhezčí bazilikou. Žáci mi sdělí, který úkol se jim líbil nejvíce a který naopak nejméně. Na základě toho mohu pak s jednotlivými typy úloh pracovat (či nepracovat) v dalších hodinách dějepisu.

Poté, co každá pětičlenná skupina předvede svoji scénku, proběhne okamžité zhodnocení ze strany publika, tedy ostatních spolužáků a učitele. Hodnotit se bude originalita děje, práce s postavami a práce s prostředím. Vystupující provedou sebereflexi. Všichni žáci sdělí, jak se jim vžívalo do role, kterou si vylosovali, a sami zhodnotí, co se jim povedlo a co by naopak udělali jinak. Po všech výstupech proběhne hlasování o nejlepší sehranou scénu. Pětice, která se umístí na prvním místě, může být odměněna jedničkou nebo nějakou speciální cenou v podobě knihy vztahující se k tématu.

V závěru budu chtít po žácích zpětnou vazbu o tom, jak se jim celá exkurze líbila, co nového se dozvěděli o benediktinech, o bazilice a o Třebíči. Na základě odpovědí žáků si udělám obrázek, jak moc byla pro ně exkurze přínosná, naučná a zábavná.

7. 2 Didaktická aplikace pro SŠ

7. 2. 1 Metodika

Název exkurze (projektu):

Po stopách třebíčských Valdštejnů

Cílová skupina:

SŠ – 1. nebo 2. ročník, kvinta nebo sexta víceletého gymnázia

Edukační cíl:

- 1.) Žák na příkladu Třebíče a referátu o majiteli tehdejšího panství z rodu Valdštejnů charakterizuje život společnosti v období novověku.
- 2.) Žák prostřednictvím svého referátu a pracovního listu uvede klady a zápory o působení Valdštejnů v Třebíči.
- 3.) Žák na základě celé exkurze porovná sociální strukturu Třebíče v době barokních Valdštejnů se současností.

4.) Žáci ve skupinové práci na základě svého referátu a prohlídky zámku vytvoří dramatickou scénku týkající se života v Třebíči v období barokních Valdštejnů.

Klíčové kompetence:³³³

1.) Kompetence k učení:

Žák efektivně využívá různé strategie učení k získání a zpracování poznatků a informací, přijímá ocenění, radu i kritiku ze strany druhých.

2.) Kompetence komunikativní:

Žák vhodným způsobem prezentuje svou práci ve skupině i před třídou, správně interpretuje přijímaná sdělení, věcně argumentuje, v mluvených projevech se vyjadřuje jasně, srozumitelně a přiměřeně tomu, co a jak chce sdělit, s jakým záměrem a v jaké situaci komunikuje.

3.) Kompetence sociální a personální:

Žák aktivně spolupracuje při dosahování společných cílů, přispívá k vytváření a udržování hodnotných mezilidských vztahů založených na vzájemné úctě, toleranci a empatii.

4.) Kompetence občanské:

Žák posuzuje události a vývoj veřejného života, chrání památku světového kulturního dědictví nacházející se poblíž jeho bydliště a hodnotí její historický význam.

Mezipředmětové vztahy:

Občanská výchova je naplňována problematikou role člověka ve společnosti.

Dramatická výchova je naplňována vymyšlením a provedením krátké dramatické scénky.

Matematika je aplikována do pracovního listu.

Zeměpis je aplikován do pracovního listu.

---

³³³ Rámcové vzdělávací programy pro gymnázia (RVP G*) – edu.cz. edu.cz – Jednotný metodický portál MŠMT [online]. Copyright © 2020 [cit. 17.04.2022]. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcove-vzdelavaci-programy-pro-gymnazia-rvp-g/>, s. 7–10.

Časová náročnost exkurze:

Celkem 5 vyučovacích hodin + domácí příprava skupinového referátu

8:00 komentovaná prohlídka zámku v Třebíči

8:45 plnění jednotlivých úloh v pracovním listu

9:30 kontrola pracovního listu (úlohy 2–7)

9:45 vymyšlení dramatické scénky (u toho se žáci mohou nasvačit)

10:15 referáty a divadelní představení žáků + reflexe (úlohy 1 a 8)

12:15 reflexe celé exkurze

12:30 konec exkurze

Doporučená forma:

Při plnění úkolů v pracovním listu povolena spolupráce ve dvojicích

Při ztvárnění dramatické scénky a vypracování referátu skupinová práce po 4 žácích (stejně složení skupin)

Didaktické prostředky:

Pracovní list, tužka, (pastelky), papíry, mobilní telefon, různé rekvizity (pokud je to možné)

Příručka pro učitele:

Představení projektu uskutečněném na exkurzi

Projekt konaný na exkurzi je naplánován na konec školního roku v měsíci červnu. Primárně jsem se zaměřoval na žáky gymnázií, celá akce se však dá uspořádat také pro žáky středních odborných škol. Na základě toho, o kterou střední školu konkrétně jde, určíme, ve kterém ročníku tento tato naplánovaná exkurze proběhne. Pro žáky gymnázií by z hlediska tématu bylo nejlepší projekt zařadit do druhého ročníku. Pro žáky středních odborných škol, kteří mají na škole dějepis jeden či dva roky, by nejspíš bylo nejlepší zařadit ho na závěr ročníku prvního. V obou případech doporučuji exkurzi v červnu, kdy bude hezky. S blížícím se koncem školního roku navíc žáci tuto formu výuky jistě ocení. Jelikož je celá akce naplánována na pět vyučovacích hodin, bude i více pravděpodobné, že se na uskutečnění

domluví s vedením a ostatními kantory, u kterých už budou mít žáci pravděpodobně uzavřené známky.

Žáci budou na exkurzi pracovat převážně ve skupinách po čtveřicích. Projekt je naplánován tak, že skupin bude osm, je ale celkem dost pravděpodobné, že jich může být méně. Každá skupina má za úkol představit jednoho příslušníka z rodu Valdštejnů, který stál v čele panství. O tom, že součástí prezentovaného referátu bude také dramatická scénka, se žáci dozvědí až na exkurzi. Žáci se prostřednictvím projektu dozvědí spoustu informací o významném českém rodě, jehož stopy vedou do Třebíče, kterým více než 300 let patřila. Úkolem žáků bude tedy představit jednoho z osmi barokních Valdštejnů. Zaměří se na osobnost, postavení v rámci císařského dvora a charakterizují jeho vztah vůči poddaným v Třebíči. Zde se žáci zaměří také na každodennost tehdejšího života na trebičském panství.

O exkurzi a celém projektu se žáci dozvědí alespoň s dvoutýdenním předstihem. Důvod je ten, aby si každá skupina v klidu stačila připravit referát, který bude trvat maximálně pět minut. Pomocí myšlenkové mapy si zmapujeme nejdůležitější poznatky o rodu Valdštejnů, přičemž si připomeneme nejznámějšího představitele rodu, generalissima Albrechta z Valdštejna.

Exkurze proběhne celkem v pěti vyučovacích hodinách. Hned na začátku budou žákům rozdány pracovní listy a dozvědí se tak, co budou na exkurzi dělat. Žáci nejdříve absolvují komentovaný pětáctyřicetiminutový okruh Valdštejnové na Třebíči na trebičském zámku. Během prohlídky se žáci dozvědí podrobnější informace o tomto významném rodu a historii zámku. Už před prohlídkou budou žáci upozorněni, aby si pořádně pročetli pracovní listy, protože některé úkoly z návštěvy zámku vychází. Po prohlídce budou žáci ve dvojicích plnit jednotlivé úkoly v pracovním listu. Jelikož jsou úlohy obsáhlejší a časově náročnější, budou mít žáci na jejich vypracování 45 minut. Po dokončení si jednotlivé položky ihned zkontrolujeme. Vynecháme akorát část prvního úkolu, který žáci budou reflektovat až při jejich výstupu. Během následujících 30 minut si žáci připraví krátkou divadelní scénku, která bude trvat 3–5 minut. Během této doby si napíší scénář a nacvičí si výstup. V dalších 2 hodinách proběhnou referáty s jednotlivými výstupy před spolužáky. Pořadí lze určit losem nebo chronologicky dle toho, ve kterém období daný Valdštejn trebičské panství vlastnil. Osobně se přikláním k první možnosti. Každá skupina nejprve představí referát a hned vzápětí sehraje vymyšlenou dramatickou scénku. Následně proběhne hodnocení a zároveň vyhodnocení úkolu č. 1 v pracovním listu. Počítám, že celá akce jedné

skupiny bude v průměru trvat 15 minut. V posledních zhruba 10–15 minutách proběhne závěrečná reflexe. Jako učitel budu sledovat, jak žáci plní své úkoly. Když budou žáci během exkurze cokoliv potřebovat, mohou se na mě samozřejmě obrátit.

Představení pracovního listu

Prvním úkolem žáků je vytvořit kartičku s hodnocením dvou příslušníků rodu Valdštejnů po vzoru pokémonů. Albrechta z Valdštejna musí odvodit z ilustrace obrazu nacházejícího se na zámku. Tím druhým je Valdštejn, na kterého má daný žák referát. Žáci v obou případech musí na kartičku napsat jméno, období, povolání, silné stránky a slabé stránky. Na základě posledních třech položek se rozhodnou pro hodnocení a obě osobnosti pak musí porovnat. Jejich úkolem je argumentovat, proč dávají jednomu vyšší a druhému nižší hodnocení. Žáci se zde tvořivě zamýšlí nad tím, jakou roli jednotlivé postavy v historii hrály, zda by si zasloužily být ve větším povědomí, co po sobě zanechaly a podle čeho usuzujeme, zda byla historická postava úspěšná či neúspěšná.

Ve druhém úkolu žáci musí co nejdetailněji popsat erb rodu Valdštejnů – Vartenberků. Žáci si tak více zafixují, co všechno se v jednom erbu mohlo nacházet.

Ve třetím úkolu žáci budou definovat dva cizí pojmy, z nichž s jedním se v minulosti už setkali a druhý bude vysvětlen během prohlídky. Když se oba pojmy pak dají dohromady, vznikne slovní spojení seniorátní fideikomis. Cílem je, aby žáci dokázali neznámé pojmy logicky odvodit z toho, co již znají.

Ve čtvrtém úkolu budou žáci vyhledávat pomocí mobilního telefonu deset míst, ve kterých rod Valdštejnů zanechal svoji stopu. Při zakreslení žáci zjistí, že Valdštejnové zanechaly své stopy téměř po celé republice a jejich problematika dalece přesahuje region. Žáci se tak sami přesvědčí, jak velkou moc měly tehdy významné šlechtické rody.

V pátém úkolu budou žáci pátrat po letopočtech zapsaných římskými číslicemi, které se v areálu nacházejí. Zde podotýkám, že se vyskytují na viditelných místech, v jednom případě před vstupem do zámeckého areálu, ve druhém před vstupem do baziliky. Žáci pak římské číslice převedou do arabských a zodpoví, čím jsou dané letopočty pro zámecký areál důležité. Žáci si také zahrají na detektivy, protože třetí letopočet musí dešifrovat z latinského nápisu. Tato úloha trénuje pozornost žáků a jejich logický úsudek.

Šestáým úkolem je seřazení jednotlivých událostí týkajících se zámku a Valdštejnů. Úloha je sestavena tak, aby žáci logicky usuzovali, která událost mohla předcházet té druhé.

Předposlední úkol reflektuje, jak moc dávali žáci během prohlídky pozor. Jednotlivé otázky se týkají informací, které na prohlídce zazněly. Žáci prostřednictvím odpovědi ANO/NE musí vyluštit tajenku. Jednotlivá písmena jsou sestavená tak, že v tajence mohou vyjít dvě řešení. Žákům tedy nestačí pouhé odvození z písmen. V tajence vyjde jméno Anna Marie Waldstein – Wartenberg. Tato osoba je posledním přímým potomkem třebíčské linie rodu Valdštejnů. Žáci si uvědomí, že příslušníci významných šlechtických rodů nevymřely, ale žijí dodnes, jen s úplně jiným postavením.

V posledním úkolu budou mít žáci za úkol sehrát dramatickou scénku. Téma si zvolí sami žáci, musí se však jednat o období daného Valdštejna, o kterém budou žáci referovat. Ve vytvořené scénce se musí vyskytovat tyto postavy: majitel třebíčského panství, příslušník městské rady, prostý obyvatel panství a kterýkoliv církevní hodnostář. Žáci si sami určí, kdo koho bude hrát. Jelikož jednu skupinu budou tvořit čtyři žáci, znamená to, že se zapojí všichni účastníci ve skupině. Všechny skupiny budou mít společné to, že vytvořená scénka bude znázorňovat každodennost života v době baroka. Čerpat budou žáci z informací z referátu a prohlídky zámku. Scénka bude dlouhá 3–5 minut. Žáci mohou využít také některé rekvizity, pokud budou k dispozici. Díky dramatickému zpracování budou žáci přímo vtáhnuti do děje, konkrétní historický příběh přímo prožijí a dojde tak k velice efektivnímu uchopení a zapamatování učiva. Jsou to především dějiny každodennosti, které poskytují žákům rekonstrukci běžného života v době minulé.

7. 2. 2 Úkoly pro žáky

Seznam třebíčských Valdštejnů ke zpracování referátu a následné práci na exkurzi:

Jméno (majitelem třebíčského panství)³³⁴

- 1.) Kateřina z Valdštejna (1613–1628)
- 2.) Adam z Valdštejna (1628–1638)
- 3.) Adam František z Valdštejna (1655–1666)
- 4.) František Augustin z Valdštejna (1666–1684)
- 5.) Karel Ferdinand z Valdštejna (1684–1702)
- 6.) Jan Josef z Valdštejna (1722–1731)
- 7.) František Arnošt z Valdštejna (1731–1748)
- 8.) František Josef Jiří z Valdštejna – Vartenberka (1748–1760)

---

³³⁴ BEČKOVÁ, Jana. Valdštejnové a Třebíč 1613-1945: historie starobylého českého rodu na třebíčském panství. Třebíč: Muzeum Vysočiny Třebíč, 2008. Edice Vysočiny. ISBN 978-80-86894-10-2, s. 98.

Ukázka pracovního listu:

PO STOPÁCH TŘEBÍČSKÝCH VALDŠTEJNŮ

ÚKOL Č. 1 POZNEJ MUŽE NA OBRÁZKU A VYTVOŘ PO VZORU FIFA/POKÉMON KARTIČEK JEHO HODNOCENÍ. TOTÉŽ PROVEĎ S PŘEDSTAVITELEM RODU VALDŠTEJNŮ, O KTERÉM MÁŠ REFERÁT. OBĚ VYTVOŘENÉ KARTIČKY PAK SROVNEJ.

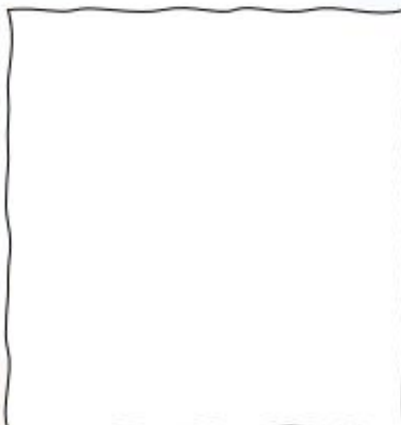
JMÉNO:	
OBDOBÍ:	
POVOLÁNÍ:	
SILNE STRÁNKY:	
SLABE STRÁNKY:	
CELKOVÉ HODNOCENÍ:	100 BODŮ

JMÉNO:	
OBDOBÍ:	
POVOLÁNÍ:	
SILNE STRÁNKY:	
SLABE STRÁNKY:	
CELKOVÉ HODNOCENÍ:	100 BODŮ

SROVNÁNÍ:	
------------------	--

ÚKOL Č. 2 POPIŠ, CO NEJDETAILNĚJI TENTO ERB VALDŠTEJNŮ-VARTENBERKŮ.

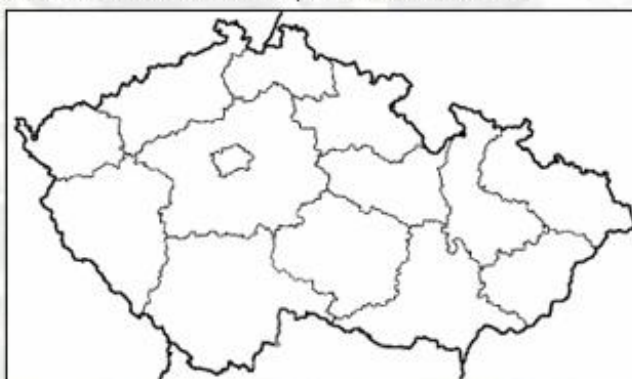
ÚKOL Č. 3 CHARAKTERIZUJ POJMY A VYSVĚTLI, JAKOU MAJÍ SPOJITOST S TŘEBÍČSKÝMI VALDŠTEJNY.

FIDEIKOMIS je

SENIORÁT je

SPOJITOST:

ÚKOL Č. 4 DO SLEPÉ MAPY ZAKRESLI 10 MĚST, KTERÉ BYLY V RUKOU VALDŠTEJNŮ.

ÚKOL Č. 5 PÁTRÁNÍ PROSTŘEDNICTVÍM ŘÍMSKÝCH ČÍSEL

A) NAJDI V ZÁMECKÉM AREÁLU DVA ŘÍMSKÉ LETOPOČTY. PŘEVEĎ JE DO ARABSKÝCH ČÍSLIC. NAPIŠ, CO SYMBOLIZUJÍ.

ŘÍMSKÉ ČÍSLO: _____

ARABSKÉ ČÍSLO: _____

SYMBOLIKA: _____

ŘÍMSKÉ ČÍSLO: _____

ARABSKÉ ČÍSLO: _____

SYMBOLIKA: _____

B) Z NÁSLEDUJÍCÍHO TEXTU SEŠTAV ŘÍMSKÝ LETOPOČET. PŘEVEĎ HO DO ARABSKÝCH ČÍSEL A NAPIŠ, CO SYMBOLIZUJE.

**„SVb patroCInlo natIVitatIs SanCtae
DelparaeqVe VirgInIs MarIae“**

ŘÍMSKÉ ČÍSLO: _____

ARABSKÉ ČÍSLO: _____

SYMBOLIKA: _____

ÚKOL Č. 6 SEŘAĎ UDÁLOSTI TAK, JAK ŠLY CHRONOLOGICKY ZA SEBOU.

A)	F. M. KANKA NA NAVŠTEVE U JANA JOSEFA Z VALDŠTEJNA
B)	NUCENÝ ODCHOD POSLEDNÍCH VALDŠTEJNŮ Z TŘEBICE
C)	ROZDĚLENÍ TŘEBÍČSKÉHO VELKOSTATKU NA VETEV SVATOSLAVSKOU A TŘEBÍČSKOU
D)	PRESTAVENÍ BENEDIKTINSKEHO KLASTERA NA RENESANČNÍ ZÁMEK
E)	ZAPSÁNÍ ZÁMKU NA SEZNAM UNESCO
F)	SPOJENÍ VALDŠTEJNŮ A VARTENBERKŮ
G)	TŘEBÍČSKÉ PANSTVÍ V RUKOU VALDŠTEJNŮ
H)	ROZSAHLEJŠÍ UPRAVA ZÁMKU S VYTVOŘENÍM NOVORENANČNÍ FASÁDY

A	B	C	D	E	F	G	H
---	---	---	---	---	---	---	---

ÚKOL Č. 7 ROZHODNI ANO/NE. VYHLEDEJ, KDO JE OSOBA, KTERÁ VYJDE V TAJENCE.

	ANO	NE
1. Na valdštejském znaku dominuje modrá a stříbrná.	MA	AN
2. Největší sál na třebíčském zámku se jmenuje Kamenný sál.	N	R
3. Autorem klavírní sonáty „Valdštejská“ je Ludwig van Beethoven.	AM	IE
4. Manželka posledního majitele zámku měla vášně pro malování.	AN	A
5. Na prohlídce byl k vidění portrét Kateřiny z Valdštejna.	N	RI
6. Třebíčští Valdštejnové patřili k milovníkům pěnovek.	E	A
TAJENKA:	WALDSTEIN-WARTENBERG	

ÚKOL Č. 8 ÚKOLEM VAŠÍ SKUPINY NYNÍ BUDE SEHRÁT DIVADELNÍ PŘEDSTAVENÍ. SPLNIT MUSÍTE TYTO PODMÍNKY:

- **POSTAVY:** VÁŠ PŘEDSTAVITEL Z RODU VALDŠTEJNŮ
PROSTÝ OBYVATEL TŘEBÍČSKÉHO PANSTVÍ
PŘÍSLUŠNÍK MĚSTSKÉ RADY
CÍRKEVNÍ HODNOSTÁŘ
- **DĚLKA PŘEDSTAVENÍ:** 3-5 MINUT
- **MAXIMÁLNÍ MOŽNÉ VYUŽITÍ TERÉNU**
- **TEMATIKA:** OBDOBÍ VÁMI PREZENTOVANÉHO VALDŠTEJNA

7. 2. 3 Vyhodnocení

Vyhodnocení bude v tomto případě dost podobné jako u ZŠ. Jednotlivá hodnocení budou probíhat v průběhu exkurze dle časového harmonogramu. Žáky při práci s pracovním listem namotivuji tím, že tři nejrychlejší dvojice s limitem maximálně jedné špatné odpovědi budou odměněni jedničkou. Žáci mi během kontroly pracovního listu sdělí, který úkol se jim líbil nejvíce a který naopak nejméně. Na základě toho mohu pak s jednotlivými typy úloh pracovat (či nepracovat) v dalších hodinách dějepisu.

Poté, co každá čtyřčlenná skupina přednese referát a předvede svoji scénku, proběhne okamžité zhodnocení ze strany ostatních spolužáků a učitele. Při referátu se bude hodnotit obsah a způsob projevu, při sehrání scénky originalita děje, práce s postavami a práce s prostředím. Vystupující provedou sebereflexi. Všichni žáci sdělí, jak se jim vžívalo do role, kterou ztvárnili, a sami zhodnotí, co se jim povedlo a co by naopak udělali jinak. Žáci zde také představí své hodnocení třebíčského majitele ve srovnání s Albrechtem z Valdštejna. Tím budou reflektovat svůj pohled na osobnost, o které referovali. Po všech výstupech proběhne hlasování o nejlepší sehranou scénou. Tým, který se umístí na prvním místě, může být odměněn jedničkou nebo nějakou speciální cenou v podobě knihy vztahující se k tématu.

V závěru budu chtít po žácích zpětnou vazbu o tom, jak se jim celý projekt spojený s exkurzí zámku líbil, co nového se dozvěděli o Valdštejnech, zámku, barokní společnosti a o Třebíči. Na základě odpovědí žáků si udělám obrázek, jak moc byla pro ně exkurze přínosná, naučná a zábavná.

Závěr

Diplomová práce si ve své teoretické části kladla za cíl představit třebíčské památky UNESCO a odpovědět na otázku, v čem spočívá jejich světová výjimečnost, jejich mimořádně univerzální hodnota. V kontextu této odpovědi bylo třeba zanalyzovat historii vzájemného soužití dvou zcela odlišných etnik, náboženství a kultur, židovského a křesťanského obyvatelstva v obci Podklášteří, dnes části města Třebíče. Posledním dílčím cílem pak bylo zpracování statistik návštěvnosti třebíčských památek a jejich srovnání s ostatními památkami UNESCO, především těmi, které se nachází na Vysočině. Pro praktickou část byl zvolen cíl vymyslet a vytvořit možné využití židovské čtvrti se hřbitovem a bazilikou sv. Prokopa se zámekem v didaktické aplikaci pro žáky ZŠ a SŠ.

V čem spočívá jedinečnost třebíčských památek UNESCO vyplynulo již v první kapitole, ve které se celé organizaci věnuji a postupuji od obecných záležitostí přes židovské památky ve světě a české kulturní dědictví k městu Třebíči. Mimořádnost třebíčských památek UNESCO spočívá na třech pilířích.

Tím prvním je, že se třebíčskou židovskou čtvrtí podařilo zachovat v jejím půdorysu se 123 domy stavěných v různých stavebních slozích, dále s dvěma synagogami a hřbitovem stojícím opodál. Jiná taková židovská čtvrtí, která by se podařila zachovat půdorysně i s kompletními budovami, se v Evropě nenachází. Na základě komparace židovských památek na Seznamu UNESCO jsem navíc došel k závěru, že třebíčská židovská čtvrtí je společně s Jeruzalémem, izraelskými památkami, pevností Masada a katakombami v Bejt Še'arim, a židovskými památkami v německých městech Špýru, Wormsu a Mohuči jedinou památkou, která se na Seznam UNESCO dostala díky židovskému vlivu. Ty další by se na něj dostaly, i kdyby se k nim žádná židovská stopa nevztahovala. Za spornou považuji otázku Kaziměři, která se spolu s dalšími památkami druhého největšího polského města vyskytuje na Seznamu souhrnně jako historické centrum Krakova.

Druhým pilířem je, že bazilika sv. Prokopa představuje vynikající příklad stavby doznívajícího románského slohu s prvky tehdy moderní gotiky a její vzácnost tedy spočívá v tom, že reprezentuje přechod mezi slohem románským a gotickým. Bazilika je zároveň příkladem míšení domácích a porýnské stavební tradice. Zámek, který je s bazilikou spojený, byl na Seznam doplněn až po 15 letech v roce 2018. Celý dnešní zámecký areál i s bazilikou je připomínkou zaniklého benediktinského kláštera.

K tomu, aby se památka dostala pod ochranu světového kulturního dědictví, musí splňovat alespoň jedno z šesti kritérií. Třebíč splňuje hned dvě. Jednak to, že dílo představuje mimořádné svědectví o kulturních tradicích či civilizaci stále existující nebo již zaniklé, a také, že statek by měl vykazovat významnou vzájemnou výměnu lidských hodnot během určitého časového období nebo v určité kulturní oblasti světa. Je zajímavé, že dle tohoto kritéria bylo z českých památek UNESCO mezi světové kulturní dědictví zařazeno hned deset z nich včetně Třebíče. Z toho plyne, že samotný vhléd často nestačí, protože kdyby ano, muselo by těch památek na Seznamu UNESCO být nepochybně více. Třetím pilířem je tedy příběh společného soužití křesťanů a Židů, kteří i přes rozdílnost svých kultur dokázali žít vedle sebe na malém prostoru a být dobrými sousedy. Po stopách společného soužití těchto dvou etnik jsem se následně vydal a věnoval mu celou kapitolu.

Židé to v minulosti neměli vůbec jednoduché. Byli dost často omezováni a v určitém období také izolováni do ghett. Z královských měst byli dokonce v průběhu 15. a počátku 16. století vyhnáni, a tak se začali usazovat na venkově nebo v poddanských městech. K největšímu rozrůstání židovské komunity v Třebíči docházelo ale až v průběhu celého 17. století. Tehdy sice ještě žili židovští příslušníci rozptýleně mezi křesťanskými obyvateli, ale postupně začaly vznikat zárodky pozdějšího ghetta. Příchod nových židovských rodin zesílil po událostech spojených s povstáním kozáckého hejtmana Bohdana Chmelnického na Ukrajině v roce 1648 a po vypovězení Židů z Vídně v roce 1670. V průběhu 18. století se v habsburské monarchii začala omezovat jejich práva a byli diskriminováni. V Třebíči nedělali Židům největší problémy křesťanští sousedé či vrchnost, ale státní protižidovská politika. Židé, křesťanští sousedé a v některých případech také vrchnost dokázali táhnout za jeden provaz. Obě etnika si často vzájemně pomáhala, půjčovala si peníze a někteří křesťanští obyvatelé byli dokonce zaměstnáni v židovském ghettu, přestože to tehdejší zákony zakazovaly. Veškeré konflikty byly pouze ekonomického rázu, kdy trebičtí měšťané pohlíželi na židovské obchodníky jako na konkurenty. K žádnému pogromu v Třebíči nikdy v historii nedošlo a konflikty měly pramálo společného s etnickou nebo náboženskou nesnášenlivostí. Přestože se řada neshod v minulosti soužití objevila, můžeme říct, že Židé a křesťané v Podklášteří byli skutečně ve většině případů dobrými sousedy.

Se zájmem jsem v průběhu zpracování pozoroval osudy jednotlivých objektů, které si i přes veškeré stavební úpravy v minulosti zachovaly historický ráz a autentičnost. Židovská čtvrť si zachovala mimořádně dobrou stratifikaci zahrnující období od pozdního středověku do holocaustu. Na jedné budově můžeme často sledovat několik různých

stavebních časových etap. U naprosté většiny objektů si stavební jádra i přes pozdější úpravy udržela historické renesanční, barokní, empírové a klasicistní rysy. Nejvýznamnější dochovanou stavbou je Zadní synagoga, ve které mohou návštěvníci stále obdivovat její pozdně renesanční a barokní stavební prvky. Historie a určitá tajemnost je v Židech, jak my v Třebíči čtvrti říkáme, všudypřítomná. Vřele doporučuji si ji projít a nasávat atmosféru minulosti. Při procházce čtvrtí se nemůže opomenout ani nedaleko vzdálený židovský hřbitov, který se dnes může pyšnit zachováním velkého množství náhrobků z minulosti s hebrejskými a německými nápisy. Podle toho, o které nápisy se jedná a jak daný náhrobek vypadá, poznáme, které z nich jsou starší a které mladší. Starší náhrobky v podobě stély s hebrejskými nápisy se na třebíčském židovském hřbitově nacházejí v jeho východní části a novější obdélného tvaru s německými nápisy v části jižní a západní. Pro židovskou kulturu je typické, že synagogy i hřbitovy směřují na východ.

Románsko-gotická bazilika sv. Prokopa pochází z první poloviny 13. století. Jelikož se nepodařilo zachovat žádné zprávy o jejím budování, představil jsem ve své práci pohled historiků, kteří stavbu charakterizují prostřednictvím poznatků o celkovém vývoji církevní architektury. Bazilika sloužila původně jako kostel pro benediktinské mnichy, neboť až do roku 1468 se v dnešním zámeckém areálu rozprostíral benediktinský klášter, z kterého se později stala velká pevnost. Po roce 1468, kdy byla Třebíč dobyta Matyášem Korvínem, bazilika zhruba 200 let chátrala. Původní benediktinský klášter byl postupně přestavován na dnešní renesanční zámek, který patřil Valdštejnům. Právě ti vrátili v první třetině 18. století bazilice její ztracený lesk, když došlo k barokní přestavbě pod vedením Františka Maxmiliána Kaňky.

Ve své práci jsem kromě představení historie jednotlivých objektů kladl důraz na cestu, která dostala třebíčské památky na Seznam UNESCO. Bazilika se v současném stavu nachází díky dvěma renovacím, té v období baroka a ještě jedné, která proběhla ve 20. století pod vedením Karla Hilberta. Zatímco na první renovaci mají podíl především třebíčští Valdštejnové, na té druhé iniciativa několika zámožných občanů z Třebíče, Podklášteří i židovského města. V mnohém horším stavu se nacházely hřbitov a objekty v židovské čtvrti, které po roce 1945 chátraly. Počátkem 70. let mělo dojít dokonce k asanaci bývalého ghetta. Ponechány měly být pouze obě synagogy a některé památkové domy. Nakonec však k asanaci nedošlo a po roce 1990 byla díky iniciativě některých třebíčských občanů čtvrt' prohlášena památkovou zónou a začaly četné rekonstrukce všech objektů. Na záchraně židovského hřbitova mají podíl dva třebíčští rodáci, kteří s pomocí finančních prostředků

Židovské národní obce v Brně hřbitov vrátili do původního stavu. Můžeme konstatovat, že třebíčské památky UNESCO jsou pod ochranou světového kulturního dědictví díky iniciativě a vzájemné spolupráci několika třebíčských občanů různých profesí i kultur.

Na základě statistik Národního informačního a poradenského střediska pro kulturu vyplývá, že z českých památek UNESCO patří ty třebíčské k těm nejméně navštěvovaným, přesto je ale jasné, že zápis na Seznam třebíčskému cestovnímu ruchu pomohl. Ze statistik návštěvnosti posledních deseti let poskytnutých TIC Bazilika a TIC Zadní synagoga je vidět výrazný pokles turistů v posledních dvou letech. Je jasné, že příčinou úbytku návštěvníků byla pandemie covid-19. Dle statistik je židovská čtvrť o trochu atraktivnější než bazilika. Myslím si, že je to dáno její jedinečností, kdežto hezkých kostelů je na světě hned několik. Domnívám se tedy, že turisté jezdí do Třebíče primárně za židovskou čtvrtí a během pobytu většina z nich navštíví také baziliku, protože ten rozdíl návštěvnosti není příliš veliký. Kromě celkové návštěvnosti jsem se zaměřil i na to, kteří turisté Třebíč navštěvují. V obou případech jsou to v podstatě z 90 % Češi. Z cizinců mají nejvyšší podíl návštěvnosti v TIC Bazilika Němci a v TIC Synagoga Američané.

V praktické části jsem vytvořil čtyři didaktické aplikace vhodné pro zařazení do vyučovacího procesu, v nichž propojuji regionální problematiku s dějinami obecnými. Zaměřuji se na každodennost, židovskou kulturu, roli kláštera, postavení významných šlechtických rodů a architektonické prvky baziliky. Žáci se prostřednictvím těchto aplikací učí pracovat s odbornou literaturou, spolupracovat ve skupině, vytvářet projekty v papírové nebo digitalizované podobě a vymýšlet dramatické scénky na základě konkrétního podkladu. Všechny vytvořené aplikace považuji za velmi tvořivé. Jsem přesvědčen, že při výuce konkrétních objektů, které se nachází v regionu, je nejlepší, když žáci dané stavby vidí na vlastní oči a zrealizuje se exkurze, protože to žáky baví a více věcí si oproti běžné výuce v lavicích zapamatují. Všechny navržené aktivity se tedy alespoň částečně odehrávají na školní exkurzi. Společným rysem všech aktivit je také to, že žáci něco vytvářejí.

První dvě aplikace jsem zaměřil na židovskou čtvrť se hřbitovem, přičemž jednu z nich jsem vytvořil žákům ZŠ a tu druhou žákům SŠ. Stejný nápad jsem realizoval dvěma odlišnými způsoby. V obou případech jsem vytvořil možný návrh projektového vyučování, jehož součástí je exkurze. Pro žáky ZŠ je cíl projektu ten, že každá skupina výtvarně ztvární informační panel tvořené naučné stezky. Žákům SŠ jsem stanovil cíl, že každá skupina na základě svého tématu vytvoří část tištěného a digitalizovaného dvojjazyčného turistického

průvodce židovskou čtvrtí a hřbitovem. Žáci budou při tvorbě projektu pracovat ve skupinách. Zatímco u žáků ZŠ budou skupiny čtyřčlenné, u žáků SŠ trojčlenné. Po představení projektu žáci zpracují referát na vylosované téma, kterých je celkem osm, u starších žáků deset. Každá skupina svůj referát přednese na exkurzi, během níž žáci budou také vyplňovat pracovní list a fotografovat. V dalším vyučovacím bloku ve škole budou žáci na základě referátu a prohlídky židovské čtvrti projekty zpracovávat. Naznačuji zde také možnost, že by se oba projekty mohly spojit do jednoho velkého a starší žáci by spolupracovali s těmi mladšími.

Zbylé dvě aplikace jsou zaměřeny na baziliku sv. Prokopa a zámek. Opět je jedna z nich určena žákům ZŠ a druhá žákům SŠ. Tentokrát jsem se ale rozhodl oba objekty rozdělit. Zatímco u žáků ZŠ je exkurze zaměřená na baziliku s dějinami třebíčského benediktinského kláštera, žáci SŠ budou tvořit projekt na téma třebíčských barokních Valdštejnů a ústředním bodem exkurze tak bude zámek. Žáci ZŠ během tříhodinové exkurze navštíví baziliku, vypracují pracovní list a vymyslí krátkou divadelní scénku o konci kláštera, kterou následně sehrají. Žáci SŠ vypracují ve čtyřčlenných skupinách doma referát o jednom majiteli třebíčského panství z rodu Valdštejnů, na pěti hodinové exkurzi navštíví zámek, vypracují pracovní list, vytvoří dramatickou scénku s tématem každodennosti barokní Třebíče, kterou pak společně s referátem odprezentují. Obě aktivity mají tedy společné to, že žáci vymyslí a následně sehrají divadelní scénku. Díky tomu žáci nejen že historický příběh prostřednictvím exkurze více prožijí a pochopí, ale budou navíc samotnými režiséry a herci, kteří ho i zprostředkují.

Myslím si, že vytčené cíle byly v této diplomové práci naplněny. Její zpracování je obsáhlé, ale všechny kapitoly zde plní svůj účel. Z práce se dá dále vycházet hned k několika tématům. První kapitola může sloužit jako základ pro hlubší zpracování památek UNESCO, ať už těch židovských nebo českých. Práce by mohla být rozšířena o další objekty v židovské čtvrti. Na dějiny Židů v Třebíči lze navázat obdobím 20. století a holocaustu, kterému se v práci příliš nevěnuji. Hluběji může dojít ke zpracování návštěvnosti posledních deseti let a podrobněji zanalyzovat příčina toho, proč patří třebíčské památky UNESCO k těm nejméně navštěvovaným. Práci by samozřejmě bylo možné rozšířit také didakticky. Nabízí se např. vytvoření jednoho velkého projektu zaměřeného na všechny třebíčské památky UNESCO nebo projektu, na kterém se bude podílet více tříd či více škol. K tomu ale budu potřebovat více zkušeností v učitelské profesi, kterou jsem se rozhodl vykonávat.

Summary

The main scope of the thesis are UNESCO monuments in Trebic. The Jewish district with cemetery and basilica of saint Prokop together with chateau create complex structure have been included as the 12th monument on the UNESCO list in the Czech Republic in 2003. The goal of this work was to introduce the history of these objects in Podklášťeři and prepare their didactic usage for elementary and high school students.

In the theoretical part of the thesis I approach the monuments using deduction. Through the structure of UNESCO, criteria for writing, introduction of Jewish monuments and brief overview of Czech monuments I get to the unique attributes of The Jewish district and basilica of saint Prokop in Trebic. It is the outstanding preservation of the platform with 123 houses and cemetery. Firstly, unique representation of Romanian and Gothic style and mainly, the historic story of relatively peaceful coexistence of Jews and Christians. All objects went through a difficult development. The basilica, which was destroyed by the 200 years of negligence, had been brought back to life by Valdstejn family in the beginning of the 18th century and by huge reconstruction in the 20th century. The Jewish district after 1848 was inhabited by socially weaker population and after the second world war during socialism, when no Jews remained there, was even threatened by redevelopment. Luckily that did not happen and after the velvet revolution both the district and the cemetery went through reconstruction. From the statistics of visitors, we can conclude that the enlistment of Trebic to UNESCO caused increase of tourism in the city, but still Trebic is on the bottom of the number of visits.

In the practical part of the work I have prepared two projects for elementary and high school students. These include a walk through the Jewish district. Project for the elementary students is finished by creating informational tables, and for high school students by creating a multi-language guide. For elementary students I have also planned excursion to the basilica with the topic of benedict monks in Trebic and for high school students the excursion to chateau with the topic of Trebic Valdstejn family. Both excursions are finished by creating drama scene according to the given instructions.

Bibliografie

1.) Primární prameny

a) Archiválie

MZA Brno, fond D1 Lánový rejstřík, i. č. 365.

MZA Brno, fond F 200 Velkostatek Třebíč, i. č. 127, fol. 33r.

MZA Brno, fond F 200 Velkostatek Třebíč, i. č. 134.

2.) Sekundární prameny

a) Periodika

NOVÁČKOVÁ, Eva. Soužití křesťanů s židovskými komunitami v Třebíči, Moravských Budějovicích a Jemnici v 16. a 17. století. *Židé a Morava VII.*, Kroměříž, 2001. ISBN 80-85945-21-5.

TURECKÝ, Petr. Přestavba trebičské baziliky v letech 1725-1733. In: *Západní Morava: Vlastivědný sborník ročník III.* Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 1999. ISSN 1211-8931.

b) Literatura

BARTUŠEK, Antonín. *Umělecké památky Třebíče*. Brno: Blok, 1969.

BEČKOVÁ, Jana. *Erby na trebičském zámku: katalog erbových znamení a šlechtických rodin na trebičském zámku*. Třebíč: Muzeum Vysočiny Třebíč, 2004. ISBN 80-86894-00-2.

BEČKOVÁ, Jana. *Valdštejnové a Třebíč 1613-1945: historie starobylého českého rodu na trebičském panství*. Třebíč: Muzeum Vysočiny Třebíč, 2008. Edice Vysočiny. ISBN 978-80-86894-10-2.

BLAŽKOVÁ, Milena. *12 pokladů Čech a Moravy*. 2., rozš. vyd. Ilustroval Petr URBAN. Praha: Albatros, 2004. ISBN 80-00-01437-8.

ČAPEK, Robert. *Moderní didaktika: lexikon výukových a hodnoticích metod*. Praha: Grada, 2015. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-3450-7.

DVOŘÁČEK, Petr. *České památky UNESCO*. Praha: Fragment, 2008. ISBN 978-80-253-0754-0.

- ELIÁŠEK, Jan. *Česká republika: UNESCO*. Český Krumlov: Vydavatelství MCU, 2013. VisitBohemia guide. ISBN 978-80-7339-210-9.
- FIEDLER, Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 1992.
- FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978.
- FIŠER, Rudolf, Emanuel RANNÝ a Libor TEPLÝ. *Třebíč: město a čas*. Třebíč: FiBox, 1996.
- FIŠER, Rudolf a PUCHNAR, František. *Bazilika sv. Prokopa v Třebíči*. Brno: FOTEP, 2003. ISBN 80-902921-5-1.
- FIŠER, Rudolf. *Třebíč: z historie benediktinského opatství*. Třebíč: FiBox, 2004. Edice Vysočiny. ISBN 80-85571-16-1.
- FIŠER, Rudolf. *Třebíč: osudy židovských domů (1724-1850)*. Třebíč: Pro KVIZ Třebíč vydalo vydavatelství FIBOX, 2005. Edice Vysočiny. ISBN 80-85571-18-8.
- FIŠER, Rudolf. *Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči*. Praha: Foibos, 2009. Světové památky UNESCO. ISBN 978-80-87073-18-6.
- FIŠER, Rudolf. *Třebíč: příběhy židovských familiantů*. Třebíč: Pro Městské kulturní středisko Třebíč vydalo vydavatelství FiBox, 2012. ISBN 978-80-85571-21-9.
- JANÁK, Jan. *Třebíč: dějiny města II*. V Brně: Blok, 1981.
- JOURA, Jiří. *Procházky starou Třebíčí podruhé*. Třebíč: Amaprint Kerndl, 2006. Historická Třebíč. ISBN 80-239-7412-2.
- JOURA, Jiří. *Procházky starou Třebíčí počtvrté*. Třebíč: Amaprint Kerndl, 2010. ISBN 978-80-904496-5-7.
- KELLER, Karel. *Třebíč: dějiny města v datech*. V Třebíči: Prirecmont, 1997.
- KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské památky Třebíče*. Třebíč: Městský úřad, 1991.
- KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské památky Třebíče*. 3. dopl. vyd., V Akademickém nakladatelství CERM 1. vyd. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2003. ISBN 80-7204-285-8.

- KNOZ, Tomáš. *Državy Karla staršího ze Žerotína po Bílé hoře: osoby, příběhy, struktury*. Brno: Masarykova univerzita, 2001. Knižnice Matice moravské. ISBN 80-86488-03-9.
- KUBEŠ, Adolf. *Dějepis města Třebíče*. Třebíč: J.F. Kubeš, 1874.
- KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Libri, 2008. ISBN 978-80-7277-041-0.
- KUČERA, Jaroslav a Dobroslav LÍBAL. *Z mapy UNESCO*. Praha: Akropolis, 1997. ISBN 80-85770-46-6.
- KUČOVÁ, Věra. *Světové kulturní a přírodní dědictví UNESCO*. Praha: Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, 2009. Odborné a metodické publikace (Národní památkový ústav). ISBN 978-80-87104-52-1.
- LABISCHOVÁ, Denisa a Blažena GRACOVÁ. *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*. V Ostravě: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2008. Scripta Facultatis philosophicae Universitatis Ostraviensis. ISBN 978-80-7368-584-3.
- LÍBAL, Dobroslav. *Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek*. Praha: Unicornis, 2001. ISBN 80-901587-8-1.
- MUŠKOVÁ, Eva. *Metodika výuky regionálních dějin na příkladu Plzeňského kraje*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2016. ISBN 978-80-261-0593-0.
- NIKODÉM, Vilém. *Dějiny města Třebíče: období 1468-1660*. V Třebíči: J. Lorenz, 1931.
- ODLOŽILÍK, Otakar. *Karel Starší ze Žerotína: 1564-1636*. V Praze: Melantrich, 1936. Historica (Melantrich).
- PETRO, Jozef. *České klenoty UNESCO*. Brno: CPress, 2018. ISBN 978-80-264-1862-7.
- PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 1993. Judaika. ISBN 80-900895-4-2.
- POHUNEK, Jan. *Světové klenoty UNESCO*. V Brně: CPress, 2020. ISBN 978-80-264-3353-8.
- PRUKNER, Zdeněk. *Konec války na Třebíčsku*. Třebíč: Akcent, 2019. ISBN 978-80-7497-293-5.

PUTÍK, Alexandr a Olga SIXTOVÁ. *Dějiny Židů v Čechách a na Moravě: průvodce expozicí*. V Praze: Židovské muzeum, 2005. ISBN 80-86889-00-9.

RODOVÁ, Veronika. *Dramatická výchova ve službách dějepisu: vzdělávací potenciál tematické kooperativní výuky*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-7593-1.

RYPÁČEK, František Jaroslav. *Kronika Eliáše Střelky a pokračovatelů*. Programm c. k. státního gymnasia v Třebíči vydaný ředitelstvím ústavu na konci školního roku 1891-1892, Třebíč, 1892.

SAMEŠ, Čeněk. *Opravy opatského chrámu trebičského v letech 1725–1732*. V Třebíči: Měšťanská Beseda, 1914

ŠREJBEROVÁ, Jitka. *Ústecký kraj na cestě ke světovému dědictví*. Ústí nad Labem: Ústecký kraj, 2015. ISBN 978-80-88140-00-9.

TEPLÝ, Libor. *České dědictví: památky v České republice zapsané do Seznamu světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO = Czech heritage: UNESCO world cultural and natural heritage sites in the Czech Republic*. [Brno]: FOTEP, 2008. ISBN 978-80-86871-13-4.

VEČEŘOVÁ, Petra. *Židovské památky v Čechách, na Moravě, ve Slezsku*. Praha: Olympia, 2009. Navštivte.. ISBN 978-80-7376-142-4.

VESER, Thomas. *Kulturní poklady: kulturní památky a přírodní ráje pod záštitou UNESCO*. Praha: Euromedia Group, 1997. ISBN 80-7176-515-5.

VÝCHODSKÁ, Helena. *Dějepis hrou: metodické inspirace a didaktické hry*. Plzeň: Krajské centrum vzdělávání a Jazyková škola s právem státní jazykové zkoušky, 2008. ISBN 978-80-7020-171-8.

ŽAMBERSKÝ, Antonín a Jiří UHLÍŘ. *Bazilika bývalého opatství benediktinů v Třebíči*. Třebíč: Arca JiMfa, 1995. ISBN 80-85766-52-3.

c) Internetové zdroje

Bardejov Town Conservation Reserve – UNESCO World Heritage Centre. UNESCO World Heritage Centre [online]. Copyright © UNESCO World Heritage Centre 1992 [cit. 31.03.2022]. Dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/list/973>.

Countries | UNESCO. UNESCO | Building peace in the minds of men and women [online]. Copyright © UNESCO 2021 [cit. 03.11.2021]. Dostupné z: <https://en.unesco.org/countries/u>.

Čtrnáct českých divů světa – České dědictví UNESCO. Čtrnáct českých divů světa – České dědictví UNESCO [online]. České dědictví UNESCO [cit. 07.11.2021]. Dostupné z: <https://www.unesco-czech.cz/>.

Historic Centre of Kraków – UNESCO World Heritage Centre. UNESCO World Heritage Centre [online]. Copyright © Silvan Rehfeld [cit. 31.03.2022]. Dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/list/29>.

Historic Centre of Prague – UNESCO World Heritage Centre. UNESCO World Heritage Centre [online]. Copyright © OUR PLACE The World Heritage Collection [cit. 01.04.2022]. Dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/list/616>.

Historic City of Toledo – UNESCO World Heritage Centre. UNESCO World Heritage Centre [online]. Copyright © UNESCO [cit. 31.03.2022]. Dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/list/379>.

Jewish Quarter and St Procopius' Basilica in Třebíč – UNESCO World Heritage Centre. UNESCO World Heritage Centre [online]. Copyright © UNESCO World Heritage Centre 1992 [cit. 01.04.2022]. Dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/list/1078>.

Ksar of Ait-Ben-Haddou – UNESCO World Heritage Centre. *UNESCO World Heritage Centre* [online]. Copyright © Yvon Fruneau [cit. 30.03.2022]. Dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/list/444>.

Kudy z nudy – Slavnosti tří kápí v Třebíči 2019. *Kudy z nudy – Homepage* [online]. Copyright © 2022 CzechTourism [cit. 06.04.2022]. Dostupné z: <https://www.kudyznudy.cz/akce/slavnosti-tri-kapi-2>.

Management Plan pro město Třebíč: aktualizace 2018 [online]. Dostupné z: https://www.trebic.cz/assets/File.ashx?id_org=16973&id_dokumenty=40291, s. 7–10.

Masada – UNESCO World Heritage Centre. *UNESCO World Heritage Centre* [online]. Copyright © UNESCO [cit. 30.03.2022]. Dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/list/1040>.

Necropolis of Bet She'arim: A Landmark of Jewish Renewal – UNESCO World Heritage Centre. UNESCO World Heritage Centre [online]. Copyright © Tsvika Tsuk [cit. 30.03.2022]. Dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/list/1471>.

Nejkrásnější české město Telč. Proč jej National Geographic zařadil na seznam nejlepších výletů? - JenProCestovatele. Cestovatelský portál – JenProCestovatele [online]. Copyright © 2010 [cit. 09.04.2022]. Dostupné z: <https://www.jenprocestovatele.cz/nejkrasnejsi-ceske-mesto-telc-proc-jej-national-geographic-zaradil-na-seznam-nejlepsich-vyletu/>.

O zámku | zamek-trebic.cz. [online]. Dostupné z: <http://www.zamek-trebic.cz/o-zamku/>.

Oficiální web věnovaný třebíčské expozici | AntonínKalina.cz. Oficiální web věnovaný třebíčské expozici | AntonínKalina.cz [online]. [cit. 08.04.2022]. Dostupné z: <https://www.antoninkalina.cz/>.

Old City of Jerusalem and its Walls – UNESCO World Heritage Centre. *UNESCO World Heritage Centre* [online]. Copyright © UNESCO [cit. 30.03.2022]. Dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/list/148>.

Old Town of Segovia and its Aqueduct – UNESCO World Heritage Centre. *UNESCO World Heritage Centre* [online]. Copyright © UNESCO [cit. 31.03.2022]. Dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/list/311>.

Pod ochranu UNESCO patří nově také zámek v Třebíči: Třebíč. Třebíč: Titulní stránka [online]. [cit. 06.11.2021]. Dostupné z: <https://www.trebic.cz/pod-ochranu-unesco-patri-nove-take-zamek-v-trebeci/d-40007>.

Rámcové vzdělávací programy pro gymnázia (RVP G*) – edu.cz. edu.cz – Jednotný metodický portál MŠMT [online]. Copyright © 2020 [cit. 17.04.2022]. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcove-vzdelavaci-programy-pro-gymnazia-rvp-g/>.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (RVP ZV) – edu.cz. edu.cz – Jednotný metodický portál MŠMT [online]. Copyright © 2020 [cit. 11.04.2022]. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcove-vzdelavaci-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv/>.

ShUM Sites of Speyer, Worms and Mainz – UNESCO World Heritage Centre. UNESCO World Heritage Centre [online]. Copyright © Generaldirektion Kulturelles Erbe Rheinland [cit. 01.04.2022]. Dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/list/1636>.

Slavnosti tří kápí letos nahradí menší městské slavnosti: Tři kápě: Třebíč. civito [online]. [cit. 06.04.2022]. Dostupné z: <https://civito.cz/trebic/zpravodajstvi/slavnosti-tri-kapi-letos-nahradi-mensi-mestske-slavnosti>.

STATISTIKA KULTURY České republiky [online]. Copyright © [cit. 09.04.2022]. Dostupné z: https://www.statistikakultury.cz/wpcontent/uploads/2020/09/Pamatky_navstevnost_2013.pdf.

STATISTIKA KULTURY České republiky [online]. Copyright © [cit. 09.04.2022]. Dostupné z: https://www.statistikakultury.cz/wpcontent/uploads/2020/09/Pamatky_navstevnost_2016.pdf.

STATISTIKA KULTURY České republiky [online]. Copyright © [cit. 09.04.2022]. Dostupné z: https://www.statistikakultury.cz/wpcontent/uploads/2020/09/Pamatky_navstevnost_2019.pdf.

Šestnáct českých divů světa – České dědictví UNESCO. Šestnáct českých divů světa – České dědictví UNESCO [online]. Copyright © České dědictví UNESCO [cit. 09.04.2022]. Dostupné z: <https://www.unesco-czech.cz/>.

TIC Bazilika | mkstrebic.cz. Městské kulturní středisko Třebíč | MKS Třebíč [online]. Copyright © MKS Třebíč [cit. 08.04.2022]. Dostupné z: <https://www.mkstrebic.cz/informacni-centra/tic-bazilika/>.

TIC Zadní synagoga | mkstrebic.cz. *Městské kulturní středisko Třebíč | MKS Třebíč* [online]. Copyright © MKS Třebíč [cit. 08.04.2022]. Dostupné z: <https://www.mkstrebic.cz/informacni-centra/tic-zadni-synagoga/>.

Turistická informační centra Třebíč | Visit Třebíč. *Turistický portál města Třebíče | Visit Třebíč* [online]. Copyright © Visit Třebíč 2017 [cit. 06.04.2022]. Dostupné z: <https://www.visittrebic.eu/turisticka-informacni-centra/>.

UNESCO World Heritage Centre – World Heritage List. UNESCO World Heritage Centre [online]. Copyright © UNESCO World Heritage Centre 1992 [cit. 06.11.2021]. Dostupné z: <http://whc.unesco.org/en/list>.

UNESCO World Heritage Centre – World Heritage List. UNESCO World Heritage Centre [online]. Copyright © UNESCO World Heritage Centre 1992 [cit. 30.03.2022]. Dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/list/?search=jewish&order=country>.

University and Historic Precinct of Alcalá de Henares – UNESCO World Heritage Centre. UNESCO World Heritage Centre [online]. Copyright © UNESCO [cit. 31.03.2022]. Dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/list/876>.

Západočeský lázeňský trojúhelník se dostal na seznam UNESCO — ČT24 — Česká televize. ČT24 — Nejdůvěryhodnější zpravodajský web v ČR — Česká televize [online]. [cit. 07.11.2021]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/3345468-zapadocesky-lazensky-trojuhelnik-se-dostal-na-seznam-unesco>.

Obrazové přílohy

Obr. 1 Pohled na Třebíč ze zámeckého areálu.

Obr. 2 Zámek Třebíč.

Obr. 3 Pohled na zámek a baziliku sv. Prokopa z podzámecké nivy.

Obr. 4 Bazilika sv. Prokopa.

Obr. 5 Bazilika sv. Prokopa – rozeta.

Obr. 6 Bazilika sv. Prokopa – třístěnná velká apsida hlavní lodi zdobená třemi kruhovými okny.

Obr. 7 Bazilika sv. Prokopa – portál.

Obr. 8 Bazilika sv. Prokopa – severní předsíň.

Obr. 9 Bazilika sv. Prokopa – hlavní loď.

Obr. 10 Bazilika sv. Prokopa – hlavní oltář.

Obr. 11 Bazilika sv. Prokopa – krypta.

Obr. 12 Bazilika sv. Prokopa – osmidílná žebrová klenba.

Obr. 13 Bazilika sv. Prokopa – opatská kaple.

Obr. 14 Znak rodu Valdštejnů – Vartenberků.

Obr. 15 Portál zámecké brány Valdštejnů.

Obr. 16 Ulice Leopolda Pokorného.

Obr. 17 Přední synagoga.

Obr. 18 Zadní synagoga.

Obr. 19 Ulice Blahoslavova s domem Seligmanna Bauera.

Obr. 20 Ulice Opuštěná s prampouchem.

Obr. 21 Ulice Stinná (propojuje dvě nejdelší ulice v židovské čtvrti)

Obr. 22 Židovská nemocnice.

Obr. 23 Rabínský dům.

Obr. 24 Židovský obecní dům (radnice).

Obr. 25 Židovská škola.

Obr. 26 Židovská obřadní síň.

Obr. 27 Starší část židovského hřbitova.

Obr. 28 Mladší část židovského hřbitova.

Obr. 29 Nejvýchodněji položený náhrobek.

Obr. 30 Pohled na hřbitov z Týnského údolí.

Příloha č. 1

Pohled na Třebíč ze zámeckého areálu.³³⁵

Příloha č. 2

Zámek Třebíč.³³⁶

---

³³⁵ Foto Roman Bence.

³³⁶ Foto Roman Bence.

Příloha č. 3

Pohled na zámek a baziliku sv. Prokopa z podzámecké nivy.³³⁷

Příloha č. 4

Bazilika sv. Prokopa.³³⁸

---

³³⁷ Foto Roman Bence.

³³⁸ Foto Roman Bence.

Příloha č. 5

Bazilika sv. Prokopa – rozeta.³³⁹

Příloha č. 6

Bazilika sv. Prokopa – třístěnná velká apside hlavní lodi zdobená třemi kruhovými okny.³⁴⁰

---

³³⁹ Foto Roman Bence.

³⁴⁰ Foto Roman Bence.

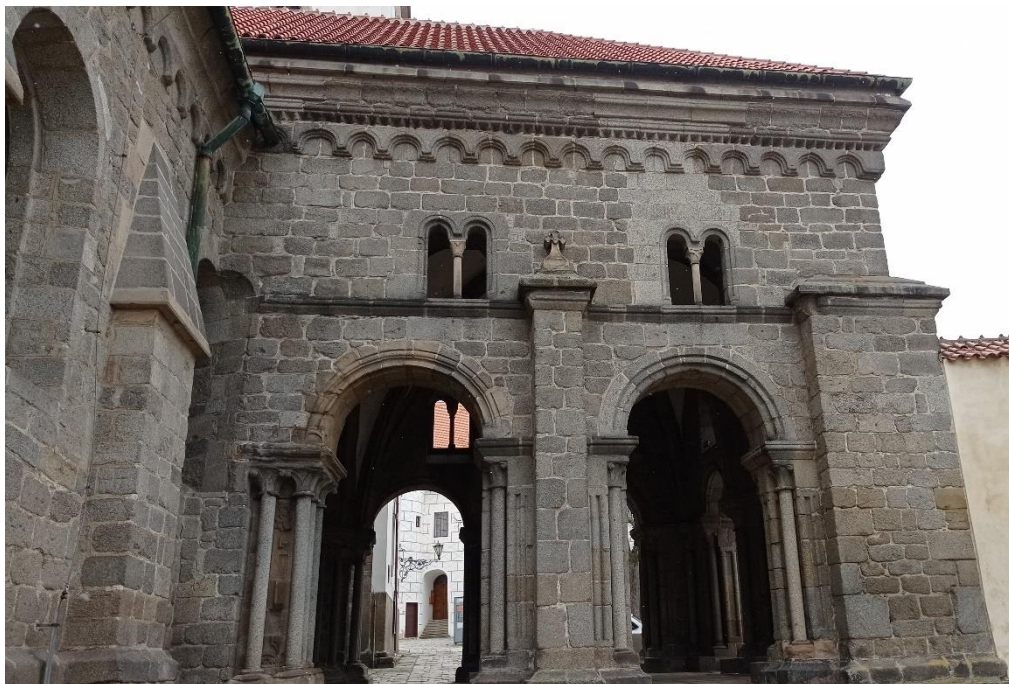
Příloha č. 7

Bazilika sv. Prokopa – portál.³⁴¹

Příloha č. 8

Bazilika sv. Prokopa – severní předsíň.³⁴²

---

³⁴¹ Foto Roman Bence.

³⁴² Foto Roman Bence.

Příloha č. 9

Bazilika sv. Prokopa – hlavní loď.³⁴³

---

³⁴³ Foto Roman Bence.

Příloha č. 10

Bazilika sv. Prokopa – hlavní oltář.³⁴⁴

---

³⁴⁴ Foto Roman Bence.

Příloha č. 11

Bazilika sv. Prokopa – krypta.³⁴⁵

Příloha č. 12

Bazilika sv. Prokopa – osmidílná žebrová klenba.³⁴⁶

---

³⁴⁵ Foto Roman Bence.

³⁴⁶ Foto Roman Bence.

Příloha č. 13

Bazilika sv. Prokopa – opatská kaple.³⁴⁷

Příloha č. 14

Znak rodu Valdštejnů – Vartenberků.³⁴⁸

³⁴⁷ Foto Vlasta Malá.

³⁴⁸ Foto Roman Bence.

Příloha č. 15

Portál zámecké brány Valdštejnů.³⁴⁹

Příloha č. 16

Ulice Leopolda Pokorného.³⁵⁰

---

³⁴⁹ Foto Roman Bence.

³⁵⁰ Foto Roman Bence.

Příloha č. 17

Přední synagoga.³⁵¹

Příloha č. 18

Zadní synagoga.³⁵²

---

³⁵¹ Foto Roman Bence.

³⁵² Foto Roman Bence.

Příloha č. 19

Ulice Blahoslavova (první oranžový objekt vpravo je dům Seligmanna Bauera).³⁵³

Příloha č. 20

Ulice Opuštěná s prampouchem.³⁵⁴

³⁵³ Foto Roman Bence.

³⁵⁴ Foto Roman Bence.

Příloha č. 21

Ulice Stinná (propojuje dvě nejdelší ulice v židovské čtvrti).³⁵⁵

Příloha č. 22

Židovská nemocnice.³⁵⁶

³⁵⁵ Foto Roman Bence.

³⁵⁶ Foto Roman Bence.

Příloha č. 23

Rabínský dům.³⁵⁷

Příloha č. 24

Židovský obecní dům (radnice).³⁵⁸

---

³⁵⁷ Foto Kateřina Bencová

³⁵⁸ Foto Kateřina Bencová.

Příloha č. 25

Židovská škola.³⁵⁹

Příloha č. 26

Židovská obřadní síň.³⁶⁰

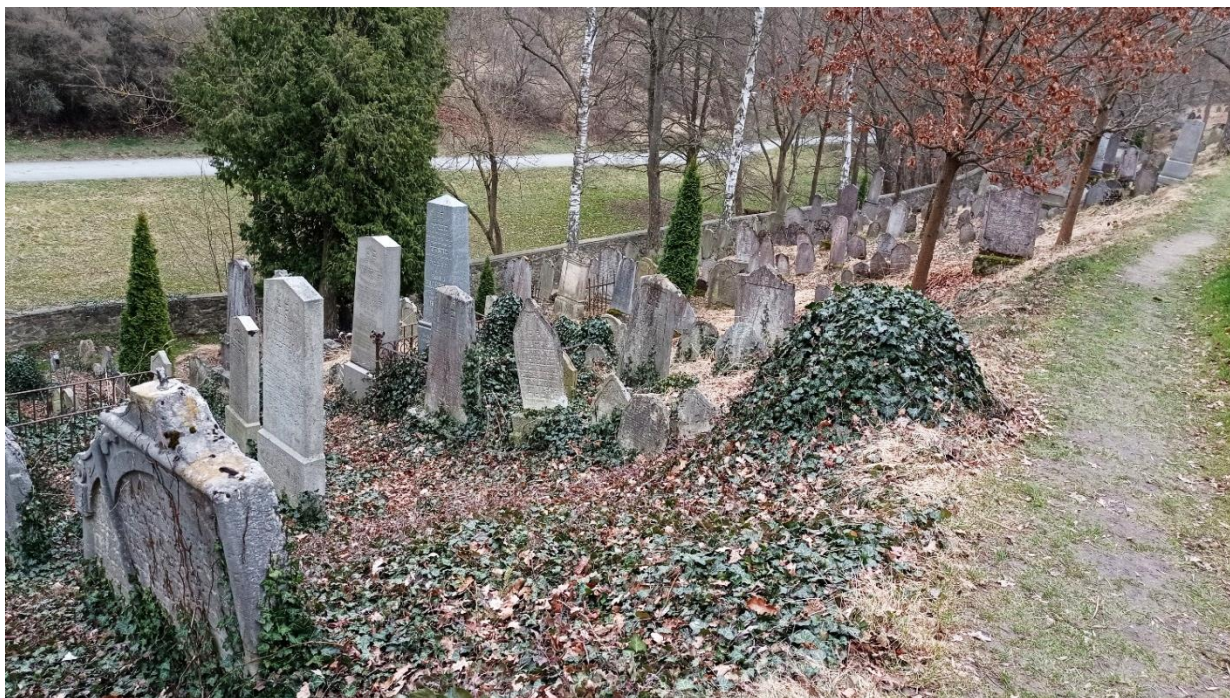

³⁵⁹ Foto Dagmar Piálková.

³⁶⁰ Foto Roman Bence.

Příloha č. 27

Starší část židovského hřbitova.³⁶¹

Příloha č. 28

Mladší část židovského hřbitova.³⁶²

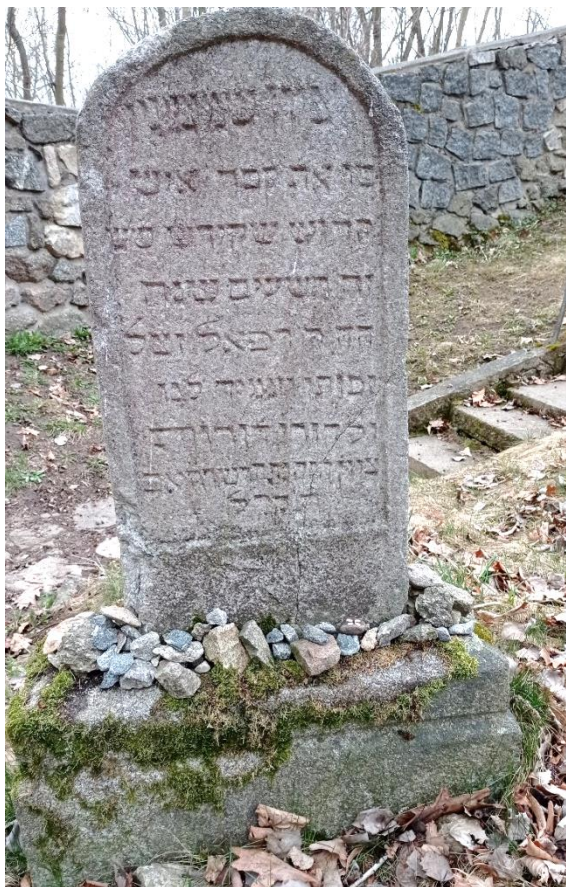
---

³⁶¹ Foto Roman Bence.

³⁶² Foto Roman Bence.

Příloha č. 29

Nejvýchodněji položený náhrobek.³⁶³

Příloha č. 30

Pohled na hřbitov z Týnského údolí.³⁶⁴

---

³⁶³ Foto Roman Bence.

³⁶⁴ Foto Roman Bence.

Seznam zdrojů obrazových příloh

Vlastní zdroje

Foto Roman Bence

Foto Kateřina Bencová

Foto Vlasta Malá

Foto Dagmar Piálková